

اسلام

او

موسیقی

Ketabton.com

لینڈن:

قائمی محمد حسن حنیار

د کتاب پېژندنه

|||||

کتاب :: اسلام او موسیقي

لیکوال :: قاضي محمدحسن حقيار

خپروونکی :: افغان مطبوعاتي اداره

د چاپ ځای :: پېښور

د چاپ شمېر :: ۱۰۰۰ ټوکه

دا کتاب په پښتو ژبه لومړنی کتاب دی چې قاضي محمد حسن حقيار پکې دموسیقي په اړه د اسلام دمقدس دین رښتونی تصور وړاندې کړی دی.

د پیل خبرې

د "غوټی" په نوم د چپرهار ولسوالۍ د محصلینو په مهالنۍ خپرونه کې مې د (د نڅا او موسیقي د اسلام له نظره) تر سرلیک لاندې یوه لیکنه ولوستله. لیکنه په حقیقت کې زما پر یوې مقالې چې د هیلې مجلې په پرله پسې 36 گڼې یا د 1381 کال په شپږمه گڼه کې د (نڅا او اتن، د اسلام له نظره) تر سرلیک لاندې خپره شوې وه، د نقد په ډول لیکل شوې ده. په دې لیکنه کې زه اسلام ته په ناروا منسوب کولو، د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو شان ته په بې ادبۍ تورن شوی يم. لیکنه مې په بېدینۍ او افتراء ولاړه ښودل شوې ده. لیکوال ډېر احساساتي شوی دی. دده په آند زما د لیکنې د رد لپاره یې ایتونه او احادیث هم د دلیل په توگه رانقل کړي دي. زه د لیکوال په احساساتي چلند خفه نه يم، ځکه چې یو خو هر څوک له خپلې سوپې سره سم برخورد کوي، بل دا چې دا ورور که په حقه دی او که په ناحقه، هغه بېله خبره ده، خو ده ته ځان په حقه ښکاري او دده په آند له اسلام څخه ددفاع لپاره یې قلم رااخیستی دی، نو باید چې د احساساتو درناوی یې وشي، نور هم وهڅول شي چې اسلام ته د خدمت لپاره هلې ځلې وکړي. دا دعا بیا پر مور او نورو لوستونکو لازمه ده چې له الله جل جلاله څخه ده ته د حق د خدمت لپاره مرسته وغواړو. ده ته توفیق وغواړو چې د اسلام رښتوني بڼه وپېژني، د اسلام له روح څخه ځان خبر کړي، د بصیرت سترگې یې وغږېږي، کور کرانه، غیر شعوري، په پتو سترگو او کلېشوي تقلید پرېږدي. الله جل جلاله دې نوموړي او مور ته استعداد، ذکاوت او توفیق راکړي، چې رښتوني اسلام ته راوبولو. په رښتوني معنا اسلام ته خدمت وکړو. له داسې فکر، جذبې، مبارزې او دعوت څخه دې الله جل جلاله مور ټول وژغوري، چې د گټې پرځای مو دین ته تاوان وراړولی وي. پښتانه څه بڼه وایي چې "له کم عقل دوست څخه هوښیار دښمن هم بڼه دی" اسلام ته د هغه د ناپوهو او متعصبو دوستانو د خدمت پایلې دا دی اوس د سر په سترگو وینو. دا څه چې په افغانستان کې تېر شول آیا دا له اسلام سره مینه شوه که دښمني؟ دا اسلام ته خدمت شو که خیانت؟.

د شرق نابغه او فیلسوف علامه محمد اقبالرح همدې ډول ملایانو ته څومره بڼه وپلي دي، چې:

"زما بر صوفی و ملا سلامی

که پیغام خدا گفتند مارا

لیکن تا ویل شان در حیرت انداخت

خدا و جبرائیل و مصطفی را".

زه خو وایم چې بڼه شو چې د اسلام او ټولنې د خدمت لپاره یو بل قلم هم وخوځېد. مور یې ستایو، هڅوو یې. د همدې لپاره په لیکوال څه نه لیکم.

"دروېش که خوله له یاره واخلي ورته بڼه به وایو

موږ دی ستایلی چا چې کړی نېک عمل دی چرته".

څومره چې زما د تېرې مقالې په محتواو (منځپانگې) پورې اړه لري، نو زه دلته دا یادونه اړینه بولم چې هغه کومه سیاسي تبصره، رومان، خیال او یا کومه بله هنري او تخلیقي لیکنه نه ده، چې ما به له ځانه څه لیکلي وي. دا یوه تحقیقي او دیني مقاله ده او ټول محتویات مې یې له معتبرو او مستندو دیني کتابونو څخه رانقل کړي دي آن چې له هماغو کتابونو څخه هم اقتباس او نقل شوی دی، چې ښاغلي لیکوال په خپل مضمون کې ترې اخیستنه کړې ده، د هر چا وینا مې چې راخیستې نو په ډاگیزه مې یې ماخذ هم ښودلی دی. زه په ډاگه اعتراف کوم او دا منم چې زه ډېر کمزوری او د ډېرې ټیټې کچې لیکوال یم، زه نه په امام غزالي پسې رسېدلی شم او نه په بخاري او .... پسې، نه زه د فتوی ورکولو لیاقت او اهلیت لرم او نه د حکم صادرولو وس، خو د علماوو، فقهاوو او مشایخو فتواگانې او احکام مې څه ناڅه لوستي دي. که زه د اجتهاد وس او لیاقت نه لرم، نو د مجتهدینو راوېستي احکام او فتواگانې خو مې مخ کې دي، نو زه بیا هم په ډاډ سره لیکم چې زما په تېره لیکنه کې هېڅ نظر زما شخصي نظر نه دی. هېڅ یوه فتوی زما فتوی نه ده، هېڅ فکر او نظر یواځې زما نظر نه دی، بلکې په دې فکر او نظر کې چې وروسته به یې تاسو هم ولولئ، د اسلامي امت ډېر نامتو، پېژندل شوي، متبحر علماء، امامان او فقها راسره ملگري دي او یا که ووایم، چې زه له هغو سره ملگري یم او په مقایسوي ډول مې د دواړو خواوو نظریات لوستي او د لایلو ته په کتنې او د دواړو خواو د حجت او استدلال په تلو سره یو پلو راته دروند او حق ته رسېدلی ښکاره شو او ما یې هم لمن نیولې ده، نو اوس چې د یو داسې نظر په څرگندولو چې هغه له ما څخه زر کاله یا شاوخوا یو نیم زر کاله وړاندې یو صحابي او یا تابعي هم څرگند کړی وي او آن دا چې ما د هغه نظر ټکی په ټکی رانقل کړی وي. ښاغلی لیکوال ماته د بې ادب، مفترې او بې دینه نسبت کوي، نوآیا دا په خپله هماغه صحابي او یا تابعي ته دا ډول نسبت کول نه دي؟ که یوه مسئله زه له فقهي کتابونو څخه رااڅلم او یا کم تر کمه د یو عالم نظر او یا د یو فقیه فتوی له عربی او یا بلې ژبې پښتو ته رااړوم، تر دې چې زما نظر په کې هېڅ دخیل هم نه وي ماته دا ډول سپک الفاظ کارول کېږي، نو آیا دا د هماغه فقیه او عالم سپکاوی نه دی؟ اوس دې درانه لوستونکي قضاوت وکړي، چې بې ادبه، مفترې او بې دینه څوک دی؟ ما خو په تېره مقاله کې هم له هر نظر سره د هغه د خاوند نوم لیکلی او نقل قول مې ورته منسوب کړی او په دې مقاله کې هم بې سنده خبرې نه کوم.

د ښاغلي لیکوال غوسه په دې خبره ډېره راغلې ده، چې ما رانقل کړي وو: "رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضرت علي کرم الله وجهه ته وفرمایل، چې "ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم" حضرت علي رضي الله عنه ددې مبارکې وینا په اورېدلو دومره خوشاله شو، چې څو ځله یې د عربانو له دود سره سم پښه په ځمکه ځمکه ووهله."

او یا هم رسول اکرم صلی الله علیه وسلم خپل لمسي حضرت امام حسین رضي الله عنه ته وفرمایل، چې په صورت او سیرت (بڼې او خوی) کې ته زما په څېر یې، نو هغه هم له ډېرې خوشالی څخه په خپزونو شو.

همداراز يې حضرت زید بن حارث رضي الله عنه ته وفرمايل، "ته زما خادم ورور يې، هغه هم له ډېرې خوشالی څخه د نڅا په څېر حرکات پيل کړل".

اوس که فرض کړو، چې صحابه و يا تابعينو ته په دې رواياتو کې د نڅېدونکيو خطاب شوی دی، نو دا خو ما نقل قول کړی دی او دا خو په حقيقت کې د اسلام د ستر عالم اومنل شوي فقيه امام او علامه محمد غزالي وينا ده، چې د هغه په مشهور تصنيف کيمياي سعادت کې يې کتلی شئ او حضرت عطاء الله پالوي په خپل کتاب قرآن اور فنون لطيفه کې هم رانقل کړې ده، نو اوس به په حضرت امام غزالي څه حکم وکړې؟ ما خو هلته هم د غزالي دا وينا په قوسونو (ليندکيو) کې رانقل کړې ده او حواله مې هم ورکړې ده، نو ولې يې مهر پر ما ولگاوه؟ او د وينا خپل خاوند امام غزالي يې پرېښود او امام غزالي دا هم وايي، چې څوک نڅا ته حرامه وايي، هغه خطا شوی او تېروتی دی. اوس به د ښاغلي ليکوال د رانقل کړيو دلاېلو جاج واخلو او له دې دلاېلو څخه به دده برداشت هم وارزوو بيا به هم قضاوت لوستونکيو ته پرېږدو.

خو تر هرڅه لومړی په حقوقي چاروکې دولسمشر دسلاکار وزير او دهبواد دنوموتي عالم (دسترې محکمې اوسنی رئیس) پوهاند عبدالسلام عظيمي او دسترې محکمې ددارالافتاء درئيس او جيد عالم مولوي محمدصديق مسلم او دهغه له ملگرو نورو هغو قاضيانو او مفتيانو څخه مننه کوم چې له ډېرو بوختياوو برسېره يې دا کتاب ولوست، زه يې وهڅولم، دکار نيمگړتياوې يې راپه گوته کړې او گټورې مشورې يې راکړې .

مخکې له دې چې دنيوکې کونکي دلاېل وارزوو ښه دا ده، د څېړنې پيل په يوې لنډې پيلېزې وکړو، د يوې مقدمې په ډول د موسيقي او نڅا په اړه د علماوو او فقهاوو ويناگانې او نظريات د لوستونکيو مخ ته کېږدو او له دې پيليزې څخه په برداشت اخيستلو يې د بحث منځته بوځو.

ايا سماع اوموسيقي حرامه ده؟

وړاندې لدې چې دموسيقي په اړه فقهي بحث ته ننوزو مناسبه ده چې ووايو په قرآن او حديثو کې دموسيقي او يا ميوزيک کلمه نلرو. فقهاوو هم چې کله پدې اړه بحث کړی دی نود غنا او يا دلهو دکارندويو(سامانونو) تر سرليک لاندې يې مسئله څېړلې ده .

په ژوند کې داسې مسايل ډېر دي، چې د اسلام له هماغو لومړنيو ورځو څخه يې د حکم په اړه علماء بېلابېل نظريات لري، چې په دې ډله کې غنا او نڅا هم شامله ده. علماء او فقهاء د سماع او موسيقي په اړه هم بېل بېل نظر لري آن تر دې چې دواړو ډلو په دې اړه افراط او تفريط ته هم ملا تړلې ده. ځينې خلک داسې هم شته، چې موسيقي، ډول، رباب او ارمونيه خو لا پرېږده، چې آن د ځينو مرغانو اوازونه هم نه خوښوي، ځکه چې موسيقيت په کې دی، خواره لگېږي او انسان ترې خوند اخلي. بله ډله يې بيا په جواز کې دومره افراط کوي، چې موسيقي ته هېڅ حد نه مني، هر ډول موسيقي، د هر چا اواز د هر چا په وړاندې روا بولي، چې اسلام بيا دا دواړه افراطي او تفريطي نظرونه ردوي او په هره معامله او هره مسئله کې يې د خپل تعامل له مخې په يو معتدل او منځني چوکاټ کې موسيقي ته هم اجازه ورکړې ده، د موسيقي لپاره يې حدود ټاکلي، افراطي موسيقي، سکس يا برينډه موسيقي، فحشا او گناه ته تحريکونکې موسيقي نه مني، د انسان له فطرت سره سمه او برابره موسيقي چې پورتنې اړخونه ونه لري، روا بولي.

د موسيقي په اړه امام غزالي په احياء العلوم او کيمياي سعادت کې، حضرت امام سعيد ابن حزم په المحلى کې، حضرت مولنا ابوالکلام ازاد په "غبار خاطر" کې، حضرت علامه عطاء الله پالوي په "قرآن اور فنون لطيفه" کې، اوسمهالي د نړېوال شهرت لرونکي عالم علامه دکتور يوسف قرضاوي په "الحلال والحرام فى الاسلام" او "الاسلام والفن" کې ښاغلي ډاکټر محمد عماره په "الاسلام والفنون الجميله" کې اوږدې څېړنې کړې دي، چې زما پر دې ليکنه هم د همدې مشاېخو اغېز پروت دی، د ليکنې ډېره برخه مې يا د دوى له اثارو څخه مستقيم اقتباس دی او يا خو يې ممکن غېر مستقيم اغېز وي. ماته خو د موسيقي په اړه د دوى نظر د اسلام له روح سره برابر او حق ته رسېدلى برېښي او الله جل جلاله دې توفيق راکړي، چې په دې اړه د اسلام د ريښتوني تصور وياند او ژباړن واوسم. آمين.

د هنر او فن په اړه د اسلام دريځ

علامه قرضاوي ليکي: په سندرو کې له دنويو ښکلا پرته، چې ارواوي تازه کوي، خوښوي يې، تاندوي يې نور څه نشته. سندرې د فطرت غوښتنه ده، غوړونه يې د اورېدلو اشتها لري، خوند ترې اخلي، هماغه ډول خوند، چې معده يې د خوندورې غذا له خوړلو اخلي، هماغه ډول خوند چې سترگې يې د ښکلې منظري له ليدلو اخلي، هماغه ډول خوند چې پوزه يې د يو پاک شي، يو بوی لرونکي گل په بويولو احساسوي .

آيا پاک او خوندور شيان په اسلام کې حرام دي ؟.

ښکاره خبره ده، چې الله جل جلاله ځينې روا، پاک او خوندور شيان پر بني اسرائيلو ځکه حرام کړي وو، چې هغوی ته د هغوی د ناورو کارونو جزا ورکړي. دا حرمت هغوی ته په حقيقت کې سزا ورکول وو: "فبظلم من الذين ها دوا حرمانا عليهم طيبت احلت لهم و بصد هم عن سبيل الله كثيرا و اخذهم الربا و قد نهوا عنه و اكلهم اموال الناس بالباطل". يعنې "د هغه ظلم او تېري له کبله، چې يهوديانو ترسره کړ او په دې خاطر، چې ډېر خلک يې د خدای جل جلاله له لارې منع کړل، پاک او پاکيزه شيان مو چې هغوی ته حلال وو په هغوی حرام کړل. او د سود په اخيستلو په داسې حال کې، چې دوی يې له اخيستلو منع شوي وو او په ناروا سره د خلکو د مالونو او شتمنيو د خوړلو په خاطر (مو دا کار وکړ)". (النساء، 160_161)

بل ځای فرمايي: "ياايهاالذين امنوا لا تحرمواطيبت ما احل الله لكم ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين". يعنې "ای مومنانو هغه څه په ځان مه حراموئ کوم چې الله جل جلاله تاسو ته حلال کړي دي او تېري مه کوئ، الله جل جلاله تېري کوونکي نه خوښوي".

دلته وينو چې الله جل جلاله هغه خلک تېري کوونکي بولي، څوک چې د الله جل جلاله روا شوي شيان په ځان يا په نورو حراموي.

الله جل جلاله د پخوانيو امتونو د پېغمبرانو په کتابونو کې د حضرت محمدصلى الله عليه وسلم د رالېرلو او د هغه رسالت زېري په دې ډول کړی دی: "يا مرهم بالمعروف وينها هم عن المنکر و يحل لهم الطيبت و يحرم عليهم الخبائث و يضع عنهم اصرهم والاغلل التي كانت عليهم". هغوی ته د ښو کارونو په کولو او د ناورو کارونو په نه کولو امر کوي او پاک شيان ورته حلالوي او ناپاک شيان پرې حراموي او هغه لېرې کوي له دوی څخه ددوی درانه بارونه او د سختيو هغه قيدونه چې دوی په کې بند وو. (الاعراف، 57)

داسې ښه شی به نه وي، چې عقل او روح يې ښه ويولي، ورته ميلان ولري او اسلام هغه د خپل هغه رحمت، مهربانۍ او شفقت له مخې، چې په دې امت يې لري، روا کړی ونه اوسي او دې امت ته يې د هغوی په کارولو يا کولو اجازه

نه وي ورکړې: "يسئلونك ما ذا احل لهم قل احل لكم الطيبات" يعنې "له تاسې پوښتي چې دوى ته څه شى حلال دي، ورته ووايه چې پاك شيان تاسو ته حلال شوي دي." (مائده 45)

هېچا ته هم اجازه نشته، چې د الله جل جلاله له خوا څخه روا شوي پاك شيان پر ځان يا په نورو حرام كړي. حلال گرځول او حرام گرځول د الله جل جلاله واك او اختيار دى او كه څوك دا كار كوي، دا په حقيقت كې د الله جل جلاله په اختياراتو او واكونو كې ځان ورگډول دي، چې دا كار په خپله شرك دى. (قل ارئيتم ما انزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراماً و حلالاً، قل الله اذن لكم ام على الله تفترون) يعنې "ورته ووايه" دا راته ووايې چې هغه څه چې الله جل جلاله تاسو ته پيدا كړي دي او تاسو ته يې رزق گرځولي دي او د هغوى يوه برخه مو روا او يوه برخه مو ناروا گرځولې ده آيا الله جل جلاله تاسو ته دا اجازه كړې ده [چې ځينې روا او ځينې يې ناروا وگرځوئ] او كه په هغه جل جلاله باندې دروغ وايې." (يونس 59)

ځينې كارونه او شيان الله جل جلاله د خپل لزوم ديد له مخې حرام كړي دي او ځينې يې روا كړي دي، نو الله جل جلاله بيا هېچا ته دا حق نه دى ورکړى، چې د هغه جل جلاله په واك او اختيار كې تشبث وكړي، روا، ناروا او ناروا، روا كړي. د بېلگې په ډول الله جل جلاله زنا، غلا، ناحقه وژنه... حرام كړي دي، نو هېچا ته دا حق نشته، چې دا كارونه روا اعلان كړي. څرنگه چې هېڅوك حق نه لري، چې ناروا، روا اعلان كړي، همدا ډول هېڅوك حق نه لري، چې روا كارونه او شيان ناروا اعلان كړي او كه څوك د الله جل جلاله له خوا روا شوي شيان په ځان يا په ټولنه حراموي، نو د الله جل جلاله له هماغه ډول قهر، غضب، عذاب او غوسې سره به مخ كېږي لكه څوك چې غلا يا زنا حلالوي. الله جل جلاله روا كوونكي او ناروا كوونكي دواړه غندي، گمراه او بې لارې يې بولي. (قد خسرالذين قتلتوا اولادهم سفهاً بغير علم و حرموا ما رزقهم الله افتراء على الله، قد ضلوا و ما كانوا مهتدين" يعنې "ښكاره خبره ده، چې هغه كسانو تاوان ليدلى، چې خپل اولاد د حماقت او ناپوهۍ له مخې وژني او هغه څه چې الله جل جلاله دوى ته د روزۍ لپاره ورکړي، نو په الله جل جلاله د دروغو د تړلو له مخې يې پر ځان حراموي، له شك پرته چې په دې كارونو دوى گمراه كېږي او لاره نه مومي" (الانعام 140)

نو الله جل جلاله هغه كسان غندي، گواښي يې او رتي يې څوك چې له ځانه، بې دليله، د الله جل جلاله روا او مباح شيان پر مسلمانانو حراموي او د الله جل جلاله له نعمتونو څخه يې بې برخې كوي. هغه كه هر څه وي، چې ساز، سرود او موسيقي هم په همدې ډله كې راځي، چې كه څوك ښه په دې پوه وي، چې سماع او موسيقي تر دې حده روا ده او بيا هم په حق سترگې پټوي او په تاويلونو، تاويلو ما ويلو، كمزوريو او موضوعي رواياتو، د قوي، څرگندو او قطعي دلايلو د مخنيوي هڅه كوي. په داسې حال كې چې خپل ضمير او وجدان ته هم قناعت وركولى ونه شي، نو له شك پرته دوى هم هماغه كار كوي كوم چې بني اسراېلو كاوه او د الله جل جلاله له عذاب او وعيد سره مخ شول. مور مسلمانان يو، مور د ژوند په ټولو چارو كې د يو نظام او يو قانون تابع يو، مور يو غښتلى، بشپړ، تلپاتې، تغيير نه منونكى اساسي قانون لرو، چې د اسلام شريعت او په ځانگړي ډول عظيم الشان قرآن دى. زموږ ټولې پرېكړې

او فتواگانې به د قرآن او شریعت په رڼا کې وي. له ځانه او د خپل نفس له غوښتنې سره سمې پرېکړې نه شو کولی. الله جل جلاله له دې کار څخه منع کړي یو "ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا علی الله الکذب" یعنی "او د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ چې دا شی حلال دی او دا حرام. ددې کار پاېله دا ده، چې الله جل جلاله باندې د دروغو تهمت وایئ". (النحل 116)

"قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده" یعنی "ورته ووايه: چا د الله جل جلاله ښکلا (زینت) حرامه کړې ده، هغه ښکلا چې خپلو بنده گانو ته یې پیدا کړې ده (پنځولې ده).

په ټولو چارو او شيانو کې اصل روا والی دی

علماء، فقهاء او ديني مشايخ وايي، چې د ژوند په ټولو چارو کې اصل روا والی دی يعنې هرڅه په طبيعي ډول روا دي. هره چاره روا ده، هر شی په بنسټيز ډول روا او حلال دي. د هر شي او هر کار کولو اجازه شته ده او کوم شی او يا کومه چاره، چې الله جل جلاله په بنده گانو حرامه کړې ده او دوی ته يې مناسبه نه وي گڼلې، نو هغه يې بيا له دې عامې قاعدې څخه د واضح او روشانه فرمان په واسطه استثنا کړي او وپستې دي او مسلمانان يې خبر کړي دي، چې دا او دا کار چې تاسو او ټولنې ته اوس يا په راتلونکي کې تاوان لري، مه کوئ. څرنگه چې دنيوي چارې لکونو آن ميليونونو ته رسېږي او قرآن او حديث داسې نه کوي چې هرې چارې ته په ځانگړي ډول گوته ونيسي او د روا او ناروا په اړه يې پرېکړه وکړي، ځکه قرآن او يا په ټوليز ډول شارح اشارې کوي او تفصيل يې علماوو ته پرېښی دی، نو په عمومي ډول يې داسې فرمان صادر کړ، چې په اصل کې هر شی روا دی، هر څه کوئ او که زه (الله جل جلاله) څه مناسب نه وينم، نو پر هغه مو خبروم او د حرمت په اړه يې خپله پرېکړه دراوروم او د څه شي په اړه چې زه چې يم او په ښکاره ډول مې حرام کړی نه وي او يا مې د روا والي او ناروا والي په اړه ډاگيزه فيصله نه وي دراورولې، نو هغه چارې تاسو ته روا دي، ځکه چې زه هېروونکی نه يم، هېرول زما عادت نه دی، زه په خپله خوښه او اراده داسې کوم: "و ما كان ربك نسياً". يعنې "ستا رب هېروونکی نه دی." (مريم 64)

حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "هغه څه چې الله جل جلاله په خپل کتاب کې روا کړي دي روا دي او هغه څه يې چې حرام کړي دي، حرام دي او د هغه څه په اړه يې چې سکوت کړی دی، الله جل جلاله له هغه څخه تېرېږي، نو له همدې کبله يې د الله جل جلاله لخوا څخه روا والی په رسميت ومنئ، ځکه چې الله جل جلاله هېڅ هم نه هېروي "و ما كان ربك نسياً".

همدا راز فرمايي: "الله جل جلاله په تاسو څه فرايض ايښي دي، هغه مه ضايع کوئ او څه حدود يې ټاکلي دي، له هغو تېری مه کوئ او پرته له دې، چې هېر يې کړي، د ځينو شيانو په اړه يې د شفقت او رحمت له مخې سکوت کړی دی، نو تاسو يې هم په اړه سکوت وکړئ او پلټنه پکې مه کوئ."

الله جل جلاله فرمايي: "هو الذي خلق لكم ما في الارض جميعاً" يعنې "الله جل جلاله هغه ذات دی، چې د ځمکې پر سر يې هرڅه تاسو ته پيدا کړي دي." (بقره 29) "و قد فصل لكم ما حرم عليكم الا ما اضطررتم اليه" يعنې "او له شک پرته چې الله جل جلاله تاسو ته هغه څه، چې حرام کړي يې دي، روشانه کړي دي مگر هغه څه چې تاسې پرې اړ باسل شئ." (الانعام 119)

همدا لامل دی، چې علماء وايي: هېڅ تحریم د منلو وړ نه دی، مگر د ښکاره نص له مخې. علامه قرضاوي وايي: "د قرآن د ډاگيزه نص او يا د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د صريح حديث او يا د ثابتې او يقيني اجماع له پرېکړې پرته هېڅ تحریم د منلو وړ نه دی. دی وايي که نص او يا اجماع وجود ونلري يا دا چې صريح نص (آيات او يا حديث)

وي، خو صحيح نه وي يا صحيح نص وي، خو د موضوع په اړه صريح نه وي، نو دا د يوې چارې په حراموالي دلالت نه شي کولی او په روا والي يې اغېز کوي او حکم د عفوې په عمومي داېره کې د روا په بڼه پاتې کېږي.

همدې دلاېلو ته په کتنې سره د فقهيې د اصولو علماوو دا قاعده هم راوېستې ده، چې: "الاصلي في الاشياء الاباحية" يعنې "په شيانو کې اصل رواوالی دی".

نو اوس چې څوک موسيقي حرامه گڼي اړ دي، چې صريح نصوص ولري. قطعي دلاېل وړاندې کړي. په دلاېلو کې يې وضاحت، روښانتيا او پوره څرگندتيا وي، داسې نه چې د ايت يا حديث غرض يو څه وي او دوی يې په تا ويل، تحريف او تحويل سره په موسيقي رااړوي. لکه چې وروسته به يې د دوی له خوا د لېو او لغو په معنی کې ووينو. بيا به د بحث پايلې وڅېړو.

د موسیقي په اړه د ځینو علماوو اند

د تفسیر احمد مفسر او د نورالانوار لیکوال ملاجیون، د مسلم شریف شارح، مشهور عالم او د لسگونو ارزښتمنو اثارو لیکونکی امام محي الدين نووي، امام غزالي، امام ابن حزم، قاضي ابوبکر عربي، د عوارف المعارف لیکوال او د تصوف د سهروردیه طریقي امام، شهاب الدين سهروردي، امام الهند مولینا ابوالکلام ازاد او د مشهور او سمهالي لیکوال او عالم مصطفی زرقاوي او ډاکټر يوسف قرضاوي په څېر لسگونه علما د موسیقي او سماع د رواوالي پلویان دي چې د ځینو نظرونه به په تفصیل سره ولولئ .

ادفوي په خپل کتاب "الامتاع" کې لیکي، چې: " امام غزالي په خپلو ځینو فقهي کتابونو کې لیکلي دي، چې سندري د موسیقي له الو پرته د ټولو په اتفاق سره روا دي". ابن طاهر وايي چې د صحابه و او تابعینو په اتفاق او اجماع سره د موسیقي له الو پرته سندري روا دي.

تاج الفرازي او ابن قتیبه د حرمینو د علماوو او ابن طاهر او ابن قتیبه د مدینې د علماوو اجماع په دې اړه رانقلوي. امام ماوردي وايي: "...تر دې چې د حجاز خلك یې د کال په غوره ورځو کې هم، چې خلك په کې په عبادت مکلف دي، رخصت بولي. (الاسلام والفن).

ابن نحوي په العمده کې لیکي: داسې روایتونه شته، چې ځینو صحابه و او تابعینو سندرو ته غور ایښی دی، چې ده د حضرت عمر، حضرت عثمان، ابن عمر رضي الله عنهم نومونه هم یاد کړي دي. همدا ډول، عمرو ابن العاص، حضرت عایشه، سعید ابن مسیب، سالم ابن عبدالله، ابن عمر، ابن عبدالبر، امام ماوردي په البیان کې، رافعي، ابن ابي شیبه، ابو عبیده ابن جراح، بیهقي، حضرت سعد ابن ابي وقاص، ابن قتیبه ابو مسعود انصاري، بلال، عبدالله بن الارقم، اسامه ابن زید، حمزه، ابن طاهر، براء ابن مالک عبدالله ابن زبیر، ابو طالب مکي، حسان، زبیر بن بکار، قرضه ابن کعب، امام ابو الفرج اصفهاني، خوات بن جبیر، رباح بن معترف ابن حسان، خارجه ابن زید، قاضي شریح، سعید ابن جبیر، عامر شعبي، عبدالله ابن عتیق، عطاء ابن رباح، محمد بن شهاب زهري، عمر ابن عبدالعزیز سعد ابن ابراهیم زهري، په تبع تابعینو کې څلور واړه امامان، ابن عینیه، د موسیقي له الو پرته سندري روا بولي.

امام شوکاني په نیل الاوطار کې هم همدا نومونه یاد کړي دي.

ډېرو علماوو د موسیقي له الو سره سندري روا بللې دي. قاضي ابوبکر عربي په خپل کتاب "الاحکام" کې لیکي: "داسې صحیح حدیث وجود نه لري، چې په دې اړه په حرمت دلالت وکړي: "ابن نحوي په خپل کتاب العمده کې همدا خبره کړې ده. ابن طاهر په کتاب السماع کې لیکي: "آن چې د (حرمت په اړه) یوه خبره هم صحیح نه ده".

ابن حزم وايي: "... په دې اړه يو صحيح حديث هم نشته دی او هر څه چې د موسيقۍ د حرمت په اړه روايت شوي ټول له ځانه جوړ شوي او موضوعي روايات دي او که د ثقه رواياتو له خوا يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نسبت شوی وای، هر ورو به مو منلي وای."

دميزان الاعتدال دمؤلف امام ذهبي او دلسان الميزان دمؤلف امام ابن حجر عسقلاني په څېر دحديثو نوموتي علماء هم ددا ډول حديثو روايت کوونکي څېري او نقد پرې کوي چې وروسته به يې ولولئ.

حضرت امام غزالي وايي: "هغه څوک چې سماع اوموسيقي يې په حرکت او خوځښت رانه ولي له عقلي او بدني ناروغۍ سره مخ او نيمگړی دی، تعادل نه لري، له روحانيت څخه لرې دی او په وچ طبيعت او بد ذوق کې تر اوښ، مرغانو اونورو حيواناتو هم بدتر دی، ځکه چې اوښ د خپل وچ طبيعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او بار لاندې منډه وهي".

حضرت ابو داؤد فرمايي: "زه چې څومره لږه ته تمايل کوم هاغومره مې په حق نفس قوي کېږي".

بيا هم غزالي ليکي: "موسيقي د زړه د ناروغيو درمل ده او زړه له ناروغيو، سترتيا او نارامۍ څخه ژغوري، نو ځکه مباح ده".

امام شوکاني په نيل الاوطار کې ليکي: "د مدينې اوسېدونکي او له هغوی سره په ظاهريه و او صوفيه و کې د نظر ملگري د سندرو په روا والي قانع دي که څه هم له چنگ او رباب سره وي".

ابو منصور بغدادی شافعي وايي: "عبدالله ابن جعفر به د سندرو په اورېدلو کې کومه ستونزه نه ليدله او خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه کوله، ډېر وخت به يې له هغوی سندرې اورېدلې او دا هم د حضرت امام عليک د خلافت زمانه وه".

حضرت امام غزالي فرمايي: "رقص (نڅا) مباح ده".

د حبشو لوبې ته چې بخاري يې هم روايت کوي امام غزالي د نڅا او سرود نوم ورکوي.

حضرت عطاء الله پالوي ليکي: "د مسلمانانو هغه کتاب کې، چې د هر مسلمان په کور کې ايښی دی، يو ځل نه دوه ځله اشاره کوي، چې موسيقي پېغمبري لاره ده."

علامه بدرالدين عيني حنفي د بخاري په شرح کې وايي: "له حضرت داؤد سره ارمونيه وه، چې هغه به ورسره سندرې وپلې." ابن حجر عسقلاني په فتح الباري او امام شوکاني په کتاب السماع کې ليکي: عبدالرزاق په خپل مسند کې له عبدالله ابن عمر څخه روايت کوي: "حضرت داؤد به ارمونيه غږوله او د زبور تلاوت به يې کاوه."

فکر وکړی نه یواځې دا چې حضرت داؤد به له زبور سره ارمونیه غږوله، بلکې له زبور پرته به یې په دومره خوند سره سندرې هم ویلې، چې آن الوتونکي به یې هم اغېزمن کړل او ډلې ډلې به ترې راتاو وو .

سلطان المشايخ حضرت نظام الدين اولياء وايي: "په هغه قوم به د خدای جل جلاله عذاب ولې نه راځي، چې ته ورته د موسیقي د روا والي په اړه احاديث وړاندې کړې او هغه یې په وړاندې درڅخه دامام ابو حنیفه قول وغواړي".

امام غزالي وايي: "هغه څوک چې له دریا (دایره) سره سندرې حرامې بولي، نو هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له فعل څخه ښکاره انکار کوي، چې دا په خپله کفر دی".

د ډهلي ستر محدث حضرت شيخ عبدالحق وايي: "محدثين وايي، چې د موسیقي د حرمت په اړه یو حدیث هم صحیح نه دی". حنفي محدث حضرت سيد جمال الدين وايي: "د موسیقي د حرمت په اړه چې وروستني علما کوم احاديث وړاندې کوي او استدلال پرې کوي، هغه نه ثابت شوي دي او نه کوم اصل لري، ځکه چې که په دوی کې کوم حدیث صحیح وای، نو ښاغلیو مجتهدينو به پرې استدلال کړی وای، صحیح او حسن حدیث خو پرېږده، چې آن داسې ضعیف حدیث هم نشته، چې د موسیقي حرمت ثابت کړي".

حضرت مخدوم سيد اشرف جهانگيري وايي: "د سماع تر ټولو ښه ځای مسجد دی".

حضرت شيخ نقي الدين وايي: "د سماع په محفل کې گډون د خدای جل جلاله درضا لامل گرځي".

حضرت مولينا عبدالرحمن لکهنوي وايي: "سماع زموره عبادت دی او مسجد د عبادت لپاره ځانگړی شوی دی".

شيخ الفقهاء خيرالدين املي وايي: "سماع د جواز له حده تېر، د استحباب درجې ته رسېدلې ده".

د اهل حدیثو نامتو عالم نواب صديق حسن خان وايي: "د سندرو او موسیقي د حرمت په اړه مې نه په قرآن کې آیت وموند او نه مې د حدیثو په کتابونو کې کوم حدیث تر سترگو شو".

علامه شا جعفر وايي: "ماته له ساز او سرود سره د موسیقي په روا والي کې هېڅ شک نه دی پاتې له همدې کبله د نورو دلاېلو وړاندې کولو او نور بحث ته هېڅ اړتیا نشته".

هغه دا هم ليکي چې کله د موسیقي په اړه بحث راشي، نو ضرور ورسره دا شرط ايښودل کېږي، چې که له موسیقي سره فواحش وي، يا شراب او نور منکرات وي، يا شهوت پاروونکې ويناوي يا پرې (قطعي يا تاش) وي يا د کوم مسلمان او يا هندو غېبت په کې کېږي، نو دا ډول موسیقي حرامه ده... نه پوهېږو چې له موسیقي سره ولې دا شيان تړل کېږي. دا شيان خو چې هر چېرې وي، په هره معامله کې وي، ناروا دي [ځکه دا شيان په خپل ذات کې حرام دي] ددې لپاره ولې موسیقي ځانگړې کېږي؟ ولې دا شيان له نورو مساېلو سره نه تړل کېږي؟ ولې داسې نه ويل کېږي چې که د شرح وقايي د ځينو پاڼو په لوستلو شهوت راپارېږي، نو لوستل یې روا نه دي؟. ولې داسې نه

ویل کېږي، چې که په مسجد کې کرمبول کېږي او جذبې او احساسات زیانمنوي، نو مسجد ته راتلل روا نه دي. ولې داسې نه ویل کېږي، چې که د ښځو د اواز په اورېدلو او د هغوی په لیدلو پاروونکي خیالات راځي، شهوت راویښېږي، نو د هغوی شهادت حرام دی .

دې محترم په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده، د موسیقۍ په اړه یې د اسلام او موسیقي په نوم کتاب لیکلی دی، چې له ډېرو دلاېلو او څېړنو وروسته لیکي: "موسیقي له ساز او سرود سره او بې ساز او سروده روا ده".

علامه عطاء الله پالوي وايي: "دا په حضرت رسول کرم صلی الله علیه وسلم پسې بهتان دی، چې گواکې هغه صلی الله علیه وسلم موسیقي حرامه بللې ده".

امام شوکاني وايي: "د موسیقۍ د حرمت په اړه د اجماع دعوه له یوې مخې باطله ده." دی زیاتوي: "د ساز او سرود د حرمت په اړه، چې څومره روایتونه رانقل شوي دي یو یې هم صحیح نه دی، ټول باطل دي".

امام شوکاني وايي، چې قاضي ابوبکر بن عربي او امام ابن حزم هم کټ مټ همدا نظر لري. شوکاني له استثناء پرته وايي، چې "د موسیقۍ د حرمت په اړه چې څومره حدیثونه وړاندې کېږي، ټول موضوعي دي".

د نړېوال شهرت خاوند نامتو بنگالی شاعر او اديب رابندرناټ ټاگور وايي، چې ځینې وخت انسان دومره مجذوب او دومره تراغېز لاندې راشي، چې د خپل حال د بیانولو لپاره الفاظ نه لري، نو کله چې الفاظ خلاص شي، نو د همدې حال د بیانولو لپاره موسیقي ته مخ ورواړوي او مرسته ترې وغواړي.

د موسیقي د حرمت د پلویانو دلایل

1_د موسیقي د حرمت پلویان په هغه روایت استناد کوي، چې حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود، امام مجاهد، عکرمة او حینو نورو صحابه و رضي الله عنهم ته منسوب شوي او دعوه کوي، چې الله جل جلاله په دې ایت کې موسیقي حرامه گرځولې ده. "و من الناس من یشتري لهوالحدیث لیضل عن سبیل الله بغير علم و یتخذها هزوا اولئک لهم عذاب مهین." یعنی "په خلکو کې داسې کسان هم شته، چې بې گټې او چټي خبرې اخلي، چې بیا په دې خبرو سره د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه آیتونه ریشخند کړي. دوی ته رسوا کوونکی او ذلیلوونکی عذاب دی." (لقمان 6)

دوی د لهوالحدیث معنا سندرې اخیستې دي.

دوی وايي چې ابن شعبان له حضرت عبدالله ابن عباس څخه روایت کوي چې هغه به په دې آیت کې له لهو څخه غرض موسیقي بلله، خو عماره وايي چې دابن شعبان ټول روایات دله منځه وړلو وړ دي.

ابن حزم وايي، چې د دوی دا وینا د څو لاملونو له مخې د منلو وړ نه ده، یو خو دا چې له دې آیت څخه دا ډول تفسیر نه له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دی او نه له صحابه و څخه، بلکې د حینو مفسرینو وینا ده چې حجت پرې نه شي کېدلی ځکه له الله جل جلاله اوله رسول الله صلی الله علیه وسلم پرته د هېچا وینا حجت نه ده. دوهم دا چې دا وینا او دا تفسیر د نورو صحابه و او تابعینو له وینا سره مخالف دی. دریم دا چې په خپله همدا آیت په دې آیت باندې د دوی استدلال ردوي، ځکه چې دا آیت وايي، چې "په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټي خبرې اخلي، چې بیا په دې خبرو سره (د الله جل جلاله بنده گان) په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه ریشخند کړي." دا خو داسې یو صفت دی، چې که په هر چا کې وي، نو هغه کافر دی، ځکه چې د الله جل جلاله لاره یې ریشخند کړې ده.

ابن حزم وايي: "که څوک کوم کتاب واخلي، چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو کافر دی ځکه چې الله جل جلاله هغه غندلی دی. خو الله جل جلاله هېڅکله هغه کسان نه دي غندلي، چې بې گټې او چټي خبرې د ساعت تېرۍ لپاره اخلي. ددې لپاره نه چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو له همدې لامله یې په دې آیت استناد باطل او بې ځایه دی. همدا ډول هغه خلک، چې په قصدي ډول د قرآن په تلاوت سره فرض لمونځ پرېږدي یا هغه څوک چې د نفلو په کولو سره فرض یا واجب لمونځ نه کوي یا د سندرو او ترانو په اورېدلو سره کوم فرض کار پرېږدي، نو دا شخص فاسق او گناهگار دی، خو که څوک ددې کارونو په کولو سره فرض نه پرېږدي، نو دا خو یې بد کار ندی کړ

ی .

(المحلي لابن حزم 60/9)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحكام القران کې ددې آيت په تفسير کې ډېر بحث کړيدی او وايي چې دلته چې کوم لهو نا وړه ښودل شوې هغه ښه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهبواني او حیواني غرايز تحريکوي يا هغه غږ هدف دی چې خلک له ايمان څخه اړوي ، لکه د مکې د مشرکانو يو مشر (نصر بن الحارث بن علقمه) ٢ هجري _ ٦٢٤ م) چې کول ، نوموړی د قريشو له شيطانانو او د بدر په غزا کې د هغوی د بيرغ له لېږدوونکيو څخه و ، هغه به د ناعربو کتابونه او وينځې پېرلې چې په هغوی سره خلک بې ايمانه کړي يعنې هغه به د وينځو په سندرو او ددې کتابونو په ويلو خلک د قرآن له اورېدلو اوله اسلام راوړلو منحرفول او گمراه کول .

دلته هم موخه همدا ډول لهو ده چې د خدای جل جلاله د بنده گانو له گمراه کولو پرته بله موخه نلري .

قرطبي همداراز وايي چې د حسن بصري (٦٤٣ _ ٧٢٨ م) په اند دلته له لهو څخه غرض (کفر او شرک) دی .

مفسرين وايي چې نصر بن الحارث د رستم او اسفنديار او د ايراني پاچايانو د کيسو کتابونه پېرل او بيا به چې په مکه کې چا وويل چې محمد صلی الله عليه وسلم دا ډول وايي نو ده به هغوی ريشخند کړل او د ايرانيو پاچايانو کيسې به يې ورته کولې او وېلې به يې چې زما خبرې د محمد صلی الله عليه وسلم له خبرو غوره دي . همدا راز نصر بن حارث به وينځې پېرلې او چې چا به غوښتل مسلمان شي نو هغه به يې خپلو سندرغاړو وينځو ته وروست ، ښه خوراک او څښاک به يې پرې وکړ او بيا به يې ورته وويل چې دا درته له لمانځه او روژې څخه چې محمد صلی الله عليه وسلم يې درڅخه غواړي. او دا چې د محمد صلی الله عليه وسلم لپاره وجنگېږې غوره دي نو بيا دا آيت نازل شو .

نو دلته له لهو څخه موخه دا ډول لهو ده چې الله جل جلاله وغندله.

علامه الوسي وايي چې ددې ايت ښه تفسير هغه دی چې حسن روايت کړی دی . : کل ماشغلك عن عبادة الله وذكره من السمروالاضاحيک والخرافات والغناء ونحوها)

يعنې : هر هغه څه چې انسان دالله ج له عبادت او له ياد څخه مشغول څخه ساتي هغه که ټوکې وي ، که نکلونه وي او که سندرې او که داسې نور ټول لهوالحدیث ده . ٢٤ ټوک ٩١ مخ

جلالين تفسير ددې ايت (واستفزز من استطعت منهم بصوتک) الاسراء ٦٤

يعنې : ((او له هغوی څخه دې چې په چا وس رسېږي نو په خپل غږ يې سپک (ذليل) کړه .))

په تفسير کې وايي چې مجاهد وايي چې دشيطان غږ خوشې خبرې او لوبې دي . او عبدالله ابن عباس وايي چې دشيطان غږ هره هغه وينا ده چې خلک گناه ته بولي

شهید آیت الله ډاکټر بهشتي هم موسیقي ته اشاره کړېده چې موږ د هغه د نظر لنډيز له www.hmazaheri.com/book ویب سایټ څخه رالېږدوو: ((هغه ددې په تفسیر کې وایي چې کله به رسول اکرم صلی الله علیه واله وسلم د جمعې په ورځ پر منبر خطبه اوروله، سوداگریز کاروان به راغی او خلکو به د کاروان مخې ته د خوښۍ د ښکارولو لپاره ډول او دریا وهله نو په مسجد کې له رسول الله صلی الله علیه واله وسلم سره ناستو ځینو د کمزوري ایمان خاوندانو به لمونځ او مسجد پرېښود او د ډول او دریا خواته به یې منډه کړه چې الله جل جلاله ددوی په دې کار نیوکه وکړه او ویې غنده: ((قل ما عندالله خیر من اللھو ومن التجاره)) یعنی: ((هغه څه چې له الله جل جلاله سره دي له لھو او سوداگری څخه ډېر غوره دي)) .

ډاکټر بهشتي همداراز زیاتوي چې ډېرو داسې ویلي دي چې په دې ځای کې له لھو څخه غرض هماغه د شپېلۍ، نغاړې او طبلې غږ دی چې له بهر څخه ښار ته راننوتونکي سوداگریز کاروان به ددې لپاره غږاوه چې خلک خبر شي او د پلورلو او پېرودلو لپاره ورته ورشي، نو کله به چې په مسجد کې د کمزوري ایمان خاوندانو داسې غږ واورېد نو یا به ددې غږ د اورېدلو لپاره او یا به د سوداگریزې معاملې لپاره له مسجد څخه په وتلو شول او رسول صلی الله علیه واله وسلم به یې پر منبر ناست پرېښود، چې الله جل جلاله د دوی د ا کار وغنده. خو دا سمه نه ده چې له دې ایت څخه د موسیقي د حرمت لپاره کار واخیستل شي، لکه څنگه چې له دې ایت څخه د سوداگری د حرمت لپاره کار نه شو اخیستلی .

څو ځایه په قرآن کې د لغو کلمه هم راغلې ده او ځینو فقهاوو لغو هم لھو معنی کړېده او لغو ښه نه ده گڼل شوې، خو بیا هم د لھو په حرمت دلالت نه شي کولی .

امام غزالي د یو چا په ځواب کې، چې ویلي یې وو "سندرې لھو، بې گټې او د ساعت تېرۍ شی دی" ویلي دي: "هو همداسې ده، خو خبره دا ده چې دا دنیا ټوله بې گټې او لھو ده... له ښځو سره له هغه یوځای والي پرته، چې د اولاد زېږولو لامل وگرځي، نور هر ډول یوځای والی، مستي او لوبې بې گټې دي (خو خلک یې کوي، ځکه چې نفس یې غواړي) هر لھو آن د حبشي غلامانو لوبو ته د بي بي عایشې کتل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم هڅول ټول روا او په نص ثابت دي... لھو زړونه تازه کوي، اروا تاندوي، فکري ستومانتیا له منځه وړي او زړونه، چې له تازه گۍ او نشاطت څخه لېرې وساتل شي، نو مړوي او وژل کېږي... نو موسیقي روحي درمل ده، چې د سترتیا او مړاویتوب د ناروغیو علاج کوي، خو باید په اورېدلو کې یې افراط ونه شي. لکه چې د دوا او درملو په خوړلو کې افراط په کار نه دی. په همدې خاطر لھو په دې نیت د قربت (الله جل جلاله ته د نږدېوالي) لامل گرځي". (احیاء العلوم 1152)

2_ د موسیقي د حرمت پلویان په دې آیت، چې د نیکو مؤمنانو په ستاینه کې راغلی استدلال کوي: "و اذاسمعوا اللغوا عرضوا عنه" یعنی "کله چې چټي خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي." (قصص 55)

دوی وایي، چې سندرې هم په لغو او چټي خبرو کې راځي، نو ځان ساتل ترې واجب دي.

شېخ قرضاوي ځواب ورکوي، چې له دې آيت څخه چې څه څرگندېږي، هغه دا دي چې لغو عبارت دی له بدې وينا، کم عقلي خبرې، ترخې وينا او نورو څخه او دا آيت هم په همدې خبره شاهد دی: "واذاسمعوا اللغو اعراضوا عنه و قالوا لنا اعمالنا و لكم اعمالکم سلام عليكم لا نبغي الجهلين". يعنې "او کله چې بې گټې خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي او ورته وایي، چې زموږ کارونه زموږ او ستاسې کارونه ستاسو دي، [زموږ خپل کار او ستاسو خپل کار دی] د خدای جل جلاله په امان موږ ناپوهان نه غواړو." (قصص 55)

او دا د عبادالرحمن (د خدای جل جلاله د بنده گانو) په صفت کې د الله جل جلاله ددې ستاین ډوله وينا په څېر ده، چې فرمایي: "... و اذا خاطبهم الجهلون قالوا سلما" يعنې "او کله چې ورته ناپوهان څه ووايي، نو دوی ورڅخه د سلام په ویلو (سالمې خبرې) ځان خلاصوي." (فرقان 63)

که ومنو، چې په دې ایت کې یادې شوې لغو کې سندرې هم راځي، نو باید چې داسې څه په کې راغلي وای، چې د سندرو نه اورېدل یې ستایلي وای او ښه کار یې گڼلی وای په داسې حال کې چې دلته داسې څه نه وینو.

د لغو کلمه د باطل د کلمې په څېر هر هغه شي ته وایي، چې گټه په کې نه وي او داسې شي ته غوږ ایښودل یا یې کول چې گټه په کې نه وي، تر هغې بد نه دي، چې د بل چا حق ضایع نه کړي او یا د فرضو او اړینو کارونو مخه ونه نیسي. له ابن جریح څخه روایت شوی دی، چې هغه سماع (روحاني موسیقي) اورېدل جاېز بلل، چا ترې وپوښتل، چې آیا دا کار به دې د قیامت ورځ په نیکو کارونو کې وشمېرل شي او که په بدو کارو کې؟ هغه ځواب ورکړ: نه په نیکو کارونو کې او نه په بدو کارونو کې دا د لغو په څېر ده او الله جل جلاله فرمایي: "لايواخذکم الله باللغو فی ایمانکم" يعنې "الله جل جلاله مو په هغو سوگندونو نه نیسي، چې په ناپامۍ کې یې یادوي"

(بقره 225، مائده 89)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحکام القرآن کې ددې آيت په تفسیر کې ډېر بحث کړیدی او وایي چې دلته چې کوم لېو نا وړه ښودل شوې هغه ښه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شېوانی او حیواني غرایز تحریکوي معنی خبرې یا کار دی چې هېڅ دیني یا دنيوي گټه پکې نه وي.

معارف القرآن ١٨ ټوک ٩ مخ

امام غزالي فرمایي "که له تصمیم او هوډ پرته په ناپامۍ کې قسم یا د خدای جل جلاله نوم یادول دا خو پرېږده، چې فایده نه لري، مواخذه یا د خدای جل جلاله له خوا نیونه هم نه لري، نو شعر او نڅا به څرنگه گناه او دهغه جل جلاله لخوا نیونه ولري!"

(احیاء العلوم، کتاب السماع)

نو له همدې کبله موږ وايو، چې هره سندره لغو نه ده، بلکې په دې کې د ويونکي او يا اورېدونکي نيت او غرض ډېر مهم دی، ښه نيت لهو او ټوکه د خدای جل جلاله د نږدیکت او قربت لامل گرځوي او ناوړه نيت آن هغه عملونه هم، چې په ظاهره ښه دي او عبادت بلل کېږي په حقيقت کې باطلوي .

حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايي: "ان الله لا ينظر الى صوركم و اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم و اعمالكم" يعنې " الله جل جلاله ستاسو ظاهر (ښکاره بدن) او شتمنيو ته نه گوري، بلکې ستاسو زړونو او کارونو ته گوري." (مسلم)

ډاکتر عماره او شېخ قرضاوي په دې ځای کې د ابن حزم هغه گټوره وينا رالېږدوي، چې د سندرو د مخالفينو په ځواب کې يې ليکي: "هغوی پوښتي چې سندرې روا دي او که ناروا؟ او په دې باور دي، چې په دې اړه دريمه لاره يا دريم حکم نشته، ځکه چې الله جل جلاله فرمايي: "فماذا بعد الحق الا الضلال" يعنې "آيا له حق وروسته له گمراهۍ پرته بل څه شته(؟)". خو دوی ته زموږ ځواب دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايي: "انما الاعمال بالنيات و انما لكل امرء ما نوى" يعنې "د اعمالو د ښه والي او بدوالي معيار نيت دی او هر انسان ته د هغه د نيت جزا ده."

دا يوه قاعده ده، هر شي ته د همدې معيار له مخې کتل کېږي. هر څوک، چې سندرې په دې نيت اوري، چې زړه يې ژوندی او روح يې تازه شي، سستي او تنبلي ترې کډې بار کړي او د الله جل جلاله بنده گي په خپل ډول وکولی شي، ښو کارونو ته وهڅول شي، نو له شک پرته، چې ښه کار يې کړی دی او که د چا نيت نه ثواب او نه گناه وي، نو دده دا کار لغوه ده، چې نه گناه لري او نه ثواب، لکه ښونو ته تلل، د ساعت تېرۍ لپاره د خپل کور په مخ کې گرځېدل، له خپل ذوق سره سم د رنگونو ټاکل او ... " (المحلی 60/9)

شهيد آيت الله ډاکتر بهشتي ددې ايت: ((و اذ سمعوا اللغو اعرضوا عنه)) يعنې: ((کله چې لغو واورې نو ځان ترې ژغوري)) په تفسير کې وايي چې که لغو د لهو په معنی وي او که په بله ځانگړې معنی، د آيت ښکاره غرض دادی چې له دې آيت څخه د موسيقۍ د حرمت لپاره کار نه شي اخيستل کېدای، نو پر دې بنسټ ویلی شو چې په قرآن کې داسې آيت نه شو موندلی چې هغه دې د موسيقۍ په حرمت او آن په ټوليز ډول د لهو او لغو په حرمت دلالت وکړي .

3_ د حرمت پلويان په دې حديث استناد کوي: " د مؤمن له خوا چې هره لهو ترسره کېږي، نو باطله ده مگر له خپلې

مېرمنې سره لوبې، د آسونو پالنه اوروزنه او غشي ويشتل ". (اصحاب السنن)

دوی وايي چې په دې ځای کې سندرې نه دي يادې شوي، نو اورېدل يې روا نه دي.

خو د روا والي پلويان بيا خُواب ورکوي، چې دا حديث ضعيف (کمزوری) دی او استدلال پرې نه کېږي او که داومنو، چې صحيح دی، نو دا خو بيا هم د حرمت معنی نه ورکوي، بلکې په بې گټې توب دلالت کوي.

دا حديث دوه ډوله سند لري په يوه کې يې عبدالله ابن زيد بن ازرع دی او په بل کې يې خالد بن زيد دی او ډاکټر محمد عماره وايي چې د حديثو د پوهانو په نظر دواړه مجهول دي

له حضرت ابو درداء څخه رانقل شوي دي چې وايي: "زه چې څومره کولی شم، نو باطل کارونه کوم، ددې لپاره چې د حق د پلويتوب قوت مې ډېر شي." (الاسلام والفن)

دکتور قرضاوي وايي، چې که پورتنی حديث صحيح هم وي، نو غرض يې دا نه دی، چې گوندې يواځې هم دا درې لوبې روا دي يعنې دا انحصاري حديث نه دی که داسې وای، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به په نبوي مسجد کې حبشو ته د لوبې – چې دی هم د دوی لوبې نڅا بولي – اجازه نه وه ورکړې، نه به يې خپله ددې لوبو ننداره کړې وه او نه به يې حضرت عايشې رضي الله عنها ته ددې لوبو د نندارې اجازه ورکړې وه. په بڼونو، گلکڅونو... کې گرځېدل، د الوتونکيو خواږه غږونه اورېدل... که څه هم باطل او بې گټې دي، خو حرام نه دي.

همداسې دوه نور روايتونه هم شته دي لکه: ((ليس لهو المؤمن الا ثلاث: رمى الرجل بقوسه او تأديبه فرسه او ملاعبته امراته)) يعنې: ((مؤمن له دې درې ساعت تېريو پرته د نورو اجازه نلري: غشي ويشتل، د اسونو روزنه او له خپلې مېرمنې سره لوبې.))

ددې حديث په سند کې هم خالد بن زيد دی چې مجهول دی .

يو بل روايت کې د عطاء ابن ابي رباح له خولې ويل شوي چې جابر بن عبدالله انصاري او جابر بن عبید انصاري مې وليدل چې غشي يې اورول، له دې دواړو څخه يوه بل ته وويل چې آيا تا نه دي اورېدلي چې د خدای جل جلاله پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايي: ((كل شئ ليس من ذكر الله فهو لعب لا يكون اربعة: ملاعبة الرجل امراته و تأديب الرجل فرسه و مشي الرجل بين الغرضين و تعليم الرجل السباحة)) يعنې: ((هر شئ چې د خدای جل جلاله ياد په کې نه وي اوله دې څلورو شيانو هم نه وي نو لوبې دي، هغه له خپلې مېرمنې سره لوبې، د خپل آس روزنه، د دوه درو تر منځ پلي تگ او لامبو يادول دي.))

ابن حزم وايي چې دا روايت جعلي دی او په اسنادو کې يې په ناوړه ډول تدليس کړی دی، (يعنی چې څوک له خپل هم مهالي څخه داسې څه روايت کړي چې ترې اورېدلي يې نه وي يا خپل شيخ – هغه څوک چې ترې روايت کوي – په داسې نوم ياد کړي چې پرې مشهور نه وي) ځکه چې ددې حديث په سند کې چې کوم زهري دی دا هماغه نوموتی او مشهور ابن شهاب زهري ندى، بلکې دا بل نا پېژندل شوی او مجهول زهري دی چې عبدالرحيم نومېږي او خالد بن ابي زيد يې هم په سند کې دی چې هغه هم مجهول دی .

4_د موسیقی د حرمت پلویان په دې روایت هم استناد کوي، چې بخاري یې له ابو مالک او ابو عامر اشعري څخه رانقلوي: "لیکونن قوم من امتی يستحلون الحر و الحریر و الخمر و المعازف" یعنی "زما په امت کې به داسې خلک پیدا شي، چې زنا حلالوي، د ورېښمو ټوټې، شراب او معازف مباح بولي." (بخاري).

دکتور محمد عماره وایي چې بخاري دې روایت ته کوم سند نه دی وړاندې کړی یواځې دومره یې وېلي چې هشام بن عمار له عامر څخه روایت کوي او ابو عامر خپله مجهول دی.

ددې روایت دراویانو ژوند لیک په تهذیب التهذیب کې ښه روښانه شوی دی

خو ابن قیم جوزي په روضة المحبین کې دابن حزم وینا ننګوي او وایي چې دا خبره له ابن حزم څخه پټه پاتې ده چې بخاري چې له چا څخه روایت کړی دی هغه هشام بن عمار دی او هغه یې لیدلی دی او له بخاري پرته د حدیثو نورو امامانو ورته سند ورکړی دی

په الاسلام والفن کې ددې روایت په اړه لیکي: دا حدیث که څه هم بخاري رانقل کړی دی، خو دا د معلقو حدیثو له ډلې څخه دی او مسند متصل نه دی. همدا لامل دی، چې امام ابن حزم یې د سند د منقطع کېدلو (تر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پورې د راویانو د لړۍ نه رسېدل) له کبله ردوي او نه یې مني، له معلق والي پرته نورو هم وېلي دي، چې په سند او متن دواړو کې یې نیمګړتیا شته ده.

امام حافظ ابن حجر عسقلاني کونښن کړی دی، چې ددې روایت سند متصل کړي او دې کار ته یې له نهو لارو هڅه کړې ده، خو دا ټولې لارې هماغه راوي ته ورګرځي، چې د حدیثو امامان او نقادان پرې نیوکې لري. دا شخص د عمار زوی هشام دی.

(تعليق التعليق د حافظ ابن حجر)

نوموړی که څه هم د دمشق خطیب، محدث او عالم وو او ابن معین او عجلي یې ثقه بولي، خو امام ابو داؤد د هغه په اړه وایي: "څلور سوه حدیثونه یې روایت کړي دي، چې هېڅ اصل او بنسټ نه لري." ابو حاتم یې په اړه وایي: "رښتیا ویونکی دی، خو تل نه، څه یې چې لاس ته ورغلل، خلکو ته یې وویل، څه چې ورته ورښودل شوي دي، خلکو ته یې [بې له پلټنې] وړاندې کړي دي".

حضرت امام احمد یې په اړه وایي: "بې مغزه او کم عقل دی".

نسایي یې په اړه وایي: "هغه ته باید هېڅ توجه ونه شي" یعنی [هېڅ ثقه نه دی].

حافظ ذهبي که څه هم له نوموړي څخه دفاع کړې ده، خو وايي چې "هشام رښتيا ويونکی دی، خو ډېرې خبرې کوي او داسې اقوال لري، چې کولی شو رد یې کړو... په اختلافي او هغو مسایلو کې چې د ټولو په ژوند پورې اړه لري، د دا ډول خلکو روایت نه منل کېږي".

ددې حدیث په اصل متن او سند کې له خبرو سر بېره ددې حدیث په دلالت او محتوی (منځپانگه) کې هم څه خبرې او اختلاف شته دی. په صحیح او دقیق ډول معلومه نه ده، چې له معارف څخه غرض څه دی؟ معارف یعنې څه؟ ځینې وایي د لاهو او ساعت تېرۍ وسایل ترې غرض دي، دا هم ویل شوي دي چې معارف یعنې د سندرو او موسیقۍ سامان. که بیا هم دا ومنو، چې دلته له معارف څخه هدف د موسیقۍ وسایل دي، نو د حدیث لفظ چې په بخاري کې په معلق ډول راغلی د معازفو د تحریم ښکاره څرگندوی نه دی، ځکه چې [د حلال بولي] لفظ لکه څنگه یې چې ابن عربي وایي دوه معناوې لري، یوه معنا دا چې د هغوی په حلالوالي عقیده او باور لري او دوهمه یې مجازي معنا ده، چې په استعمال کې یې اسانۍ او سطحي نظر ته وایي. دلته که لومړی معنا مراد وای یعنې د لفظ حقيقي معنا، چې هغه په حلالو د حرامو بدلول دي، نو دا خو کفر گڼل کېږي، ځکه هغه څه حلال بلل، چې حرمت یې قطعي وي لکه زنا، شراب... نو دا خو د ټولو په اتفاق کفر ده.

که ومنو، چې حدیث دلته په حراموالي دلالت کوي، نو آیا هدف دا دی چې دا څه شيان چې په دې حدیث کې یاد شوي [زنا، شراب، وربښم او موسیقي] دا ټول یوځای کول حرام دي او که هر یو یې بېل بېل ترسره کول حرام دي؟ دلته لومړی قول [یوځای کول] قوي برېښي، ځکه دا حدیث هغه خلك غندي او د هغو خلکو اخلاقو ته اشاره کوي، چې په زنا، شراب څښلو، شپې ناستې [شب نشینې] له کاره وتي، ټوله مخه او ټول سر او کار یې له نجونو، شرابو، کبابو، سروزرو، وربښمو او تنگ ټکور سره دی.

ابن ماجه دا حدیث له ابو مالك اشعري څخه په دې ډول روایت کوي: "زما له امت څخه به ځینې کسان شراب څښي، خو بل نوم به ورته ږدي، په مېلو او د سندرو غاړو ښځو په غېږه کې به پروت وي. الله جل جلاله به یې په ځمکه خښ کړي او خنزیران او بیزوگان به ترې جوړ کړي." همدا راز ابن حبان په خپل (صحیح) کې او بخاري په خپل تاریخ کې دا روایت کړی دی، خو هر چا چې له هشام پرته له بل چا روایت کړی دی، تا کېد یې پر شرابو کړی دی او سندري او موسیقي یې د زنا او شرابو د مجلس د متمم (پوره کوونکي) او تابع غوندې یاد کړي دي.

نو دلته د خبرې فوکس شراب دي یعنې په اصل کې همدا حرام دي.

5_ د تحریم مدافعین د حضرت عاېشې رضي الله عنهما دا حدیث دلیل نیسي: "الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو، پلورل، بیه... حرام گرځولي دي".

ترمذي او تلبیس ابلیس

خواب دا دی، چې دا حدیث او د سندرغاړو وینځو د پلورلو د حرمت په اړه، چې نور څومره احادیث دي، ټول ضعیف [کمزوري] دي. (المحلی 56/9)

ابن حزم وايي: ددې روایت په راویانو کې سعید ابن رزین دی چې له خپل ورور څخه روایت کوي او هېڅوک هم دادواړه نه پېژني. په لسان المیزان کې یې همداروایت له خپل پلار څخه کړی امام ذهبي او امام ابن حجر هم دسعید په اړه دابن حزم نظر تائیدوي.

وگوري دابن حجر لسان ۲۹:۳ او دذهبي میزان ۱۳۶:۲

همداراز ددې حدیث په راویانو کې لیث هم دی چې ضعیف دی. طبراني په الاوسط کې په کمزوري سند روایت کړی او بیهقي وايي چې: ((محفوظ ندی))

بل دا چې امام غزالي وايي دلته له سندرغاړو وینځو څخه غرض هغه وینځې دي، چې د شرابو په محفلو، مېکدو او عشرتکدو کې پردیو، فاسقو نارینه و ته سندرې وايي او د ښځو له خوا پردیو فاسقو نارینه و او هر هغه چا ته، چې د فساد وېره ترې وي، سندرې ويل حرام دي، خو خپل مالک [د وینځې بادار] ته سندرې ويل په دې حدیث کې حرامې شوې نه دي. آن دپردیو پر وړاندې هم هغه وخت وینځو ته سندرې ويل روا دي چې دفتنې وېره نه وي. لکه په لاندې حدیث کې، چې راغلي دي او صحیحینو (بخاري او مسلم) یې روایت کړي دي. هغه داسې، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوو وینځو د سندرو غږ واورېد، خو هغه یې منع نه کړلې او ابوبکر رضي الله عنه ته یې وفرمایل: "دا دواړه پرېږده (چې خپلې سندرې وايي)".

صحابه و سندرغاړې وینځې پلورلې او پېرلې دي لکه وروسته به چې د ابن عمر او ابن جعفر معامله ولولو، نو که د سندرغاړو وینځو پلورل او پېرل چور حرام وای، نو دوی ولې پلورلې او یا پېرلې؟

بل دا چې اسلام، چې د سندرغاړو وینځو پلورل حرام بللي دي لامل دا دی، چې اسلام غوښتل او غواړي، چې د وینځو او مرییتوب دود دې له اسلامي ټولنې څخه ورو ورو کډه وکړي او په دې ډول چې یو دې وینځه په یوه او بل دې یې په بل پلوري دا کار ښه نه عملي کېږي، دلته حکمت او د اسلام غېر امریه غوښتنه (د خلکو هڅونه) دا ده، چې سندرغاړې وینځه مه پلوره، بلکې ښه دا ده چې مخه یې ورته خلاصه او ازاده یې کړي.

6_دوی بل د نافع دا روایت دلیل نیسي: "کله چې ابن عمر رضي الله عنه د یوه شپانه د شپېلۍ غږ واورېد، نو په دواړو غوږونو یې گوټې کېښودې، لاره یې بدله کړه او له نافع رضي الله عنه څخه یې وپوښتل، چې ای نافع رضي الله عنه ته دا غږ اورې. ما ورته وویل، چې هو! ده همداسې پوښتل، چې غږ اورې؟ او ما ورته وویل چې هو. تر دې چې نور ما هم د شپېلۍ غږ نه اورېده او هغه ته مې وویل، چې نه، نور یې نه اورم. له هغې وروسته ابن عمر رضي الله عنه له غوږو گوټې لېرې کړې او خپله سورلۍ یې اصلي لارې ته برابره کړه او وېې ویل: "رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې حدیث په راویانو کې سعید ابن رزین دی چې له خپل ورور څخه روایت کوي او هېڅوک هم دادواړه نه پېژني. په لسان المیزان کې یې همداروایت له خپل پلار څخه کړی امام ذهبي او امام ابن حجر هم دسعید په اړه دابن حزم نظر تائیدوي.

عليه وسلم يسمع زمارة راع فصنع مثل هذا" يعني "رسول الله صلى الله عليه وسلم مي وليد په داسې حال کې، چې هغه د شپانه د شپېلۍ غږ اورېد، نو هغه صلى الله عليه وسلم همدا سې وکړل".

(احمد، ابو داؤد، ابن ماجه)

حضرت ابو داؤد ددې حديث په اړه وايي، چې دا حديث موضوعي دى ابو علي الوُلُوي وايي چې له ابوداؤد څخه مې اورېدلي دي چې ويل يې دا حديث منكر دى او كه صحيح هم شي، نو دا خو د موسيقۍ د رواوالي د پلويانو دليل دى، نه يې د مخالفينو. دا ځكه چې كه د شپېلۍ اورېدل حرام واى، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به ابن عمر رضي الله عنه ته مباح نه بلله او ابن عمر رضي الله عنه به نافع رضي الله عنه ته مباح نه بلله او هغوى ته به يې هم امر كړى واى، چې تاسو يې هم مه اورئ. دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ابن عمر رضي الله عنه پرېښود، چې وايي وري او ابن عمر رضي الله عنه بيا نافع رضي الله عنه پرېښود دا په خپله د رواوالي دليل دى، ځكه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې يواځې په خپله له اورېدلو ډډه وكړه. رسول الله صلى الله عليه وسلم يواځې له شپېلۍ څخه نه، بلكې له ډېرو نورو مباحو دنيوي چارو څخه په خپل طبيعت ډډه كوله. د بېلگې په ډول په شريعت كې په ډډې يا تكيې لگولو خوراك روا دى، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم هېڅكله هم په ډډې خوراك نه كاوه او يا دا چې هغه صلى الله عليه وسلم به د شپې په داسې حال كې ويده كېده، چې هېڅ درهم او دينار يا سره او سپين زر به يې ذخيره نه درلودل او خيراتول به يې، خو نور خلك بيا په دې كار مكلف نه دي. دا د هغه صلى الله عليه وسلم ځانگړنه وه، همدا ډول دلته د شپېلۍ حكم هم همدا سې دى .

7_ دوى په دې روايت هم استناد كوي: "رښتيا ده، چې موسيقي په زړونو كې نفاق زرغونوي." ابوداؤد

ددې روايت په راويانو كې عبدالرحمن بن عبدالله عمري دى امام احمد دده په اړه وايي : ((دده يوحديث هم صحيح ندى))، ((دده حديث مو حذف كړ، حديثونه يې منكر دي دروغجن و)) السماع

همدارازددې حديث په سند كې سلام بن مسكين له يو بې نومه بوډا څخه روايت كوي چې دابن حزم په وينا، رښتيا هم حيرانوونكى دى .

دا نه ده ثابته ده، چې دا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم چې معصوم دى وينا وي ، بلكې د يو چا نظر دى، چې نور ورسره مخالفت لري. په ځانگړي ډول قدومن صوفيان. دوى وايي، چې سندرې زړونه نرموي او له گناه څخه د پښېمانۍ او توبې او بڅښنې غوښتلو لامل گرځي. همدا لامل دى، چې صوفيان خپل روحونه په موسيقۍ تازه او ژوندي كوي او خداى جل جلاله ته پرې ځان نږدې كوي، خپل هوډ او قصد پرې وږمن او خوشبو كوي او دا يو داسې حالت دى، چې له تجربې، ځكلو او تمرين پرته پرې څوك نه پوهېږي او هر چا چې دا حال وځكه نو رښتوني شناخت ته ورسېد او (شنيدن كى بود، مانند ديدن).

امام غزالي وايي: "دا حکم د اورېدونکي په اړه نه، بلکې په هغه سندرغاړي تطبيقېږي، چې سندرې يې د زړه له تل څخه نه وي، په مصنوعي اکتونو د خلکو پام ځانته راواړوي، خپله دومره اغېزمن نه وي، خو په دروغو ځان ډېر اغېزمن بڼي. ددې لپاره، چې خلک يې خوښ کړي، له هغوی سره منافقانه او دوه مخی چلند کوي، خو غزالي زياتوي: "او دا کار د تحريم لامل نه گرځي، ځکه چې ډېر شيان او کارونه د نفاق د را زرغونېدلو لامل گرځي، خو حرام نه دي. لکه د ښو جامو اغوستل، په ښه سپرلي (اوس په ښه موټر کې) گرځېدل، نور د وياړ سامانونه کارول، نو له همدې کبله د نفاق د ظهور او زرغونېدلو د علتونو او لاملونو کارول گناه نه ده.

8_ د موسيقۍ د حرمت پلويان په هغه څه، چې د شايي په ډول په خلکو کې خپاره شوي، چې گویا د ښځې غږ عورت دی استدلال کوي، خو د ښځې غږ عورت نه دی. علامه دکتور يوسف قرضاوي وايي، چې د خدای جل جلاله په دين کې هېڅ داسې دليل او يا شبه دليل (دليل ته ورته سند) نشته، چې وښيي چې د ښځې غږ عورت دی. ډېرو ښځو به له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنې کولې، ډېرو صحابه و له سپېڅلو بيبيانو پوښتنې کولې او هغوی به ځوابونه ورکول، خو هېچا ونه ويل چې دا حديث چې عابشې يا بلې صحابېې روايت کړی او يا دا فتوی چې فلانۍ صحابېې ورکړې ده، دا د عورت [د ښځو د غږ] لوڅېدل دي، چې پټول يې فرض دي. سره له دې، چې د نورو مسلمانو مېرمنو په پرتله امهات المومنين ته شرايط تنگ او سخت وو او ځينې داسې قيودات پرې ايښودل شوي وو، چې پر نورو مسلمانو مېرمنو نه دي ايښودل شوي.

[د ښځو د غږ د حکم په اړه زما په بل کتاب [ښځه او اسلام] کې اوږده څېړنه شوې ده. د معلوماتو د زياتوالي لپاره يې کتلی شئ.]

که څوک ووايي، چې دا په عادي ژوند پورې اړوند دي، نو زموږ ځواب ورته دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د دوه و وينځو له خولو سندرې واورېدې، نو هغه يې منع نه کړلې او حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته يې هم وويل، چې له دوی سره کار مه لره.

ابو جعفر رضي الله عنه، نورو صحابه و او تابعينو به له وينځو څخه سندرې اورېدلې.

9_ د موسيقۍ دښمنان په هغه روايت هم استدلال کوي، چې ترمذي په مرفوع ډول له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی: "هر کله چې زما امت دا پنځلس کارونه وکړي، نو په بلا به اخته شي" په دوی کې له سندرغاړو وينځو او د موسيقۍ له وساپلو څخه گټه اخيستل هم ښودل شوي دي، خو قرضاوي وايي، چې د ټولو په اتفاق سره دا حديث ضعيف دی، نو ځکه نشو کولی چې پرې استناد وکړو.

ابن حزم وايي چې تر يحيی ابن سعيد پورې ددې روايت راويان ټول مجهول خلک دي او يحيی ابن سعيد له محمد څخه يوه کلمه هم نده روايت کړې ځکه چې دهغه هممهاله نه و. ددې

روایت په سند کې فرج بن فضاله هم دی او امام احمد دده په اړه وايي چې هغه له يحيى څخه منکر حدیث روایت کړی دی . ده به باوري خلکو ته منکر احادیث منسوبول ، ابن حبان وايي چې فرج بن فضاله دا حدیثو باوري سندونه جوړ او ترتیب کړل او بیا به یې بېهوده متنونه ورپورې وتړل یعنې صحیح او متصل سند پسې به یې بېهوده او چټي متن تارې چې په دې ډول متنونو استدلال صحیح ندی .

الاسلام والفنون الجميلة نقل له السماع ۸۵ مخ څخه

۱۰- دوی د ابو امامه په دې روایت هم استناد کوي چې وايي له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه مې واورېدل ((لا یحل تعلیم المغنیات ولا شرا و هُن ولا بیعهن ولا اتخاذهن و ثمنهن حرام و قد انزل الله ذالک فی کتابه : (ومن الناس من یشتري لهو الحدیث لیضل عن سبیل الله بغير علم) ، و الذي نفسي بيده مرفع رجل عقيرته بالغناء الا ارتدغه شيطانان یضربان بارجلهما صدره و ظهره حتی یسکت) ، یعنې: ((د سندر غاړو بڼځو روزنه ، پېرل او پلورل او کارته نیول روانه دي ، د هغوی بیه حرامه ده او الله جل جلاله دا په قرآن کې نازل کړي دي . (او په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټي خبرې اخلي چې بیا په دې خبرو د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي) ، په هغه ذات سوگند چې زما روح یې په واک کې دی ، هېڅوک سندرې نه وايي مگر دا چې دوه شيطانان ورپسې شي او پر پښو پر سینه او پر ملا یې تر هغې وهي تر څو چپ شي)) .

ددې حدیث په روایت کوونکیو کې اسماعیل بن عیاش او قاسم دي چې محدثین دواړه ضعیف بولي . که څه هم ابن حجر ترې دفاع کړېده خو ابن حزم یې کمزوري بولي او (منکر له) حدیث یې بولي ، اسماعیل ابن عباس د (التهدیب)) په اړه وايي چې ځینې پرې باور کوي او ځینې پرې نیوکې لري ، کله چې د نوموړي په اړه له يحيى ابن معین څخه و پوښتل شول نو ویې ویل: ((د شام له اوسېدونکیو سره ستونزه نلري خو عراقیان یې روایات (حدیثونه) نه مني .

ددې روایت په سند کې عبدالملک بن حبیب هم دی او لکه چې لاندې یې لولو ، محدثین پرې باور نه لري .

۱۱- عبدالملک بن حبیب دوه روایته لري ، یو دا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((ان المغني اذنه بيد شيطان یرعشه حتی یسکت .))

یعنې: ((د سندرغاړي غوړونه د شيطان په واک کې دي تر هغې یې خوځوي تر څو چپ شي .))

ددې حدیث یو راوي عبدالملک دی چې علما پرې باور نه کوي او بل یې عمري صغیر دی ، چې علما یې ضعیف بولي .

دوهم دا چې رسول الله صلواته عليه وسلم فرمايي : ((ان الله حرم تعليم المغنيات و شراء هم و بيعهن و اكل اثمانهن .)) يعني : ((ربهتيا چې الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو روزل ، پېرل او پلورل او د هغوی بيې خوړل حرام گرځولي دي .))

محمد عماره وايي چې : ((د عبدالملک بن حبيب ټول حديثونه د ورکولو وړ دي .))

دې روايت ته د گوټې نيولو وړ يو بل ټکی دادی يې له دې چې د وينځو اواصيلو (ازادو) ښځو توپير وشي ، په ټوليز ډول وېل شوي چې د سندرغاړو ښځو پلورل او پېرل او بيه حرامه ده . په اسلامي فقه کې د وينځو د پلورلو او پېرلو اجازه شته خو د ازادو ښځو پلورل او پېرل هېڅکله هم روا نه دي او په دې کې ښځې په مطلق ډول (د وينځو او ازادو له توپير پرته) يادې شوې دي او داسې برداشت ترې کېږي چې که اصيله او ازاده ښځه سندرغاړې نه وي نو پلورل ، پېرل او د بيې خوړل هر څه يې روا دي . چې دا د الله جل جلاله د احکامو او نبوي ارشاداتو مخالفه خبره ده او په احاديثو کې دومره تېروتنه او تعارض هيڅکله نه وي چې دا په خپله ددې روايت کمزوري په گوته کوي . بله دا چې دا له نورو موثقي رواياتو سره ښکاره ټکر لري موږ وينو چې د رسول الله صلواته عليه وسلم صحابه و سندرغاړې وينځې پلورلې او پېرلې دي چې بېلگې يې دلته هم لولو .

ابن الفرضي د عبدالملک بن حبيب (۲۳۸ هجري _ ۸۵۲ م) په اړه وايي چې هغه حديث پېژندونکی نه دی ، با جني او ابن حزم يې په اړه وايي : ((ابو عمر بن عبدالبر به هغه دروغجن باله .))

۱۲- حضرت انس (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي : ((من جلس الى قنية صب في اذنيه الانك يوم القيامة .)) يعني : ((څوک چې د سندرغاړې سندروته کېني نو د قيامت په ورځ به يې په غوږونو کې سرپ واچول شي .))

ابن حزم وايي چې انس رضي الله عنه ته منسوب دا حديث بدمرغي راتوکوي ځکه چې نا پېژندل شويو کسانو روايت کړيدی او يو د باور وړ شخص هم په دې اړه له مالک څخه روايت نه دی کړی .

دوهم دا چې په دې روايت کې مکحول له عايشې رضي الله عنها څخه روايت کوي په داسې حال کې چې هغه هېڅکله هم عايشه رضي الله عنها نه ده ليدلې او نه يې هممهاله وو . همداراز په دې روايت کې د هاشم بن ناصح او عمر بن موسی غوندي مجهول خلک دي ، دا حديث منقطع هم دی او په دې روايت کې له ابو عبدالله څخه هم روايت شوی دی چې هېڅوک يې نه پېژني .

ددې روايت په رواياتو کې ابو نعيم _ عبید بن هاشم _ هم دی چې ابن قيسر يې په اړه وايي : ((هغه ضعیف دی او حديث يې له ابن مبارک څخه نه دی راخيستی او له مالک څخه ډېر منکر دي ، بلکې له ابن منکدر څخه يې په مرسل ډول روايت کړی دی .))

الاسلام والفنون الجميلة .)

۱۳ د ابو مالک اشعري رضي الله عنه روايت چې وايي له پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه يې اورېدلي دي (يشرب الناس من امتي الخمر يسمونها بغير اسمها تضرب على رؤسهم المعازف و القنيات يخسف بهم الله الارض .)) يعنى: ((زما په امت کې به ځينې خلک شراب څښي خو بل نوم به پرې ږدي او په مخکې به يې موسيقي غږېږي او سندرغاړې ښځې به سندرې وايي ، الله جل جلاله به يې په ځمکه نښاسي))

ابن ماجه او تاريخ بخاري .

دا د ابن ابي شيبه روايت دى چې معاويه بن صالح پکې دى چې کمزورى يې بولي او بل په کې مالک ابن ابي مريم دى چې څوک يې نه پېژني .

امام ذهبي هم وايي: ((ابن معين د معاويه بن صالح په اړه وايي: د خوښې ، او باور ، وړ شخص نه دى .))

۱۴- په يو حديث کې راغلي چې : ((ان الله تعالى نهى عن صوتين ملعونين : صوت نائحه و صوت مغنية)) يعنى ((الله جل جلاله دوه رتل شوي غږونه منع کړيدي: د نوحه کوونکې (په مړي په اجوره يا بې اجورې په ډېر لوړ غږ او له حد څخه په وتلي انداز يا په مکر ژرېدونکې ښځې) او د سندرغاړې ښځې غږونه .))

ابن حزم وايي: دا معلومه نده چې ددې روايت راوي څوک دى . دې ته د قدسي حديث نسبت شوى چې هېڅ سند نه لري او مطلق په پورتنی ډول روايت شوى دى .

ډاکټر عماره د السماع په حواله وايي چې ددې روايت راوي جابر دى او ابن حبان د هغه په اړه وايي چې هغه حافظه نه لري ، ډېرې سهوې کوي ، توهم پرسته دى . د وهم او گومان له مخې به يې روايتونه کول ، يو خيال پلوه (خيال پالونکى) شخص دى ، ډېر زيات منکر احاديث لري نو د پرېښودلو وړ دى او احمد بن حنبل او يحيى بن معين هغه پرېښى دى ، هغه په دروغ ويلو او له ځانه د جوړو احاديثو په خپرولو او د صحيحو احاديثو په پټولو کې ځانگړى شهرت لري .

او ددې حديث په دوهم روايت کې محمد بن يزيد طحان يشکري دى چې هغه هم ناوړه او له ځانه د حديثو جوړوونکى شخص وو .

السماع ۸۳_۸۵

۱۵- حضرت عايشې رضي الله عنها ته منسوب روايت: ((من مات و عنده جارية مغنية فلا تصلوا عليه .)) يعنى: ((هر څوک چې مړ شي او سندرغاړې وينځه ولري نو په هغه (د جنازې) لمونځ مه کوئ .))

ددې روایت دوه راویان هاشم او عمر مجهوله خلک دي او مکحول له سره عایشه رضي الله عنها لیدلې نه ده نو څنگه له هغې رضي الله عنها څخه روایت کوي .

١٦- عبدالله ابن عمر ته منسوب روایت چې وايي: ((يو سړي د خدای رسول ته وويل چې زه اوبن لرم آیا خدا ورته ویلی شم ؟ هغه صلواته عليه وسلم ورته وفرمایل هو ، هغه بیا وپوښتل چې آیا سندرې ورته ویلی شم ؟ هغه صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل ، پوه شه چې د سندرغاړي غوږونه د شیطان په واک کې دي ، سپکوي یې تر څو چې چپ شي .))

ددې روایت په راویانو کې یو عبدالملک دی چې د باور وړ ندی او بل عمر صغیر دی چې محدثین یې ضعیف بولي . ابن حزم عبدالمملک ته د نا باوره او هلاکوونکي الفاظ کارولي دي .

لکه وړاندې مو چې وویل خدا د (ح) په پېښ سره هغه غږ او سندروته وايي چې اوبنان پرې مستوي او گړندی تگ پرې کوي .

١٧- دسعید ابن منصور له لارې له ابو داؤد له سلیم بن سالم بصري ، له حسان بن ابي سنان ، بیا د یو سړي پواسطه له ابو هريره رضي الله عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلواته عليه وسلم فرمایي: ((یمسخ قوم من امتي فی اخرالزمان قردة و خنازیر قالوا : یا رسول الله و يشهدون ان لا اله الا الله و انک رسول الله : قال نعم ویصلون و یصومون و یحجون قالوا : فما بالهم یا رسول الله ؟ قال : اتخذوا المعازف والقنیاة والدفوف و یشریون هذه الاشرية فباتوا (١) علی لهو هم و شرابهم فاصبحوا قردة و خنازیر .))

(١) په بل روایت کې فیباتون راغلي دي

یعنې : ((په وروستی زمانه کې به زما د امت یوه ډله د بیزوگانو (شادیانو) او خوگانو په بڼې مسخ شي ، ویې ویل: ای د خدای جل جلاله رسوله ! او هغوی شهادت ورکوي چې له یو الله جل جلاله پرته بل معبود نشته اوته په حقه د الله استازی یې ((هغه صلواته عليه وسلم وفرمایل هو او لمونخ به هم کوي ، روژه به هم نیسي او حج به هم کوي . هغوی وویل ای د خدای جل جلاله رسوله ! خیر په هغوی څه شويدي ؟ هغه صلواته عليه وسلم وفرمایل : ساز او سرودبه غږوي ، سندرغاړې ښځې او دریاگانې به کاروي او شراب به څښي او شپه په لهو او شراب څښلو سبا کوي او په دې وخت کې به د بیزو گانو او خوگانو په بڼه واوړي .))

دا روایت دداسې چا لخواشوی چې نه نوم لري اونه یې څوک پېژني .

شهید آیت الله ډاکتر بهشتي وايي چې په روایاتو کې ساز، طنبور وهلو او دا دول نورو شيانو ته اشاره شوېده چې د ځان خوښ ساتلو او لهو الات ورته ویل کېږي، د شیعې گانو او سنیانو په کتابونو کې داسې روایات (احادیث) هم شته چې غواړي چې څه نا څه ددې وسایطو د استعمال په حرمت دلالت وکړي .

خښي فقهاوو دا ډول استنباط كړی دی چې نه غواړي موسيقي ته په ټوليزه توگه حرامه ووايي، بلكې پدې اړه راغلي روايات غواړي چې ووايي هغه مجلسونه او د لېهو او لعب هغه محفلونه حرام دي چې د شتمنو، اشرافو او بډايانو په كورونو او د هغوی په استوگنځايونو كې به جوړېدل، ټوله شپه به عياشي فحاشي كېده، زنا به وه، فسق او فجور به و، له فحشاډكې او بربنډې سندرې به وې، ښځې او نارينه به گډ نڅېدل او موسيقي به په دا ډول مجلسونو كې، په اوږو كې د مالگې په اندازه وه، او نورو گناهونو ته د هڅولو په غرض غږول كېده .

نو پر همدې بنسټ په لنډه توگه ويلي شو چې هره سندرې او هره موسيقي حرامه نه ده، هغه موسيقي حرامه ده، چې خلك گناه او فحشا ته هڅوي، د ايمان سپېڅلتيا يې زيانمنوي، اخلاق يې كمزوري كوي .

خو كه كومه موسيقي دا ډول اغېز ونلري، نو غږول يې حرام ندي .

۱۸- همداراز د سعيدمنصور له لارې له حارث بن شهاب ، له فرقد سبخي له عاصم بن عمر اوله ابو دمامه رضي الله عنه څخه روايت شوی چې وايي پيغمبر صلالله عليه وسلم فرمايي: ((تبیت طائفه من امتي علی لېهو و لعب ، و اكل و شرب فيصبحوا قرده و خنازير يکون فيهما خسف و قذف ، و يبعث علی حى من احيائهم ريح فتفسهم كما نسفت من كان قبلهم باستحلالهم الحرام و لبسهم الحرير ، و ضربهم الدفوف ، و اتخاذهم القيان .))

يعنی : ((زما د امت يوه ډله به شپه په ساعت تېری ، لوبو ، خوړلو او څښلو سبا كوي او په دې وخت كې به د بيزو گانو او خوگانو په بڼه واوړي ، او په دې كې نابودي او سختوالی دی او ددوی له كليو څخه به يو كلي ته داسې باد ولېږل شي چې دوی به له منځه وېسي ، لكه څنگه يې چې له دوی څخه وړانديني خلك د حرامو د حلال گڼلو ، د وړېښمود جامو په اغوستلو او د درياگانو د وهلو او سندرغاړو ښځو د په كارولو په سبب له منځه وېوړل .))

داد حارث بن نبهان حديث دی او دده حديثونه له سره ليكل (منل) كېږي نه او فرقد سبخي كمزوری دی .

او سليم بن سالم، حسان بن ابي سنان او عاصم بن عمر مجهول دي نوپه يقين سره دا دواړه روايتونه اعتبار نه لري .

د سعيدابن منصور له لارې له فرج بن فضاله، له علي بن

يزيد له قاسم او له حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت شوی : (ان الله بعثني رحمة للعالمين وامرني بمحو المعازف والمزامير والا وثان والصلب، لا يحل بيعهن و لاشراء هن ولا تعليمهن ولا التجارة بهن و ثمنهن حرام .)

يعنی ((له شك پرته الله (جل جلاله) زه د نړيوالو لپاره رحمت رالېږلی يم. او ماته يې امر كړی چې سازاو سرود، شپيلی گانې، بتان او صليبونه له منځه يوسم، ددې شيانو پلورل، پېرل زده كړه او په دوی سوداگري حرامه ده دهغوی بيه حرامه ده .))

امام حزم وایي، په دې سند کې قاسم ضعیف دی.

۱۹- له ابن اشعري څخه روایت شوی چې دی وایي ابو عامر یا ابو مالک اشعري ماته وویل او په خدای سوگند چې ماته یې دروغ نه دي ویلي چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې اورېدلي چې هغه صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ((لیکون قوم من امتي يستحلون الخبز والحريير والخمر والمعازف)) یعنی : ((زما له امت څخه به یوه ډله وي چې خبز (۱)، وربښمینی جامې، شراب او موسیقی (سرود) روا بولي.))

(۱) دوربښمو ټوټه یا نرمه او نازکه وړی.

امام ابن حزم وایي : ((دا حدیث منقطع دی او د بخاري او صدقه بن خالد ترمخ پکې واټن راغلی دی نو له دې کبله په دې اړه یو حدیث هم صحیح نه دی او ټول موضوعي دي . په خدای جل جلاله سوگند که ددې ټولو یا له دوی څخه دیوه یا یې دډېرو سند دباوري خلکولخوا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رسېدلی وای نو په منلو کې به یې موږ هېڅ شک او زړه نازړه توب نه وای کړی، او که هغه څه چې په دې روایاتو کې راغلي رښتیا وي دېبلگي په توگه دا چې دسندر غاړو وینځو پلورل روانه دي ، بیا خو باید په هغه چا حد جاري شي چې سندر غاړې وینځه یې پېرلې ده او بیا یې ورسره جنسي نږدیوالی کړی، او باید له دې وینځو سره د نږدیکت په پایله کې زېږېدلی کوچنی هغه ته ونه سپارل شي (اونسب یې هم ثابت نه شي) . بله خبره داده چې داسې ډېر شيان شته چې پلورل او پېرل یې منع دي خو ساتل یې روا دي لکه اوبه، پیشو او سپیان، چې ددې ټولو پلورل او پېرل روانه دي خو ساتل یې روا دي همدا راز که ومنو چې دسندر غاړو وینځو پلورل روانه دي نو داخو په دې مانا نه شوه چې دهغې ساتل هم روانه دي.

دا وو د موسیقۍ د حرمت د پلویانو دلایل، چې ټول ځواب شول. د دوی اکثره روایات یا صحیح ندي او یا صریح نه دي او د موسیقۍ د حرمت په اړه ټول رانقل شوي روایات د ظاهريه و، مالکيه و، حنابله و او شافعيه و، د یو ټولي له خوا کمزوري بلل شوي دي. خو ددې پرعکس د موسیقۍ د روا والي په اړه ډېر صریح، صحیح او کره روایات شته چې په ډاگه ترې د سندرو او موسیقۍ رواوالی جوتېږي.

د موسیقي دروا بلونکو دلايل

کله مو چې د موسیقي د حرمت په اړه دلیل ونه موند، نو د موسیقي حکم د اباحت د اصل له مخې مباح پاتې شو. مور که د موسیقي د جواز لپاره نور هېڅ دلیل هم ونه لرو، خو چې د حرمت په اړه یې صریح او صحیح دلیل نه وي، نو حکم یې د (الاصول فی الاشیاء الاباحه) [په ټولو چارو کې اصل حکم روا والی دی] د قاعدې له مخې، مباحوالی دی. دا خو لا پرېږده، چې په دې اړه ډېر صریح، صحیح او له شک او شېبې وتلي دلاېل شته دي، چې په ډاگه جوتوي، چې موسیقي روا ده.

ددې دلاېلو له ډلې څخه به د مشتمل نمونه خروار په توگه څو روایات رانقل کړو.

۱- حضرت عابشه رضي الله عنها روایت کوي چې دوه وینځو زموږ په کور کې د بعثت سندرې وېلې. رسول اکرم صلبالله علیه وسلم راغی او پرته له دې چې څه ووايي په خپل بستر پرېووت. په همدې وخت کې ابوبکر رضي الله عنه هم راننوت، ماته ډېر په غوسه شو او په تنده لهجه یې راته وویل: "د شیطان غږ، هغه هم د پیغمبر صلبالله علیه وسلم په کور کې؟" خو حضرت رسول اکرم صلبالله علیه وسلم دې دوه انجونو په کار د ابوبکر رضي الله عنه په دې تند او تېز چلند اعتراض وکړ او ورته وپې فرمایل، چې: "ای ابوبکره رضي الله عنه! دوی خپل کار ته پرېږده، په دوی غرض مه لره" (بخاري مسلم او ابن ماجه)

ځینې وايي، چې دا وینځې کوچنۍ وې، خو ځواب دا دی چې که دوی په رښتیا هم کوچنيانې وای، نو حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه به ورته دومره نه په غوسه کېده او دومره به د هغه رضي الله عنه د غوسې د راپارولو لامل نه گرځېده.

-بعثت د اوس او خزرج د قومونو ترمنځ 120 کلنه جگړه وه، چې رسول الله صلبالله علیه وسلم په خپل کونښن پای ته ورسوله، نو ځکه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ددې ناوړه جنگ یادولو ته د شیطان غږ ووايه.

دا حدیث د رسول اکرم صلبالله علیه وسلم په عملي سنتو او د هغه صلبالله علیه وسلم په محسوسو شواهدو کې راځي، د مصر مشهور او وتلی عالم ډاکټر محمد عماره په خپل کتاب ((الاسلام والفنون الجميلة)) کې لیکي، دا حدیث جوتوي چې رسول الله صلبالله علیه وسلم نه یواځې دا چې سندرې اورېدلې، بلکې هغه یې تائید کړې هم دي او د سندرو د منع کوونکیو اجتهاد یې هم اشتباه او د هغوی سهوه بللې ده. حضرت ابو بکر صديق (رضي الله عنه) د خپل اجتهاد پر بنسټ وغوښتل چې هغوی منع کړي، خو رسول الله صلبالله علیه وسلم د ابوبکر (رضي الله عنه) په دې اجتهاد اعتراض وکړ ددې لپاره چې د سندرو په روا والي یې ټینگار کړي وي. او دا داسې روایت دی چې د حدیثو د جرحې او تعدیل هېڅ عالم یې هم پر کوم روایت کوونکي نیوکه نه ده کړې.

خښې وايي چې په حديث كې راغلي چې حضرت رسول الله صلالله عليه وسلم چې دا حال وليد نو مخ يې واړاوه ، خو ډاكټر محمد عماره ځواب وركوي چې د رسول الله صلالله عليه وسلم د مخ اړولو لامل انجونو ته نه كتل وو ، او د سندرو نه اورېدل يې لامل نه وو، ځكه چې سندري په غوږ اورېدل كېږي .

داداسې روايت دى چې دحديثو هېڅ عالم يې هم پرراويانو هېڅ ډول نيوکه نه ده كړې

ددې حديث په بل روايت كې چې عمرو بن حارث له ابن شهاب څخه روايت كړى دى او همدا متن پكې راغلى ، داهم ويل شوي دي: ((تغنيان و تضربان)) يعنې: ((سندري يې ويلې او داري يې وهله .))

مسلم او بخاري هم همدا متن د اوزاعي په روايت له ابن شهاب څخه نقل كړيدى .

2_ حضرت عايشه رضي الله عنها روايت كوي، چې هغې يو انصار ته يو انجلۍ ور واده كړه. رسول الله صلالله عليه وسلم ترې وپوښتل: "اى عايشې رضي الله عنها آيا نڅا يې كوله؟ ځكه چې انصار نڅا خوښوي". (بخاري، احمد)

3_ ابن عباس رضي الله عنه روايت كوي، چې عايشې رضي الله عنها خپله يوه نږدې دوسته يو انصار ته ورواده كړه. حضرت رسول اكرم صلالله عليه وسلم ترې وپوښتل، چې "آيا له ناوې سره د مېړه تر كوره ملگرې وي؟" هغې رضي الله عنها ورته ځواب وركړ "هو" بيا يې ترې وپوښتل آيا له هغې سره مو كومه سندره ويونكې (سندرغاړې) ولېرله.؟" حضرت عايشې رضي الله عنها ځواب وركړ "نه" رسول الله صلالله عليه وسلم ورته وفرمايل، چې "انصار سندري خوښوونكى قوم دى كاشكې مو ورسره څوك لېرلې واى، چې وېلي يې واى: "اتيناكم فحيانا و حياكم" يعنې "موږ تاسو ته راغلو، موږ تاسو ته راغلو، نو ستاسو سلام دې پر موږ وي او زموږ سلام دې پرتاسو وي". ابن ماجه او نسايي

4_ عامر ابن سعد رضي الله عنه روايت كوي "په يو واده كې له قرظه ابن كعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه سره په داسې حال كې ملگرى شوم، چې څو وينځو سندري وېلې. ما ورته وويل، چې اى صحابه و (د خداى د رسول ملگرو) آى هغه كسانو چې د بدر په جگړه كې مو برخه اخيستې. آيا ستاسو پر وړاندې داسې كارونه كېږي؟ هغوى ځواب راكړ: "كه غواړې نو ته هم له موږ سره كښېنه او موږ سره يوځاى غوږ ونيسه او كه نه غواړې، چې وايې وړې، نو څه لار شه، ځكه چې په ودونو كې موږ ته د لڼو اجازه راكول شوې ده.. (نسايي او المستدرک للحاكم)

5 : سايب بن يزيد روايت كوي چې (د رسول الله صلى الله عليه وسلم خواته يوه ښځه راغلله نو رسول اكرم صلالله عليه وسلم وفرمايل: ((اى عايشې رضي الله عنها آيا دا پېژنې ؟ هغې رضي الله عنها ورته وويل : ((نه اى د خداى جل جلاله پيغمبره صلى الله عليه وسلم)) ، هغه صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((دا فلانۍ سندرغاړې وينځه ده ، آيا غواړې چې درته سندري ووايي ؟ .)) بيا يې سندري وويلې ...) نسايي

٦: امام احمد په خپل مسند کې له عبدالله ابن عمر رضي الله عنه يا عميره څخه روايت کړی چې وايي : ((د ابو لهب زوم راته وويل کله مې چې د ابو لهب له لور سره واده وکړ نو حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم زموږ خواته راغی او ويې فرمايل: ((هل من اللهو ؟)) ((آیا لهو شته ؟))

٧: کله چې رسول صلبالله عليه وسلم له مکې معظمې څخه مدينې منورې ته مهاجر شو نو د مدينې اوسېدونکي له ډېرې خوښۍ څخه په خپلوجامو کې نه ځاېدل ، هغه په پرده کې پټې نجونې بامونو ته وختلې او په ډېرې خوښۍ سره يې لاندې بيتونه زمزمه کول او د رسول الله صلبالله عليه وسلم هرکلی يې په سندرو او زمزمو داسې وکړ:

((طلع البدر علينا من ثنيات الوداع

وجب الشکر علينا ما دعا لله داع

ايها المبعوث فينا جئت بالامر المطاع))

، يعنی ((د وداع د غره له څوکې پر موږ بشپړه سپورمۍ راوخته ، چې د خدای جل جلاله دعا کوونکی يې راوغوښت ، شکر پر موږ واجب دی ، ای پر موږ کې پاڅېدلیه! (لېږل شويه) منل شوی فرمان دې راوړی دی .))

٨: کله چې د رسول الله صلبالله عليه وسلم د سپرلۍ اوبن د بني نجار قبيلې اړوند د ابو ايوب انصاري رضي الله عنه د کور مخ ته ځملاست نو ددې قبيلې نجونو درياگانې راواخيستې او د رسول الله صلى الله عليه وسلم هرکلی يې په درياگانو او زمزمو داسې وکړ:

((نحن جوار من بني النجار

يا حبذا محمد من جار .))

يعنی : ((موږ د بني نجار نجونې يو ، محمدصلى الله عليه وسلم څومره ښه همسايه دی .))

په يوه روايت کې دا هم راغلي چې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه چې په دې سفر کې له حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم سره ملگری وو وغوښتل چې دا نجونې له سندرو ويلو او ترنم څخه منع کړي ، خو حضرت پيغمبر صلى الله عليه وسلم ورته دا انقلابي وينا وکړه : ((ای ابوبکره رضي الله عنه پرې يې ږده چې يهود پوه شي چې زموږ دين ډېر پراخ او خلاص (اړت) دی .))

الاسلام والفتون الجميله .

٩-ابوحسين روايت کوي : ((په هغه ورځ کې چې د مدينې اوسېدونکي په کې لوبې کوي د معوز بن عفره د لور ربيع رضي الله عنها خواته ورغلم ، هغې راته وويل چې يوه ورځ حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم زما خواته راغی او په همدې فرش کښېناست ، زما خواته دوه نجونې وې چې له درياسره به يې زما د هغه نيکونو په ياد کې ترانې

وېلې چې په بدر کې شهيدان شوي وو او په دې ضمن کې يې دا هم وويل: (زموږ په منځ کې پيغمبردی چې له راتلونکي هم خبر دی).

خو پيغمبر صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: (داسې مه وایئ ځکه چې له الله جل جلاله پرته هېڅوک هم له راتلونکي خبر دی.)) امام احمد .

دلته وينو چې رسول الله صلی الله عليه وسلم هغوی له دریا او زمزمو څخه نه ايساروي خو په عقيدې پورې يوې اړوندې تېروتنې ته يې پام را اړوي .

۱۰_ ابن حزم له ابن سيرين څخه روايت کوي: "يو سړي مدينې ته د پلورلو لپاره څو وينځې راوستې، نو د ابن عمر رضي الله عنه خواته ورغی. يو تن راغی او د يوې وينځې د اخيستلو لپاره يې په بيه کې جگړه وکړه، خو ويې نه پېرله. ابن عمر رضي الله عنه د وينځو خاوند ته وويل، چې داسې وکړه ددې وينځو د پېرلو لپاره داسې چاته ورشه چې هغه په دې کار کې ځانگړی نوم او شهرت لري، چې هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه دی بيا هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه ته د پېرلو په نيت ورغی. وينځې يې ورته وروړاندې کړې، بيا يې له دې دوو څخه يوې ته امر وکړ، چې سندرې ووايي. په دې وخت کې ابن عمر رضي الله عنه هم غوږ ايښی و. وروسته عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه په بيه کې له جگړو وروسته هغه وپېرله. وروسته هغه سړی (پلورونکی) د ابن عمر رضي الله عنه څنگ ته راغی او ورته ويې ويل، چې په اوه سوه درهمه (په يو بل روايت کې نهه سوه درهمه ياد شوي) مې وپلورله، خو تاوان مې وکړ. ابن عمر رضي الله عنه ددې خبرې په اورېدلو سره ابن جعفر رضي الله عنه ته ورغی او ورته ويې ويل، چې دې سړي تاوان کړی دی اوه سوه (يا نهه سوه) روپۍ کمې بولي يا ورته وينځه بېرته وسپاره او يا سودا له سره وکړئ. ابن جعفر رضي الله عنه ورته وويل، چې دی خوښ نه دی، نو وينځه يې ورته بېرته سپارم".

ابن حزم ددې روايت په اړه وايي: "ابن عمر رضي الله عنه سندرې ته غوږ هم ايښی دی او د هغې وينځې د پلورلو په کار کې يې کوښښ او هڅه هم کړې ده. دا صحيح حديث دی، سند يې هم صحيح دی. نه هغه ډول خوسا، تور شه، زړېدلی او موضوعي احاديثو ته منسوب روايات." (المحلی)

۱۱_ د موسيقۍ د رواوالي پلويان په دې ايت هم استناد کوي: "و اذا راء و تجارة او لهواً انفضوا اليها و تركوك قائماً قل ما عندالله خير من اللهو و من التجارة والله خيرالرازين." يعنې "کله چې سوداگري او ساعت تېري وويني، نو هغې ته ورشي او تا ولاړ پرېږدي. ورته ووايه له خداجل جلاله سره چې څه دي هغه له سوداگرۍ او ساعت تېرۍ څخه ډېر غوره دي او الله جل جلاله تر ټولو غوره رزق ورکوونکی دی." (الجمعه)

په دې ايت کې الله جل جلاله لهو له سوداگرۍ سره يوځای ياده کړې ده، څرنگه چې سوداگري روا کار دی، نو ساعت تېري هم روا ده. الله جل جلاله نه سوداگري بده گڼلې او نه لهو. مگر هغه خلك يې ورتل، چې رسول الله

صلالله عليه وسلم يې په داسې حال کې په منبر ولاړ پرېښود، چې هغه خطبه لوستله او دوی د کاروان مخې ته، چې دریا(دایره) ورته وهل کېده، ورغلل.

امام قرطبي ددې ایت په تفسیر کې فرمایي: ((دجمعې په ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم دممبر لپاسه خطبه لوستله چې پدې وخت کې یو سړی مسجد ته راننوت او غږ یې وکړ چې ددحیه بن خلیفه کلبی سوداگریز کاروان راوړسېد. دوپلو وړ ده چې دحیه به چې هرکله له سفر څخه راستون شو نو دوستانو به یې ددریا په وهلو دهغه هرکلی کاوه.

جابر بن عبدالله رضي الله عنه وايي چې کله به واده و نو نجونې به ددریا او شپېلۍ په وهلو سره دنبوي مسجد څنگ کې تېرېدلې او مسلمانانو به هم ددې غږ په اورېدلو له مسجد څخه ورمندې کولې نو داآیت په همدې خاطر رانازل شو.

الجامع الاحکام القرآن)

نو دلته جوته شوه چې نه سوداگری منع ده او نه لهو، بلکې دالله جل جلاله لخوادمسلمانانو دا بې پروايي، په منبر درسول الله صلی الله علیه وسلم پرېښودل او دسوداگریز کاروان او یا دنجونو ددریا غږ پر لور ددوی ورځفاستل او دلمانځه پرېښودل وغندل شول. امام قرطبي همداراز فرمایي: په دې آیت کې نه لهو غندل شوې او نه هم لوبې، که داسې وای نو مطلق دنیوي ژوند به غندل شوی وای ځکه چې ټول دنیوي ژوندته دلېو او لعب نوم ورکړل شوی دی: ((وماالحیوة الدنيا الا لعب ولهو)) یعنی: ((او ژوند له لهو او لعب پرته بل څه ندی))

۱۲_ ډېرو صحابه و سندرې اورېدلي او دا کار یې تائید کړی دی او صحابه هغه خلك دي، چې هر څوك ورپسې اقتدا وكړي، نو لار یې وموندله.

۱۳_ حضرت عابشه رضي الله عنها روايت كوي، چې څو تنو حبشيانو د اختر په ورځ په نبوي مسجد کې لوبې كولې، نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل، چې آیا ته دا لوبه لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هو. هغه صلی الله علیه وسلم په دروازه ودرېد، خپل لاس بې وغځاوه زه یې په کې پورته کړم، چې ننداره ولیدلی شم. ما د نندارې لیدلو ته دوام ورکړ. رسول صلی الله علیه وسلم څو ځله راڅخه وپوښتل، چې بس نه ده؟ ما ورته وویل نه. (بخاري)

حضرت امام غزالي وايي، چې دا لوبې رقص او نڅا وه.

د عایشې رضي الله عنها په یو بل روایت کې راغلي چې: ((د اختر ورځ وه حبشو په مسجد کې په سپر او نیزو لوبې کولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل: ((غواړې چې ننداره وکړې؟، ما ورته وویل هو، نوزه یې خپل شاته په دې ډول ودرولم چې زما مخ یې پر مخ وو او په خپلې جامې یې زه پټه کړم او ماد حبشيانو د لوبو ننداره

کوله ، چې حضرت عمر رضي الله عنه هغوی منع کړل نو رسول الله صلى الله عليه وسلم لوبو کوونکیو ته وفرمايل :
 ((ای د ارفده اولاده ، په امن کې اوسئ)) .

تر دې چې زه سترې شوم او هغه صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل : ((بس دی؟)) ، ما وویل: ((هو .)) بیا هغه
 صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل: ((خير حه .))

په یو بل روایت کې راځي چې : ((حبشيان به نڅېدل .)) او په یو بل روایت کې راځي چې: ((هغوی د رسول اکرم
 صلواته عليه وسلم پر وړاندې نڅېدل او سندري يې ويلې .)) ، امام احمد دا روایت له انس ابن مالک څخه کړی ،

د پورتنی ماخذ په حواله

کله چې حضرت عمر صلواته عليه وسلم وغوښتل هغوی منع کړي نو حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ددې
 لپاره چې د هغوی ددې لوبو او نڅېدلو روا والی تائید کړي د حضرت عمر رضي الله عنه ، د اجتهاد مخالفت وکړ

د یادولو وړ خبره دا هم ده چې بخاري دا حدیث یواځې په (باب لعب) یا د لوبو باب کې نه دی را اخیستی، بلکې
 په (باب لهو) او تر دې معنا ، مفهوم او اصطلاح لاندې يې هم را اخیستی چې د دواړو روا والی جوتوي .

په مسلم کې راغلي چې رسول اکرم صلواته عليه وسلم د حضرت عایشې رضي الله عنها سر په خپله اوږه کېښود .

۱۴_ داؤد ثقفی روایت کوي، چې مور د ابن جریح د حدیثو د تدریس په حلقه کې ناست و، په دې حلقه کې د
 عبدالله ابن مبارک په گډون د عراق نور گڼ شمېر علماء، محدثین او فقهاء هم ناست وو، چې په همدې کې ابن
 میزن مغنی تېر شو. ابن جریح هغه راوغوښت او ترې وپې غوښتل، چې څو سندري ووايي. هغه څو سندري وویلې
 بیا يې وویل، چې که له تاسو سره دا ناپوهه خلک نه وای ناست، نو ما به ډېرې سندري درته وپلې وای، تر دې چې
 تاسو مې په سندرو ماږه کړي وای. په دې وخت کې ابن جریح په حلقه کې له ناستو خلکو څخه وپوښتل، چې آیا په
 تاسو کې داسې څوک شته، چې زما دا کار يې نه وي خوښ شوی؟ ځینو خلکو د ابن جریح ددې پوښتنې په اورېدلو
 سره وویل، چې هو! مور په عراق کې دا کار نه خوښوو. ابن جریح ورته وویل، چې د خدا او رجز ویلو په اړه مو څه
 خیال دی؟ هغوی ورته وویل، چې ددې دواړو په جواز کې هېڅ شک نه لرو. ابن جریح ورته وویل، چې اخر په خدا،
 رجز او موسیقۍ کې څه توپیر دی؟

(اغانی جلد 1، ص 175، د قران اور فنون لطیفه په حواله).

۵1_ یوه شپه حضرت عمر رضي الله عنه د شپې په کوڅو کې گرځېده، چې د سندري غږ يې واورېده. حضرت عمر
 رضي الله عنه هغې خوا ته متوجه شو او تر ډېره ورته ودرېد.

يو ځل خلكو حضرت رباح رضي الله عنه ته د خداويلو فرمايش وكړ. هغه رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه مزاج او طبيعت ته كتل. خو كله چې حضرت عمر رضي الله عنه كوم خفگان ونه ښود، نو رباح رضي الله عنه هم سندرې پيل كړې او حضرت عمر رضي الله عنه هم اورېدلې، تر هغې چې سبا شو، نو بيا يې ورته وويل چې اوس يې بس كړه، ځكه اوس د خداى جل جلاله د يادولو وخت دى.

يو ځل يو سپاره د حج په ورځو كې سندرې وېلې، ځينو خلكو حضرت عمر رضي الله عنه ته وويل، چې آيا دا نه منع كوي؟. حضرت عمر رضي الله عنه ځواب وركړ 'نه' ځكه چې سندرې خو په اوشانو د سپرېدونكيو د لارې توبنه ده. همداراز خوات ابن جبير روايت كوي، چې يو ځل له حضرت عمر، حضرت عبدالرحمن ابن عوف او حضرت ابو عبیده رضي الله عنهم سره (چې درې واړه د عشره مبشره و په ډله كې دي) په يو سفر كې ملگرى وم، خلكو راڅخه وغوښتل چې د ضرار اشعار ولولم. حضرت عمر رضي الله عنه وويل، چې ښه دا ده چې خپل اشعار ولولې. ما هم سندرې پيل كړې او ټوله شپه مې سندرې وېلې.

(سیره العمرین د ابن جوزي)

علامه شبلي نعماني د حضرت عمر رضي الله عنه په اړه ليكي، چې: "يوه شپه عبدالله ابن عباس رضي الله عنه ټوله شپه شعرونه ويل كله چې سهار شو، نو حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل، چې اوس قرآن ووايه." (الفاروق)

71_ امام شوکاني په نيل الاوطار كې ليكي: "د مدينې اوسېدونكي او له ظاهريه او صوفيه و څخه د هغوى هم آنده خلك د سندرو په روا والي باور او عقیده لري كه څه هم له رباب او چنگ سره وي".

استاد ابو منصور بغدادی شافعي ليكي: "عبدالله ابن جعفر د سندرو په رواوالي كې هېڅ ستونزه نه ويني. خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه وركوله او خپله به يې هم ترې اورېدلې او دا د امير المؤمنین حضرت علي رضي الله عنه زمانه وه." همدا استاد همداسې يو موردله شريح قاضي، سعيد ابن مسيب، عطاء ابن اباح، زهري او شعبي څخه هم رالېږدوي.

71_ د حرمينو امام په خپل كتاب "النهايه" او تکره تاريخ پوه ابن ابی الدنيا وايي: "عبدالله ابن زبير رضي الله عنه څو وينځې درلودلې، چې چنگ به يې غږاوه. ابن عمر رضي الله عنه پرې په داسې وخت كې ورننووت، چې په غېږ كې يې چنگ ايښى و، نو ورته وپې ويل، چې "اى د خداى جل جلاله د رسول صلى الله عليه وسلم صحابي (ملگرىه) دا څه شى دى؟ بيا عبدالله هغه ابن عمر رضي الله عنه ته وركړ هغه يې په اړه ډېر سوچ وكړ بيا يې په ټوكه وويل: دا يوه شامي تله ده؟ ابن زبير رضي الله عنه هم د ټوكې په دود وويل: "هو! په دې عقلونه تلي".

81_ علامه ابو عمر اندلسي ليكي: يو ځل عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په داسې حال كې د عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه څنگ ته ورغى، چې له هغه سره يې وينځه وه او د وينځې په غېږ كې يې چنگ ايښى و. بيا يې له ابن

عمر رضي الله عنه څخه وپوښتل، چې آيا په دې کار کې خو به کومه (شرعي) ستونزه نه وي. هغه ځواب ورکړ "نه".
(العقد الفريد د اندلسي)

۹۱_ ماوردي د معاويه رضي الله عنه او عمرو ابن العاص رضي الله عنه په اړه وايي، چې دوی دواړو له ابن جعفر رضي الله عنه څخه د چنگ غږ اورېدلی دی.

۲۰_ امام ابوالفرج اصفهاني روايت کوي، چې حسان ابن ثابت رضي الله عنه له عزه الميلاء څخه له مزهر سره يوځای خپل يو شعر واورېد. ژبپوهان وايي، چې مزهر چنگ ته وايي. ابو العباس هم همداسې يو روايت کړی دی. (الاسلام والفرن)

۲_ 1د فوي وايي، چې دوهم عمر (عمر ابن عبدالعزيز) خلافت ته د رسېدلو تر مهاله د خپلو وينځو (د سندرو) غږ ته غوږ ايښود. ابن سمعاني وايي، چې طاوس هم د سندرو رواوالي منلی دی. ابن قتيبه او د "الامتاع" د کتاب ليکوال د مدينې د قاضي سعيد ابن ابراهيم ابن عبدالرحمن زهري څخه چې تابعي دی، هم همداسې روايت کړی دی. ابو يعلى خليلي په خپل کتاب "الارشاد" کې د مدينې د مفتي عبدالعزيز بن سلمة الماجشون څخه همدا ډول روايت کړی دی. روياني د قفال په اړه وايي، چې د امام مالك بن انس رح په مذهب کې په خوښيو کې سندرې روا بلل شوې دي. استاد ابومنصور الفوزاني له امام مالك رح څخه د چنگ رواوالي رانقل کړی دی.

مكي ابو طالب په خپل کتاب قوت القلوب کې له شعبه څخه روايت کوي، چې هغه د مشهور محدث منهال ابن عمر په کور کې د تنبور غږ اورېدلی دی.

۲۲_ ابو الفضل طاهر په خپل تاليف (السماع) کې ليکي: د چنگ په رواوالي کې د مدينې په اوسېدوونکيو کې اختلاف نشته دی.

۲۳- د حضرت عايشې رضي الله عنها په حديث کې راغلي دي چې هغې (رضي الله عنها) يوه انصار ته يوه نجلۍ ور واده کړه کله يې چې ناوې د شاه کورته وروسته نو حضرت رسول الله صلبالله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((ما كان معكم من لهُو فان الانصار يعجبهم اللهُو)) يعنى: ((اى عايشې له تاسوسره لهُو نه وه ؟ رښتيا ده چې انصار لهُو خوښوي.))

په دې حديث کې وينو چې حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې خاطر چې لهُو له دې مناسبت سره وړ ، مناسب او صحيح کار وه (په ښادۍ کې ساز او سرود وړ کار دی) نو رسول الله صلبالله عليه وسلم ورته اشاره وکړه او دخلکو پام يې دې ټکي ته راواړاوه چې ساز او سرود له ښادۍ او خوښۍ سره مناسبت لري نو په دا ډول مناسبتونو کې بايد وغږول شي .

۲۴- په واده کې دساز او سرود دروا والي په اړه دعامر ابن سعد روايت تر دې هم ډېر صراحت لري په دې حديث کې په ډاگه ويل کېږي چې حضرت رسول الله صلبالله عليه وسلم صحابه و ته په ودونواو خوښيو کې دساز او سرود اجازه ورکړې . دی وايي : ((په يوه واده کې د قرصه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه څنگ ته ورغللم په دې وخت کې مې وليدل چې وينځې سندرې وايي ماورته وويل : تاسو خو درسول الله صلبالله عليه وسلم صحابه او دبدر په غزا کې گډون کوونکي ياست دا ډول عمل هغه هم ستاسو پر وړاندې ترسره کېږي ؟ هغوی راته وويل چې ته کولی شې چې له مور سره کښېنې او سندرې واورې او دا هم کولی شې چې بېرته لاړ شې !)) يقيناً چې دحضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم لخوا مور ته په ودونو کې دساز او سرود اجازه راکړل شوې ده)) نسايي او تهذيب ۱۰۷

امام حافظ ابو الفضل محمد طاهر (۴۴۸- ۵۰۷ هجري ، ۱۰۵۶-۱۱۱۳ م) ددې او دپته ورته نورو راويانو په اړه وايي : ((هغوی چې سماع يې نه خوښوله دحديثو له علم سره دنابلدتيا او پر هغوی د نه پوهېدنې له امله به يې په دې او دپته ورته رواياتو استدلال کاوه. نو وگورئ هر کله هم چې دوی په کوم کتاب کې په دې اړه کوم حديث (روايت) وليد نو سمدستي به يې هغه بې له کومې پلټنې ځانته نظريه وټاکله او هغه به يې دخپلو مخالفينو پر ضد ددليل په توگه کاراوه. چې دا پخپله لويه سهوه، بلکې ستره ناپوهي ده .))

النويري (نهاية الارب) ج ۴ ۱۴۷-۱۶۰

يوې ډلې هڅه کړې ده چې د صحيحو او منليو احاديثو چې دوی پکې په عيب موندلو نه دي بريالي شوي او دسماع په رواوالي دلالت کوي مفاهيم داسې واوروي چې پررووالي دلالت ونکړي دپېلگي په توگه يې امام ابن تيميه (۶۱-۷۲۸ هجري، ۱۲۶۳=۱۳۲۸ م) يادولشو. ده هم هڅه کړې ده چې دهغو صحيحو اومنل شويو رواياتو چې په ډاگيزه دسماع او سندرو په رواوالي دلالت کوي خپل اصلي مفهوم ترور کړي . او نه روا والی يې جوت کړي بيا هم دپېلگي په توگه ، هغه ددوو انجونو دسندروويلو په وخت کې دحضرت عايشې په کوټه کې دحضرت رسول اکرم صلبالله عليه وسلم دشتون او دهغه صلبالله عليه وسلم په شتون کې دسندروويلو په اړه وايي : ((کان يسمع))، ((ولا يسمع)) يعنې: ((هغه اورېدل خو غوږ يې ورته نه اېښود))

ابن تيميه _ مجموعة الرسائل الكبرى ج ۲ ص ۳۰۲ چاپ قاهره

څرنگه چې دده دا ډول استنباطات دده د متکلفانه چلند بېلگې دي نو ځکه ممکنه نه ده چې دهغو خلکو له دلایلو به څه کم کړي (او يا به پرې اغيز وکړي ،) چې موسيقي ته غوږ نيول او اورېدل دواړه روابولي .

ابو سليمان وېلي دي چې په زړه کې چې څه نه وي نو سماع يې پکې نه پيدا کوي خو څه چې په زړه کې شته سماع يې خوځوي (په حرکت او جوش يې راوړي) نو له همدې کبله نوموړی په لاندې حالاتو کې ترنم او ساز او سرود روا بولي .

۱ : حاجيانو ته له طبلي او شپېلي سره سرود روا دی ځکه چې دوی دحج د مناسکو او ځايونو ستاينه کوي دچا په زړه کې چې دحج مينه ده هغه زياتوي او دچا په زړه کې چې نشته دا مينه پيدا کوي څرنگه چې حج ثواب او مطلوب کار دی نو هڅول هم ورته روا دي.

۲ : روا جگړې ته دخلکو دهڅولو او جرئت ورکولو په غرض هم ساز او سرود روا دی خو دلته بايد حماسي اورزمې شعرونه وويل شي داسې شعرونه چې په خلکو کې له جهاد سره مينه او شوق ژوندي او تحريک کړي په جگړه کې بايد دموسيقۍ هغه الات وکارول شي چې په خلکو کې غيرت جرئت او زړه ورتيا پيدا کړي، په جوش يې راولي هغه وسايل بايد ونه کارول شي چې دزړ ورتيا په ځای دخلکو زړونه نرم کړي له کور ، اولاد او ښځې سره يې مينه راوپاروي ، مجازي معشوقې ورپه زړه کړي، همدا لامل دی چې وايو په جگړه کې بايد شپېلي ونه غږول شي ځکه چې غږ يې نرموونکی او غم پاروونکی دی ، دزړ ورتيا تومنه له منځه وړي او دغيرت او شهامت پر ځای نرمي او سستي پيدا کوي او ددې قاعدې له مخې چې ((منع کارته هڅول منع دي)) نو ناروا جگړې ته دخلکو هڅول که دساز او سرود له لارې وي او که له بلې لارې روا نه دي .

۳ : د روا خوښيو او ښاديو په وختونو کې په دې خاطر چې خوښي او ښادي نوره هم ډېره شي هم ساز او سرود روا دي لکه داخرونو،ودونو دمسافرو دستنېدلو دکوچني دزېږښت او دزېږښت داوومې ورځې (چې اوس يې ځای شب شش) نيولی دکوچني دختنې په وخت کې، دقرآن دحفظ دبشپړېدو خوښي په دې ټولو کې ساز او موسيقي روا ده .

هر مناسبت چې خوښي پرې په کارده نو په موسيقۍ بدرگه کول يې هم روا دي لکه مدينې ته درسول الله صلبالله عليه وسلم دهجرت په وخت کې چې دمدينې نجونو په دريا اوسندرو دهغه هرکلی وکړ.
(طلع البدر علينا) ...

درسول الله صلى الله عليه وسلم هجرت او مدينې ته تلل دمدينې دخلکو لپاره دخوښۍ او وياړ خبره او يوه دستاينې وړ ښادي وه نو ددې خوښۍ څرگندول په شعر او سرود او دبدن په نورو حرکاتو دستاينې وړ خبره ده . ديوې ډلې صحابه وو رضي الله عنهم په اړه روايت شوی چې کله به په کومه خبره خوښ شول نو پايکوبي (دنڅا په څېر له خوښۍ څخه پښه په ځمکه وهل) به يې کوله (لکه دحضرت علي ،امام حسين او حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنهم په اړه چې وړاندې تېر شول .)

دحضرت عايشې په کور کې ددوه وينځو د سندرو او سرود په اړه د عمروابن حارث په روايت کې راځي چې : ((تغينان وتضربان)) يعنی ((سندري به يې وپلې او دريا به يې وهله)) دحضرت عايشې رضي الله عنها په کور کې دوينځو ساز او سرود ته درسول الله صلبالله عليه وسلم غوږ نيول په خپله ددې څرگندوی دی چې دنا محرمو ښځو غږ اورېدل دنورو بېهوده او بې گټې سازونو په څېر حرام نه ده ، بلکې دنامحرمو ښځو لخواسندري اورېدل هغه

ځای کې ناروا دي چې هلته دفتني وېره وي او داقياسونه او نصوص دغې ، سندرو ، نڅا دريا وهلو او په نېزې او سپرپه لوبو کولو دلالت کوي .

٤ : سماع په زړه کې پروت د عشق اور تازه کوي شوق په څپواو مينه په شور راولي که اورېدونکي دمعشوقې ترڅنگ وي نو موخه يې په لذت (خوند) کې ډېرښت دی او که له معشوقې لېرې (په هجر کې) وي . نو موخه دوصال داور تازه کول او دمعشوقې غېرې ته درسېدلو هيله ده او عشق که څه هم درد دی خو کله چې دوصال هيله ورسره وي نو يو ډول خوند هم ورسره ملگرې شي ځکه چې هيله خوند بڅبونکې او نهيلي دردوونکې ده نو که دامينه له داسې چاسره وي يا په بله وينا داسرو د داسې چالپاره وي چې وصال يې روا وي لکه دسړي خپله مېرمن او يا وينځه او يادښځې خپل خاوند ، عاطفي مينې لکه له لور، زوی ، ورور ، خور ، پلار ، مور، ماما اوکاکا سره نو داډول سماع رواده او له دوی څخه هم محرمو ته سرود اورېدل روا دي

خو دنامحرمو ښځو لپاره يا په ټوليزه توگه دهغه چا لپاره شوق راپارول رواندي چې مينه ورسره روانه ده نو دوی ته شوق راپارول په سماع هم روانه دي ، همدا راز سترگو ته دهغو ښځو او نجونو دانځور مجسم کول چې دده کتل ورته روانه دي هم روا نه دي همدا راز دهغو ځوانانو لپاره هم موسيقي روانه ده چې په خپل شهوت واک نه لري او موسيقي يې شهرت راپاروي ځکه ددوی درد (عشق) په موسيقي سره نه تسکين کېږي ، بلکې لا نور هم پارېږي کله چې له يو هوشيار شخص څخه د عشق په اړه وپوښتل شول نو ويې ويل : ((دا يو دود دی چې د انسان دسر له مغزو پورته کېږي سماع يې پاروي او جماع يې له منځه وړي .))

٥ _ هغه چاته هم سماع رواده چې له الله جل جلاله سره مينه او دوستي کوي او دهغه جل جلاله دليدلو هيله لري داسې خلک چې هر څه ويني او هرې خواته گوري نو الله جل جلاله يا خپل معشوق پکې ويني او غوږونه يې د الله جل جلاله له غږ څخه پرته بل غږ نه اوري . نو سماع ددا ډول خلکو شور او عشق پاروي ، دوستي يې ډېروي او دزړه په اورتون کې يې پروت اور ژبغړانده کوي او دمکاشفې او ملاطفې هغه ډول حالات وربښي چې توصيف يې نه شي کېدلی او هغه څوک يې په خوند پوهېږي چې احساسولی يې شي او چې څوک يې احساسولی ونشي نو ترې انکار کوي .

صوفيان دې حالت ته وجد وايي او په زړه کې داسې حالات مومي چې له هاغې وړاندې يې نه دي موندلي بيا دا حالات داسې پايلې او توابع لري چې زړه په اور سوځوي او پرې وينځي يې او داسې يې پاکوي او تيارې ترې ورکوي لکه سره زرچې په اور پاکوي او له دې پاکۍ او صفايۍ وروسته ورته دمکاشفاتو او مشاهداتو دروازې خلاصېږي چې داددې عاشقانو وروستۍ غوښتنه ده نو هره وسيله چې دا موخه پرې ترلاسه کېږي . د قرباتو (الله جل جلاله ته) دورنږدې کېدونکيو شيانو) په ډله کې راځي نه دمباحو او نارواوو په ډله کې.

او هېڅ داسې اسماني کتاب به نه وي چې خلک يې دساز او سرود او نغمو په پردو کې د خدای جل جلاله یاد ته هڅولي نه وي یو چا ویلي : ((په انجیل کې مې ولیدل چې لیکلي یې وو (تاسو ته مو سندرې ووبلې خو مست نه شوی تاسو ته مو شپېلی ووهله خو ونه نخېدئ) یعنی تاسو مو د الله جل جلاله یاد ته وهڅولی خو تاسو ونه هڅېدئ)) اوس په یقین سره روښانه شوېده چې سماع کله مباح او کله هم مستحب ده او که وپوښتل شي چې آیا سماع کله حرامه هم وي نو زموږ ځواب دادی چې هوپه پنځو حالاتو کې سماع ناروا ده.

یو حال یې په سندرغاړي یو حال دسماح په کارندویو، یو حال دشعر په محتوی (منځپانگه) یو حال داوړېدونکي په جسمي حالت او یو حال دموسیقۍ په واسطه دشخص لخوا دوخت ضایع کول او په اوړېدلو کې یې افراط دی.

۱- چې سندرغاړې داسې ښځه وي چې کتل ورته روانه دي او له سندرو څخه یې دفتنې وېره وي دلته دفتنې مخه نیول هدف دی نو ځکه له دې ډول سندرغاړې څخه سندرې اوړېدل روانه دي دا حرمت په سندرې کې نه، بلکې دښځې له غږ څخه دخوند له امله ده. له دا ډول ښځو څخه یواځې سندرې نه، آن دعادي خبرو په گډون دقرآن تلاوت اوړېدل هم روانه دي همداراز له داسې ښکلي هلک څخه هم سندرې، خبرې آن تلاوت اوړېدل رواندي چې دفتنې وېره پکې وي.

که څوک وپوښتي چې شریعت خو له پردیو ښځو سره یواځیتوب (خلوت) حرام کړی دی که دفتنې وېره وي او که نه ځکه په هر حال دفتنې گومان پکې غالب دی، نو شریعت له سره دا دروازه بنده کړه خو ځواب دادی چې دا قیاس له مقیس علیه (هغه مسئله چې قیاس پرې کېږي) سره ډېر نږدې نه دی ځکه کتل چې څومره ژر شهوت راپاوري او بیا له پردۍ ښځې سره په خلوت کې، نو اوړېدل هاغومره اغیز نه لري او باید ددواړو ترمنځ په توپیر قانع واوسو. اوړېدل دلیدلو په څېر ژر جنسي قوه (غریزه) نه راپاوري همدا لامل دی چې دښځو غږ عورت نه دی او همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له وینځو څخه سندرې اوړېدلي همدا راز شریعت ښکلیو هلکانو ته کتل هم حرام نه دي بللي مگر کله چې دفتنې وېره هرومرو وي.

۲: په موسیقۍ کې دداسې کارندویو (الاتو) کارول چې هغه په شراب څښونکیو، هجرگانو او نورو گناه کوونکیو پورې ځانگړي وي روانه دي او نور الات لکه دریاکه څه هم شرنگاني لري طبلې، شپېلی او... روا دي.

۳: دداسې شعر اوړېدل له موسیقۍ سره او بې له موسیقۍ حرام دي چې پکې الله جل جلاله یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ناوړه نسبت شوی وي، هغوی پورې دروغ تړل شوي وي لکه روافضو چې دصحابه و په هجوه کې شعرونه وېلي دي همدراز دهغه شعر ویل او اوړېدل هم روانه دي چې دیوې ځانگړې او ټاکلې ښځې په ستاینه کې ویل شوي وي خو که په شعر کې په عمومي ډول دحسن ستاینه شوې وي بې له دې چې کومې ټاکلې ښځې ته گوته ونيول شي زلفې، پوزه، شونډې قد، رنگ، سترگې غاښونه... یادشوي او ستایل شوي وي. نو دداسې شعر لیکل او

اورېدل دواړه هم له موسيقۍ سره او هم بې له موسيقۍ روا دي (همدا راز هغه شعر هم روا نه دی چې فحش ، سپک ، چټيات پکې وي).

٤ : دهغه چا لپاره هم عشقي موسيقي اورېدل او غږول رواندي چې خپل شهوت ته تسليم او شهوت تر کنټرول لاندې وي. دځوانۍ دځواک او زور برسېره هم دشهوت پر وړاندې مغلوب (ملاست) وي ځکه چې دحسن او جمال ستاينه په ده کې پروت دعشق اور تازه کوي او دعقل واگي يې شکوي.

٥ : هغه چاته هم موسيقي اورېدل روا ندي چې جنسي غريزه يې پياوړې نه وي او ډېردخداى جل جلاله په مينه کې هم مست نه وي خو دموسيقي په اورېدلو کې ډېر افراط کوي، موسيقي بيخي دژوند برخه او دروح اکسيجن وگرځوي، له موسيقۍ سره عادت او خوى واخلي دا ډول افراط حماقت دی او ددا ډول کس شهادت هم نه منل کېږي ځکه ټول ژوند په لېو کې تېرول گناه ده او ځنگه چې صغيره (کوچنۍ) گناه په تکرار او دوامدار ډول ترسره کول کبیره گرځي همدا راز په مباحاتو کې ډېر افراط او تکرار هم مباح ، صغيره گناه گرځوي لکه شطرنج چې په اصل کې روا او مباح ده خو په تکرار او افراطي ډول کول يې مکروه دي. که څوک وپوښتي چې له دې خبرو ښکاري چې موسيقي په ځينو مواردو کې مکروه او حرامه هم ده نو تاسې يې ولې په پيل کې په مطلق روا والي حکم وکړ؟ ځکه دلته تفصيل ته اړتيا ده او په کمه موضوع کې چې تفصيل ته اړتيا وي نو مطلق حکم پکې کول اشتباه ده. زموږ ځواب دادى چې مطلق حکم کول په هغه موضوع کې ناسم کار دی چې په عين هماغې موضوع (دهماغې موضوع په ذات يا بالذات په هماغې موضوع) کې تفصيل ته اړتيا وي، خو که دموضوع په ذات کې تفصيل ته اړتيا نه وي او عارضي (بهرني) حالتونه دتفصيل اړتيا غواړي نو دلته مطلق حکم روا دی. دبېلگې په ډول که څوک وپوښتي چې آیا شهد حلال دي؟ نو سمدستي ځواب ورکوو چې هو، ځکه دشهدو په ذات کې دحرمت خبره نشته نو ځکه سمدستي د (هو) ځواب ورکوو خو که عارضي تفصيل ته ورشو بيا خبره داسې نه ده يعنې سره له دې چې شهد په خپل ذات کې پاک او حلال دي خو هغه چاته حرام دي چې سخته تبه لري او زيان ورته کوي همداراز که څوک وپوښتي چې شراب حلال دي که حرام؟ نو دستي ځواب ورکوو چې حرام، خو هغه چاته روا دي چې مړۍ يې په ستوني کې بنده وي او له شرابو پرته بل هيڅ هم نه وي چې مړۍ پرې تېره کړي . (يا په اوس وخت کې په ځينو درملو کې).

سوداگري مطلق روا ده خو دجمعې دلمانځه له اذان وروسته روانه ده. شهد او سوداگري په خپل ذات کې په مطلق ډول روا دي او شراب حرام خو له ذات څخه پرته يې نور عارضي حالات راپېښېږي چې هغه اصلي حکم يې بدلوي او سماع هم له دې کبله چې موزون او خواږه غږ ته غوږ نيول دي روا دي خو چې دذات له حقيقت څخه بهرني عارضي حالات يې منع کوي داېبله خبره ده.

کله چې دموسيقي اباحت جوت شو نو دهغه مخالف نظر ته هيڅ اهميت نه ورکوو .

امام شافعي سماع حرامه نه بولي او دهغه چا په اړه چې موسيقي خپله دنده او كسب بولي وايي چې شهادت يې نه منل كېږي ځكه چې دهغه په نظر دايو داسې بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري او هر څوك چې تل باطل (بې گټې) كارونه كوي نو دا كم عقلتوب او بې شخصيتي ده، خو كه څوك يې خپله دنده او كسب نه گرځوي او شوقي چې كله پرې وړېښ شي نو سندرې او سرود غږوي نو دا هغه بې شخصيتي نه ده او شهادت يې هم منل كېږي او هغه دروسول الله صلى الله عليه وسلم پر وړاندې ددوو وينځو په سندرو استدلال كړی. دمصر نامتو فقيه او داحاديثو روايت كوونكي يونس بن عبدالاعلی بن موسى بن ميسره وايي چې ماله امام شافعي څخه په دې اړه چې دمدينې اوسېدونكي سماع حرامه بولي وپوښتل هغه راته وويل : ((زه د حجاز هېڅ داسې عالم نه پېژنم چې سماع مكروه وبولي له هغې سماع پرته چې په څرنگوالي كې يې خبره وي.))

او دا چې وېلي يې دي : ((سماع يوه مكروه بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري.)) دا خبره سمه ده چې سماع لهو او بوختيا ده خو لهو په خپل ذات كې حرامه نده ځكه چې په نبوي مسجد كې دجشيانو لوبې هم لهو وه په داسې حال كې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته كتل او خوښه يې كړه. آن چې الله جل جلاله دلېو او لغو په اړه پوښتنه هم نه كوي چې ديو بې گټې كار په توگه ترسره شي. دبېلگې په ډول كه څوك ځان اړ باسي چې هره ورځ به خپل لاس سل ځله په خپل سر ږدي دده دا كار بې گټې دی خو حرام نه دی. الله جل جلاله فرمايي، ((لايواخذكم الله باللغو في ايمانكم)) يعنی : ((الله مو په بې گټې قسمونو نه نيسي.)) نو كله چې الله جل جلاله موږ دهغه په نوم په بې گټې قسم چې دزړه له قصد او تل څخه نه وي نه نيسي سره ددې چې بېهوده او بې گټې كار دی نو په نڅا او شعر مو ولې نيسي.

دا چې هغه يې باطل ته ورته بولي په دې معنا نده چې هغه يې حرام بولي آن كه هغه باطل هم بللي وای نو دتحریم په معنا به نه وه، بلكې بې گټې به يې باله ځكه چې باطل بې گټې خبرې ته وايي : ((ددقېهې مسئلې له مخې)) كه يو څوك خپل مېړه ته ووايي چې ته ما وپېرودلې او يا سړی خپلې مېرمن ته ووايي چې ما پر تاځان وپلوره او ښځه يې ورته ووايي چې ما هم وپېرلې نو دا يو باطل عقد (تړون) دی خو حرام خونه دی . البته كه موخه همداسې باطل او ساعت تېری وي خو كه خبره جدي او دزړه له قصد ه وي او موخه يې قطعي تملك (څښتنوالی او مالک والی) وي نو بيا حرام ده او دا چې امام شافعي رح وايي چې دسندر غاړي شهادت نه منل كېږي داهم دهغه په نظر د ساز او سرود دحرمت په معنا نه ده ځكه چې ډېر داسې كارونه شته چې له مروت او ځوانمردۍ څخه لېرې دي او دكوونكي شهادت يې نه منل كېږي خو حرام نه دي لكه په بازار كې خوراك چې حرام هم نه دی خو دكوونكي شهادت يې نه منل كېږي . يا داوېدلو كار (دوړتوب) چې مباح كار دی، همداراز بل هر كار چې ابرو مندانه نه وي پت او عزت پكې نه وي دكوونكي شهادت يې نه منل كېږي.

نو دهغه دتعليل موخه تنزيهي كراهت دی او ددين دنورو امامانو په اړه هم همداسې اټكل كېږي (چې دا كار به تنزيهي مكروه بولي).

تر دې ځايه مو دامام غزالي د احياء العلوم له كتاب السماع څخه اقتباس وكړ .

په نيويارک کې د امام خويي مرکز له امام خويي څخه د موسيقۍ په اړه د پوښتونکيو پوښتنې او ددې امام ځوابونه خپاره کړي دي چې څو پوښتنې او ځوابونه يې دلته له www.arabic.al-khoei.org ويب سايت څخه را نقلوو:

امام خوئي د يو پوښتونکي ددې پوښتنې په ځواب کې چې (تاسو په ودونو کې په دې شرط د ښځو سندرې ويل روا بللي چې هلته محرم نه وي لکه د دوی خواته د سړيو ورتل ، نو آیا دا شرط يواځې په پرديو پورې اړوند دی او که مطلق نارينه و پورې (يعنی د دوی سندرې يواځې د پرديو نارينه و پر وړاندې حرامې دي او که د نږدې محرمو خپلوانو پر وړاندې هم .)

وويل: هو يواځې د پرديو نارينه وو پر وړاندې حرامې دي ، والله اعلم .

خو همدا مفتی صيب بيا ددې پوښتنې په ځواب کې چې آیا ښځې ته روا ده چې د خپل مېړه خوښ ساتلو او د هغه د شهوت د راپارولو لپاره هغه ته ونڅېړي او د موسيقۍ له الاتو پرته ورته سندرې ووايي؟ ځواب ورکوي چې سندرې يې روانه دي خو نڅاپ منع نه ده .

ددې پوښتنې په ځواب کې چې آیا دخوښۍ په مناسبتونو کې لکه ودونه د نارينه وو نڅېدل او چک چک وهل روا دي؟ او آیا دا کارونه ښځوته هم روا دي؟ ويلي دي چې دا کار په خپل نفس کې پروانلري، ترڅو چې بل حرام شی ورسره ملگری نه شي لکه د ښځو او نارينه وو يو ځايوالی او داسې نور .

ددې پوښتنې په ځواب کې چې کله ښځې ډاډمنې وي چې پردي نه ورځي نو آیا په ودونو کې دوی ته طبلې او داريا وهل روا دي؟ او آیا ښځه د خپلو همزولو (همجنسو) تر مخ نڅېدلی شي؟ وايي چې طبل او داريا وهل او ... ورته رواندي خو نڅېدل ورته چې له پرديو په امن کې وي روا دي .

نوموړی ددې پوښتنې په ځواب کې چې آیا په نا مخامخ ډول لکه له راډيو- ټيپ ريکارډ او ... له ښځو څخه د ديني ترانو اورېدل چې شهوت نه راپاروي روا دي، وايي چې هو ((پروا نه لري))

ځينو رواياتو کې راغلي چې رسول الله صلى الله عليه واله وسلم له موسيقۍ پرته ودونه وليدل نو ويې فرمايل چې دا خو نکاح ده زنا خو نه ده (ولې موسيقي نشته .)

له حضرت امام صادق څخه روايت شوی چې رسول الله صلى الله عليه واله وسلم په بني زريق قوم باندې تېرېده چې د موسيقۍ غږ يې واورېده، نو ويې فرمايل چې دا څه دي؟ ورته وويل شول چې ای د خدای رسول، د فلاني

نکاح (واده) ده نو رسول الله صلى الله عليه واله وسلم وفرمايل چې ((خپل ايمان يې بشپړ کړ دا نکاح ده ، زنا نه ده .))

او زياته يې کړه ((نکاح به په پټه نه وي تردې چې يا (د پخلي دود) ونه ليدل شي او يا د دريا غږ وانه ورېدل شي .))

خو امام خوئي وايي چې زموږ په نزد دا روايات کمزوري دي .

محمد طاهر بن علي احمد مقدسي (٤٤٨-٥٠٧ هجري ، ١٠٥٦-١١١٣ م) چې د حديثو تکړه حافظ او نوموتی تاريخ پوه دی ، بې شمېره تاليفات لري او په سفرونو کې هم ځانگړی شهرت لري دعوارف المعارف دليکوال شيخ ابو حفص عمر سهر وردي له لارې روايت کوي چې يو اعرابي دا غزل زمزمه کړ .

قد لسعت حبة الهوى كبدي

فلا طيب لها ولا راقى

الا الحبيب الذي شغفت به

فعنده رقيتى وترياقي

يعنى (د عشق مار په لړ مون وچيچلم او له هغه چا پرته چې ما پرې زړه بايللى دى بل ډاکټر او دموونکی نه لري دم او دزهر و تپوونکی مې هماغه دى .)

حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ددې غزل په اورېدلو دومره په وجد راغی چې چين يې له اوږې پريوت او معاويه رضي الله عنه دشعر ويونکي ته وويل ستاسې بوختياخومره ښه ده حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل اى معاويه ! هر څوک چې د خپل محبوب دياډېدو په وخت کې په وجد رانشي لوى شخص نه دى))

امام ابن تيميه، دا روايت موضوعي او دروغ بولي .

(مجموع فتاوى ، شيخ الاسلام احمد ابن تيميه ((١١٥٧-٦٤٥ مخونه مسئله سماع)

يو بل روايت هم شته هغه دا چې: ((هر کله رسول الله صلى الله عليه وسلم نيستمونو ته زېرى ورکړ چې تاسې به له شتمنو وړاندې جنت ته ننوځئ نو دومره په وجد او جذبه راغلل چې خپلې جامې يې خپرې خپرې کړې جبريل عليه السلام له اسمانه راغی او ويې ويل اى محمده صلى الله عليه وسلم ستا پروردگار په دې خيرو شويو جامو کې خپله

برخه غواړي بيا يې له هغوی څخه يوه ترانگه واخيستله او په عرش يې راوځړوله او دا دنيستمونو او فقيرانو لاسته راوړنه ده.))

خو ابن تيميه دا روايت هم موضوعي او دروغ بولي.

نامتو محدث او داحاديثو حافظ ابو يحيى ذكريا بن يحيى بن عبدالرحمن بصري ساجي ، چې شيخ احمد ابن تيميه يې شافعي مذهب ته مايل بولي وايي چې، له ابراهيم ابن سعد بصري څخه پرته بل يو مخکيني امام هم له ساز او موسيقۍ سره مخالفت نه دی کړی او هغه څه چې ابو عبدالرحمن سلمي او ابوالقاسم قشيري يې له امام مالک څخه روايت کوي اشتباه ده او له شک پرته چې سهوه شوی دی ځکه چې دمدینې ځينې علماوو دسماع په مجلس کې برخه اخستې ده.

مسئلة السماع د مجموعه فتاوی شيخ احمد ابن تيميه په حواله

شيخ ابن تيميه چې دموسيقۍ له ډېرو سختو مخالفينو څخه دی او دموسيقۍ د رد لپاره يې په خپل گومان په حقه او ناحقه ډېر ايتونه ددليل په توگه چې ځينې يې آن له موضوع سره تړاو هم نه لري وړاندې کړېدي هم دخيرالقرن دحديث په وړاندې کولو او په دې اړه ددليل نيولو په پای کې وايي : ((او دا مت امامانو موسيقي ښه نه ده بللې او لوی شيخان يې مجلس ته نه دي راغلي.))

خو دالاسلام والفنون الجميلة ليکوال دابن تيميه ددې نظر له رالېږدولو وروسته وايي : ابن تيميه دلته يواځې دکراهيت تر حده وړاندې تللی نه دتحریم تر حده او هغه (ابن تيميه) يې لامل دابولي چې دا په خير القرون کې نه وو او دانوی کار دی خونوی والی څه ستونزه لري ؟ زموږ په اند که نوی والی په ديني مسايلو کې نه وي هيڅ باک نه لري آن پخپله دابن تيميه په نظر هم لکه څرنگه مو چې وړاندې وويل .

ابن نحوي په (العمده) کې ليکي، چې ابن ظاهر وايي: "دا د مدینې د اوسېدونکيو اجماع ده او ټولو ظاهريه وهم منلې ده ."

ابراهيم ابن سعد هغه څوک دی، چې د "صحيح السنه" د حديثو د شپږو مشهورو کتابونو ټولو خاوندانو ترې احاديث روايت کړي دي. او له ده څخه روايت کوونکي ټول په دې خبره يوه خوله دي، چې هغه به موسيقي غږوله.

لکه وړاندې مو چې وويل د موسيقۍ يو کلک مخالف شيخ الاسلام تقی الدين احمد ابن تيميه (٦٦) ٦٦٨ هـ - ١٢٦٣_٣٢٨) دی .

دی وايي هغه سماع چې الله (ج) يې خپلو بنده گانو ته د زړه تنگۍ ، سترتيا او له ذهني فشار د لېرې کولو لپاره د اورېدلو اجازه کړېده او د خوښۍ او تفريح لپاره يې کارولی شي هغه د الله (ج) د کلام اورېدل دي چې نورو پيغمبرانو ، د علم او معرفت خاوندانو، په خپله زموږ رسول اکرم (ص) او صحابه و او تابعينو ورته غوږ ايښی دی (پخوانيو

امتونو د الله (ج) د خپل وخت وينا ته او اوسني امت قرآن عظيم الشان ته ((چې همدا سماع د ايمان اصل دی .
دی له قرآن پرته بل هر ډول سماع ناروا بولي.

مجموع فتاوي جلد ۱۱

خو امام غزالي بيا دانه مني ، نوموړی وايي چې ساز او سندرې خپل ځانگړی ځای او اغېز لري او عظيم الشان قرآن خپل ځانگړی اغېز . دی وايي چې دا حقيقت دی چې له خوږ غږي قاري څخه د قرآن اورېدل ډېر او بې ساری خوندلري تردې چې انسانان خو پرېږده آن مرغان او پرښتې هم اغېزمنوي .

خو هغه موخه چې اورېدونکي يې د موسيقۍ او سماع په اورېدلو تر لاسه کول غواړي ټوله د قرآن په اورېدلو څکه نه پوره کېږي چې قرآن عظيم الشان د يو جامع او هر اړخيز کتاب په توگه هر ډول او په هرې موضوع پورې اړوند احکام او آيتونه لري او داسې آيتونه هم شته چې له هغه حال سره تړاو نه لري او يا هغه تنده نه شي خړوبولی چې عاشق ، صوفي او عارفان يې لري ، د بېلگې په ډول په قرآن کې کيسې هم شته ، کورني او بهرني معاملات هم شته ، د ميراث احکام هم شته نو دا ديو صوفي او عارف له حال سره څه تړاو لري ؟ نو دا ايتونه د اورېدونکي هغه هيله او مينه چې له سماع څخه يې لري نه شي پوره کولی ، همدا راز د مسلمان د ژوند ټول تړاو له قرآن سره دی اوهر وخت يې اوري او په تکرار سره دا اورېدل يا لوستل هم ددې لامل گرځي چې غوږونه ورسره عادت واخلي او ورسره اشناسي نو هغه خوند او جذبه نشي راوستلی او زړه ته هغه ټکان نشي ورکولی کوم چې نوی شی يې ورکوي . د مرو او بې حرکتو زړونو د خوځولو لپاره لوستونکی اړ دی چې شعر او نظم په بېل بېل انداز او بېل بېل طرز سره ووايي ، څولحنه وکاروي ، اواز لوړ او ټيټ کړي چې دا د قرآن له عظمت او مقام سره نه ښايي او نه ورسره مناسبت لري .

د سندرو او اواز د ويلو په وخت کې لوستونکي اړ دي چې د موسيقۍ الات لکه شپېلۍ ، طبله او ارمونيه وکاروي او د قرآن لهجه ټوله جد دی چې له هزل سره يې يو ځال کول ناشونی دي .

د بېلگې په ډول ، رسول الله (ص) ربیع بن مسعود کړه په داسې حال کې ور ننوت چې څو وينځو له دريا سره سندرې وپلې ، کله يې چې رسول الله (ص) وليد نو په شعر ويلو يې دده ستاينه پيل کړه نو ده (ص) ورته وويل چې هماغه څه ووايي چې وړاندې مو ويل .

نو دده دا ستاينه پخپله (جد) وو چې له هزل (دريا) سره يې اړخ نه لگاوه نو ده ترې منع کړې .

بل دا چې په محفل کې هر څوک له خپل حال او خوښې سره سم نظم او سندرې وايي که يوه يې خوښه نه شي نو بله پيلوي يا فرمايش ورکوي خو د عظيم الشان قرآن په اړه هيڅوک دا زړورتيا نه لري چې د بدلېدلو کوښښ يې وکړي او هر آيت خوله هر حال سره مناسبت نه لري .

کیمیا سعادت ، امام غزالي لومړی جلد ۴۵۱-۴۵۳ مخ

علامه شاه جعفر د موسیقۍ په اړه په خپل لیکلي کتاب (اسلام اور موسیقي) کې موسیقي د قرآن، حدیثو، د صحابه و او د تابعینو د وینا، د محدثینو او فقهاوو د ویناوو په رڼا کې څېړلې ده او دا یې ثابتې کړې ده، چې موسیقي که له ساز او سرود سره وي او که بې سروده او سازه هېڅکله هم په اسلام کې حرامه نه ده.

نوموړی وايي، چې رسول الله (ص.) له دریا (دایره) سره یوځای سندرې اورېدلې دي. د موسیقۍ د حرمت په اړه، چې څومره روایات رانقل شوي دي دا پخپله د محدثینو پر اند موضوعي او د منلو وړ نه دي. صحابه کرامو هېڅکله هم د موسیقۍ د حرمت یادونه، نه ده کړې. فقهاوو هم موسیقي حرامه نه ده بللې او نه داسې کوم حکم شته، بلکې موسیقي او نغمې یې د اخلاقو یوه ځانگړې برخه بللې ده.

علامه شبلي نعماني د (الغزالي) په 38 مخ کې لیکي: "کله چې د موسیقۍ خبره رایاده شي، نو معترضین وايي، چې دا لهو او لعب ده، خو غزالي ورته وايي، چې رسول الله (ص.) د حبشو د لوبو ننداره کړې ده. زه ددې له پاسه دا هم ورزیاتوم، چې لهو او لعب زړه ته ارامتیا، خوښي او سرور ورکوي، د سترې فکر دمه جوړوي، مطمئن کوي یې، ځکه چې زړه کله سترې شي، نو تیاره پرې راشي، نو کار، خواری، ژوند ته او د ژوند د ستونزو د بار د وړلو لپاره چمتو کولو ته باید خوښ او تاند شي او د تاندولو او خوښ ساتلو ذریعه یې همدا لهو او لعب دی.

کله چې علامه ابوالکلام ازاد د هند د (راگ ناټک اکاډمي) ریاست قبول کړ، نو په علمي حلقو کې گونگوسې او تا وېلي ما وېلي پیدا شول. ښایي دوی به خبر نه وو، چې د هند دا امام په موسیقۍ کې څومره پراخ لاس او له موسیقۍ سره څومره مینه لري؟ له موسیقۍ سره دده د بې سارې او بې کچې مینې د څرگندولو لپاره به دده له مشهور تصنیف (غبار خاطر) څخه د وروستي لیک څه برخه، چې په (1943/9/14) تاریخ یې لیکلی، راواخلو.

نوموړی لیکي: "ښکلا که په غږ کې وي او که په مخ کې، په تاج محل کې وي او که په شنا باغ کې، ښکلا ده او ښکلا زموږ فطري غوښتنه ده. زه تاسو ته یوه خبره کوم، گورئ ما څو ځله وېلي دي چې زه د ژوند له هرې اړتیا پرته گوزاره کولی شم، خو له موسیقۍ پرته ژوند نه شم کولی. خوږ غږ زما د ژوند اسره، زما د اروايي او دماغي سترتیاوو درمل او د زړه او جسم د ټولو ناروغيو علاج دی.

موږ په الاغاني او عقدالفرید کې لوستي، چې تراوسه له موسیقۍ سره د حجاز د خلکو مینې بدلون نه دی موندلی. دا مینه د هغوی په خمیره کې دومره گډه شوې، چې آن د اذان غږ هم د موسیقۍ په انځور کې وړاندې کوي. حقیقت دا دی، چې موسیقي او شاعري د یو حقیقت دوه مخه او دوه وړانگې دي او په یو ډول یې څرگندول غواړي. د موسیقۍ مؤلف موسیقۍ ته د الحان په اجزاءو کې سر او تال ورکوي او لحن ته یې وزن او تناسب ورکوي، خو شاعر هماغه جذبه د لفظونو او معناگانو په بڼه څرگندوي.

(توحنا بستی و من معنی رنگین بستم)

کوم حقیقتونه، چې په شعر کې د الفاظو او معنی جامه اغوندي، هماغه حقیقتونه په موسیقۍ کې د لحن سر او تال په پردو کې نغبتل کېږي .

نغمه هم شعر دی، خو د الفاظو او حروفو په بڼه نه، بلکې د روح او معنا له پلوه. په قوي گومان سره وایم چې له مسلمانو پاچایانو څخه هم وړاندې مسلمانو صوفیانو د موسیقۍ پالنه پیل کړې ده او د ډهلي، ملتان، ایودهن او گورخانقاگانو ته به ډېر لوړ لوړ شخصیتونه، عارفان او صوفیان تلل او د خدای ج په نزد د قبلېدلو او ثواب په نیت به یې هلته خپل جوهر ښوده. داسې ډېر علماء شته دي، چې د ژوند د حالاتو په لوستلو سره یې سپری پوهېږي، چې په موسیقۍ کې یې ډېر لاس درلود او ددې فن ډېر تکړه استادان بلل کېږي. دا خبره تقریباً مشهوره شوې ده، چې گویا د اسلام دیني مزاج له موسیقۍ سره جوړ نه دی او موسیقي د دین له آنده حرامه ده. په داسې حال کې، چې ددې دعوي ټول ارزښت یواځې همدومره دی، چې فقهاوو او علماوو د گناه د لارې د بندولو او مخنیوي لپاره دا حکم کړی دی (معنی دا چې دا کار په خپل ذات کې حرام نه دی، خو ددې لپاره منع وبلل شو، چې نورو گناهونو ته زمينه برابره نه کړي) او دا سختیونه هم د تشریح له مخې نه، بلکې د قضاء له مخې شوې ده او د قضا ډگر خو ډېر پراخ دی. د هر شی یا هر کار، چې د یو فساد لامل گرځي، نو قضا یې مخه نیسي، خو د هغه شي یا کار حکم، خو په اصل ځای پاتې دی. "قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده" یعنی "ورته ووايه چا د خدای ج ښکلا (زینت) حرامه کړې ده، هغه زینت چې خپلو بنده گانو ته یې پیدا کړې (پنځولې ده)."

په دې اړه هم د بسيا تر حده شواهد شته، چې عربانو هم له اسلام څخه وړاندې او هم له اسلام څخه وروسته په موسیقۍ باندې د یونانیانو ډېر لیکل شوي کتابونه عربي ته راژباړلي او هماغسې گټه یې ترې اخیستې ده لکه څرنګه یې، چې د هغوی د ریاضۍ له کتابونو څخه اخیستې ده. "غبار خاطر)

د هند د امام له دې اقتباس څخه جوتهږي، چې نوموړی هم د موسیقۍ د حرمت د نظر مخالف دی او لیکي، چې که فقها د یو مصلحت له مخې په لنډمهالي ډول یو څه منع کوي، نو دا لنډمهالی حکم دی او د موضوع په دایمي حکم، چې هغه اباحت دی اغېز نه شي کولی. ددې بېلګه به دا وي لکه ډاکټر چې د ناروغۍ په وخت کې ناروغ د ځینو شیانو له خوړلو منع کوي، نو که ناروغ د ناروغۍ په وخت کې د ځینو شیانو له خوړلو منع شو، نو دا خو په دې معنی نه شوه چې دا ټول شیان پرې تر پایه حرام دي. همداراز د موسیقۍ په اړه هم د فقهاوو دا لنډ مهالی حکم لنډ مهالی دی او دایمي کېدلی نه شي او دا به څوک وي، چې د الله ج له خوا حلال شوی شی په خلکو حرام وگرځوي "ولا تقولوا لماتصف السننکم الکذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا علی الله الکذب." یعنی "د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ، چې دا شی حلال دی او دا حرام، ددې کار پایله دا ده، چې په اللهج باندې د دروغو تهمت وایئ."

موسیقی د فطرت غوښتنه ده

موسیقی د فطرت غوښتنه ده او له موسیقۍ سره مینه د هر انسان په فطرت کې نغښتې ده. نه یواځې دا چې انسانان موسیقي خوبوي، بلکې هر ژوندی موجود له موسیقۍ سره مینه لري. د فطرت او د کایناتو خالق هم دا نړۍ او دا کاینات سندرېز پیدا کړي دي او ددې لپاره یې سندرېز پیدا کړي دي، چې تر او تازه، خوښ او نشیط واوسي. ډېر علما وايي، چې که څوک له موسیقۍ څخه خوند نه شي اخیستلی، نو دی ناروغ دی او باید خپله درملنه وکړي، ځکه هر سالم او روغ فطرت موسیقي غواړي او له موسیقۍ خوند اخلي.

ډاکټر یوسف قرضاوي لیکي: که وگورو نو وینو چې سندرې خوبول او د خواږه غږ د اورېدلو په وخت کې خوښي څرگندول تقریباً انساني غریزه او د بشري فطرت غوښتنه ده تر دې چې وینو، یو کوچنی چې په زانگو کې ژاړي لاس او پښې غورځوي، خو د خواږه غږ په اورېدلو چې شي او خواږه غږ ته غوږ شي. همدا لامل دی، چې مورگانې، دایه گانې او د کوچنیانو نورې روزونکې له ډېر پخوا وخته راهیسې کوچنیانو ته خوږې ترانې او سندرې وايي او ژړا یې پرې بندوي.

له دې پرته حیوانات او الوتونکي هم د خواږه غږ او نغمو تر اغېز لاندې راځي. غزالي په احیاء العلوم کې لیکي: "هر هغه څوک، چې سماع او موسیقي یې په حرکت او خوځښت رانه ولي له عقلي، اروايي او بدني ناروغۍ سره مخ دی، نیمگړی دی، تعادل نه لري او له روحانیت څخه لیرې په وچ طبیعت او بد ذوق کې تر اوبښ، نورو حیواناتو او الوتونکیو هم بدتر دی، ځکه چې اوبښ د خپل وچ او ساړه طبیعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او له درانه بار لاندې منډه کوي، اوږده مزلونه ورته لڼد شي، دومره مست شي چې له ځانه بې ځانه شي، ښځه اوبښه د خپل خاوند خواږه غږ ته غاړه وراوږده او غوږونه دهغه غږ ته بوڅ او ځیر کړي، خپل مزل دومره گړندی کړي، چې آن کجاوه او بار یې سخت ټکانونه خوري".

ابوبکر محمد بن داؤد دینوري رضی الله عنه چې په رقی مشهور و، وايي چې په یوه دښته کې روان وم چې یوې عربي قبیلې ته ورسېدم له هغوی څخه دیوتن په بلنه دهغوی کېږدی. ته لارم، په خېمه کې مې یو تور مری و لید چې تړلی و. له کېږدی بهر څومره اوږو ډېر ډنگر اوبښ چې داسې فکر کېده چې گوندې همدا اوس یې ځنکدن دی پراته وو دې مری راته وویل چې ته زما دبادار مېلمه یې او زما بادار دمېلمه خبره په ځمکه نه غورځوي نو ته زما بادار ته زما دخلاصون شفاعت وکړه هیله ده چې مابه پرېږدي. کله چې کوربه ډوډۍ راوړه نو ما یې له خوړلو انکار وکړ او ورته ومې ویل چې ترڅو ددې مری په اړه زما شفاعت ونه منې نو ډوډۍ به ونه خوړم. هغه راته وویل چې دې مری خو زما هر څه په اوبو لاهو کړي او دپولۍ ټک ته یې کېښولم. ما ترې وپوښتل چې څه یې کړي، هغه وویل چې دی ډېر خوږ غږ لري او زما دژوند گوداره په دې اوبانو روانه وه، ده پرې ډېردرانه بارونه بارکړل او بیا یې ورته

حدا ويل پيل کړل تر دې چې اوبان يې دومره مست کړل چې ددرې شپو او ورځو واټن يې پرې په يوه شپه او ورځ کې وواهه او چې بارونه ترې ښکته شول نو له همدې يو اوبن څخه پرته نور ټول مړه شول خو ددې ټولو خبرو برسېره اوس چې ته زما مېلمه يې زه تا نه خفه کوم دادی دا مريمې ستا ددرناوي لپاره تاته در وبخښه. دينوري وايي چې دې ته مې تلوسه وه چې دده غږ واورم چې سحر شو نوکوربه دې مريي ته امر وکړ چې هغه اوبن ته چې له کوهي څخه اوبه راوباسي حدا ووايي. ده چې کله حدا پيل کړ نو اوبن دومره مست شو چې ټول پرې يې وشلول او زه هم له ډېرې اغيز متيا پرمخې پر ځمکې راولوېدم او گومان نه کوم چې په ژوند کې مې تردې ښکلی غږ اورېدلی وي.

ماران به مو ليدلي وي، چې د بيم غږ ته چجه شي، په لکۍ ودرېږي او نڅېږي. د قمرۍ، پاختکې سندرېز غږ د اېشارونو، سيندونو، بادونو مترنم او له موسيقيت څخه ډک غږ به مو اورېدلی وي.

بيا هم علامه قرضاوي ليکي: "...نو موسيقي د زړونو د دردونو علاج او زړونه له ناروغيو، سترتيا او غمونو، دردونو څخه ژغوري، سندرې د غوږونو خوند دی، چې اروا خوښوي، تاندوي يې، سترتيا ليرې کوي. څرنگه چې لذت لرونکي خواړه او خوندوره مېوه معدې ته خوند ورکوي، هماغه ډول چې ښه بوی، د شامې حس راپاروي او پوزې ته خوند ورکوي... همدا ډول موسيقي غوږونو ته خوند ورکوي، نو دا يو خوندوره پدیده ده... انسان نه شي کولی چې تل منډې ووهي، تل جدي واوسي، تل سترې او ستومانه و اوسي. کله چې حضرت حنظله رضی الله عنه وانگېرله چې له کورنۍ، ښځې او بچيو سره دده حال له هغه حال سره چې د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په ملگرتيا، مجلس او ناسته کې يې لري ډېر تفاوت لري، نو د منافقت وېره ورسره پيدا شوه او وېرېده، چې هسې نه منافق شوی وي، نو حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې "يا حنظله ساعة و ساعة" يعنې "ای حنظله! کله داسې او کله هاغسې" (مسلم)

حضرت علي رضی الله عنه فرمايي "کله کله زړونو ته خوښي او تازه گي ورکوي، ځکه چې کله زړونه وچ (سترې) شي، نو ړندېږي".

بيا هم حضرت علي رضی الله عنه فرمايي "رښتيا چې زړونه هم د بدن په څېر سترې کېږي، نو د زړونو لپاره هم حکيمانه او ظريفانه الفاظ ولټوي (ويې خندوي)، تازه يې کړي".

که څوک د يو مسلمان رښتوني ژوند ته وگوري، نو ويني چې د ديندارۍ او له خواړه غږ څخه د خوند اخیستلو ترمنځ هېڅ ټکر نشته. د يو مسلمان غوږونه په نورمال ډول له خواړه غږ سره بلد دي او هره ورځ ترې تغذيه کېږي، هر مسلمان له تجويد او ترتيب سره برابر په خواړه غږ د قرآن عظيم الشان تلاوت کوي. ښو قاريانو ته غوږ ږدي، له اذان څخه خوند اخلي، دا ازانگي يې هره ورځ پنځه ځله غوږ ته ورسېږي".

زه وایم چې هغه موسیقیت او ترنم چې د مرحوم ارواښاد قاري عبدالباسط او ځینو نورو قاریانو په غږ کې شته دی او مسلمانان ترې کوم خوند اخلي بېلگه به یې ډېره کمه وموندل شي او خلك به د موسیقۍ له الاتو څخه هم هغه خوند وانه خلي.

په حدیث کې راغلي دي، چې د حضرت اسید بن حضیر رض خواره غږ آن آس هم مست کړی دی. (تجريد البخاري) دا په قرآن عظیم الشان او تورات دواړو اسماني کتابونو ثابته خبره ده، چې د حضرت داؤد علیه السلام نغمو او موسیقۍ به انسانان خو پرېږده، چې آن الوتونکي او جمادات هم اغېزمن کول يعنې حیوانات خو پرېږده، چې آن په جماداتو او تیږو یې هم اغېز کاوه او دده اواز او نغمو ته به راځغاستل: "ولقد اتینا داود منا فضلاً یجبال او بی معه والطیر" يعنې "او له شك پرته مور داؤد علیه السلام ته له خپله پلوه یو غوره والی ورکړی و، غرو ته مو وویل چې له ده سره د ثنا په وخت کې خپل غږونه ملگري کړئ او مرغانو هم له ده سره ثنا ویلې." (سباء 10)

"والطیر محشورة کل له اواب" يعنې "او الوتونکي هلته راغونډ شوي، ټول پرې رامات وو" (ص 19)

په تورات کې راغلي دي، چې حضرت داؤد علیه السلام به د ډېرو بدني او اروايي ناروغيو درملنه په موسیقۍ باندې کوله.

په سمویل لومړي باب، 23 ایت کې راغلي: "کله به چې د خدای ج له خوا په ساول ناوړه اروا نازل شو، نو حضرت داؤد علیه السلام به خپل چنگ ته لاس وراوړد کړ او و به یې غږاوه له دې سره به له ساول څخه ناوړه اروا والوتله او په حال او هوبښ به راغی."

له موسیقۍ سره د بې کچې مینې دا بېلگې هم لولو، چې عطاء الله پالوي رانقل کړي دي. په اسام کې د فیل ښکاریانو اعلان وکړ، چې فیل له یوې ځانگړې سندريزې نغمې سره بې کچه مینه لري. په نړېواله جگړه کې دا جوتو شوه، چې شاديان (بیزوگان) له موسیقۍ سره مینه لري او هره شپه به د فوځي اډې هغې برخې ته راټولېدلې، چې عسکري موسیقي به یې غږوله او په ډېرې آرامۍ به یې موسیقي اورېدله. ځینې به یې دومره اغېزمنې شوې، چې خولې به یې اسمان ته واړولې او ډول ډول اوازونه به یې وپستل.

آغلې "ډهپانې" به د استرلیا ځنگلي آسونه خوښول، خو نیول یې ورته سخت وو. په پای کې یې اعلان وکړ، چې هغې لومړی ځنگلي آس په موسیقۍ اغېزمن کړ او بیا یې په ډېرې اسانۍ ونیوه.

نوموړی لیکي، چې په نیویارک کې غواگانې هم د موسیقۍ تر تجربې لاندې ونیول شوې او کومو غواگانو ته، چې موسیقي اورول شوې وه، نو د نورو په پرتله یې په سلو کې له لسو تر دولسو ډېرې شیدې ورکړې.

شکسپیر، چې د انساني جذبو او انساني فطرت تر ټولو غوره انځورگر دی هم په هر شي د موسیقۍ اغېز مني.

نو له دې ټولو خبرو جوته شوه، چې د موسيقي تر او له فطرت سره دی او اسلام هېڅکله هم له فطرت سره د جگړې اراده نه لري، بلکې اسلام د فطرت پالونکی، هڅوونکی او بشپړوونکی دین دی.

په پخوانیو مدنیتونو کې د موسيقي شالید

وړاندې مو وویل، چې د موسيقي تر او له فطرت سره دی او هر انسان او حیوان په طبعي ډول موسيقي خوښوي. دا که د نن ورځې انسان دی او که د زرگونو کلونو پخوانی انسان، نو ځکه یې کوم ځانگړې ټولنې، مدنیت او د تاریخ کوم ځانگړي پړاو ته منسوبول ناسمه خبره ده. نه کوم ځانگړی کاشف او مخترع لري. نه کوم ځانگړی پنځوونکی، بلکې له کومه چې بشر په ځمکه پل ایښی، نو دا جذبه ورسره له هماغې ورځې ملگرې ده. البته حتمي ده چې کیفیت او نوعیت (څرنګوالی او ډول) به یې بدلون موندلی وي، د ژوند د نورو برخو په څېر دې فن هم پرمختګ کړی، خو د انسان له لومړنیو ملګرو څخه بلل کېږي. که څه هم ځینې تاریخپوهان د نورو فنونو او علومو په څېر موسيقي هم یونانیانو ته منسوبوي او بنسټ ایښودونکي یې هم همدوی بولي، خو دا ناسمه ده. په دې اړه ددې روایت رانقلولول بې گټې نه دی: "د یونان د پخواني خدایګوتي "زیوس" نهه لونیې وې، چې میوزس یې ورته وپلې او دا د ټولو علومو او هنرونو بنسټګرې دي او همدوی د رقص او موسيقي هنر هم پنځولی دی. د میوز تلفظ په یوناني ژبه کې موس ده او (ي) د نسبت لپاره ورسره لګول شوې ده. همدا ډول لاتیني او یوناني ژبه کې "ق" هم ورسره لګول شوی دی، چې ددې قاعدې له مخې ترې موسیق یا میوزک جوړ شو."

پالوي وايي، چې د نڅا او موسيقي مذهبي سپېڅلتیا (تقدس) له میلاد څخه وړاندې کلونو څخه ثابته ده. دی وايي، چې له روایتونو سره سم په لومړي ځل برهام دیوتا (برهام خدایګوتي) د منظمې موسيقي تصور وړاندې کړ. هغه د ټولو مذهبي ویدونو (سرودونو) څخه ښې ښې جملې راټولې کړې او یو جامع سرود یې ترې جوړ کړ، چې موخه یې روحاني پرمختګ ته د خلکو بلل وو.

د هندوانو په مندرونو کې هم له پخوا راهیسې موسيقي دود ده او اوس هم موسيقي په مندرونو کې د عبادت برخه بلل کېږي.

د سوراشر په کلیو او بانډو کې اوس هم موسيقي په هغه ډول محبوبیت لري او په هغه اندازه نمانځل کېږي، چې د کرشن جی په وخت کې دود وه.

د عیسایانو په کلیسا، عبادتځایونو، اود مسلمانانو په خانقاهانو کې اوس هم عبادت د موسيقي په پردو کې نغښتل کېږي. آن چې دعاګانې هم په لحن، ترنم او خواږه اواز سره کېږي. د هندوستان پېغمبر کرشن جی دامني، چې دی هر ډول نغمه غږولی شي او د نغمو په هر تال پوهېږي.

چینایي پېغمبر کنفیوسس چې پالوي يې پېغمبر او د الله ج استازی بولي، هم تر ټولو ښه نغمه پېژندونکی و. د هغه په اړه تاریخ لیکي، چې دې چینایي پېغمبر دومره په موسیقي کې لاس درلود، چې د موسیقي د هغه وخت ډېر نامتو او د نړېوال شهرت لرونکي هنرمندان ورته تسلیم وو. وايي، چې کنفیوسس واورېدل، چې چېرته د سیانگ په نوم د پخواني (کلاسیکې) موسیقي یو لوی استاد اوسېږي، نو ده له ډېر زحمت وروسته هغه وموند. سیانگ د کنفیوسس له غوښتنې سره سم هغه ته هاغه نغمه واوروله، چې کمپوز یې شهزاده وانگ دانگ کړی و. دا نغمه دومره خوږه او اغېزمنه وه، چې کنفیوسس یې له اورېدلو سره خمار شو بیا سیانگ له کنفیوسس څخه وغوښتل، چې دی هم هغه ته نغمه واوروي. کنفیوسس هم هغه ته دومره خوږه، له جادويي اغېز ډکه نغمه واوروله چې سیانگ یې بیخي بېهوښه کړ. سیانگ بیا کنفیوسس یا چینایي پېغمبر ته وویل، چې ستا فن دومره بشپړ دی، چې زه ستا د استادۍ وړتیا نه لرم. ته ماته د خپلې شاگردۍ ویاړ راوبخښه او په خپلو شاگردانو کې مې ومنه.

د داؤد علیه السلام د نغمو یادونه مو مخکې هم وکړه، چې الوتونکي خو پرېږده آن کاني او غرونه یې هم اغېزمن کول.

علامه ابوالکلام ازاد له موسیقي سره د حضرت داؤد د مینې په اړه لیکي: "حضرت داؤد علیه السلام لومړنی کس و، چې عبراني موسیقي یې منظمه او راټوله کړه. بابلي مزامیرو ته یې پراختیا ورکړه، د موسیقي نوي الات او وسایل یې جوړ کړل".

علامه عبدالحکیم شرر لیکي: "د بني اسرائيلو د موسیقي د لوړتیا وخت د حضرت داؤد زمانه وه، چې مزامیر یې اوس هم مشهور دي. پخوانی تاریخ پوه اسبیلوس وايي، چې حضرت داؤد به چې هر چېرته ته، نو چنگ به یې له ځان سره وړه، موسیقي د هغوی مذهبي دود و او د موسیقي د ټولو الاتو، باجې (ارمونيې)، ټولې او شپېلۍ لپاره یې بېل بېل کسان ټاکلي وو".

عطاء الله پالوي د علامه ازاد او علامه شرر د خبرو په دوام لیکي: "حضرت داؤد خو د خدای جل جلاله پېغمبر او استازی او د عبادت او دعوت لپاره رالېږل شوی و، نو چې موسیقي د هغه عبادت نه و، نو ولې یې غږوله. که هغه د گڼا او موسیقي په واسطه عبادت نه کاوه، نو موسیقي یې ولې ټولوله او ترتیبوله؟"

پالوي لیکي، چې: "مزامیر د مزار جمع ده او لفظي مانا یې هره هغه اله ده، چې په پوکي سره غږول کېږي. لکه شپېلۍ، ټوله، بینه...".

نور شنونکي هم وايي، چې مزار د موسیقي یوه اله ده.

دا څرگندوي، چې حضرت داؤد به خپله شپېلۍ او چنگ غږاوه.

مشهور تاریخ پوه اسبیلوس وایي، چې "حضرت داؤد به خپل مذهبي مراسم له موسیقۍ سره پرځای کول او د موسیقۍ په پردو کې د عبادت د مراسمو د نغښتلو لپاره یې د موسیقۍ د وسایلو پوهان گومارلي وو. نوموړی وایي، چې دا هم جوته شوې ده، چې دوی به د عبادت په وخت کې سندرې هم وپلې او نڅا به یې هم کوله... کله به چې د شپیلۍ، تولې، رباب، تنبور، چنگ... غږ لوړ شو، نو حضرت داؤد به ورسره خپلې نغمې هم پیل کړې.

حضرت سلیمان علیه السلام بیا په خپل وخت کې د موسیقۍ د الو غږوونکي وټاکل. د حضرت سلیمان علیه السلام زمانه د بني اسرائیلو د موسیقۍ د ځوانۍ او تاندو شېبو دور و.

بېضاوي او زمخشري لیکي، چې له اسلام څخه وړاندې به خلکو د کعبې طواف د نڅا په بڼه کاوه او حتمي ده، چې طواف د هغوی عبادت وو او د ثواب په نیت یې کاوه. علامه سید سلیمان ندوي د سیرت النبي په پنځم ټوک کې لیکي: هغوی به په طواف کې گنډل شوې جامې هم نه اغوستې. دا یې د کبر جاه او جلال څرگندویه بلل او بریند طواف به یې کاوه. خو اسلام دا د الله ج پر وړاندې بې ادبي وبلله. همدا لامل و، چې دا کار یې ناروا وباله.

زمخشري او بیضاوي وایي، چې ښځو او نارینه و به د یو بل په گوتو کې گوتې ورکړې، لوڅ به وو او د نڅا په بڼه به یې طواف کاوه.

علامه پالوي لیکي چې له اسلام څخه وړاندې هم موسیقي وه، خو هغه موسیقي متمدنه او مهذبه نه وه، او د اسلام له راتللو او د نبوي دور او د راشده خلیفه گانو له دورې وروسته، چې مسلمانان په کې د اسلامي خلافت د کېږدۍ د مراندو په ټینګولو بوخت وو، د امویانو په وخت کې بیا موسیقۍ ته پام راواړول شو. په هغه وخت کې د اسلامي نظام په پلازمېنه مدینه منوره کې د هغه وخت مشهور سندرغاړي طوس موسیقۍ ته ډېر خدمت وکړ. د اموي دربار بل وتلی سندرغاړی د مسجاح زوی سعید و. نوموړی لیکي، چې الکندی او فارابي د موسیقۍ د نړۍ هغه وتلي ستوري دي، چې وړانگو یې ټوله اسیا او اروپا نیولې ده. دوی موسیقي هغه پور ته ورسوله، چې تر دوی وړاندې یې چا تصور هم نه کاوه. د دوی فن او د موسیقۍ په فن کې د دوی د عروج پورېو ته نن هم ټولو اروپایانو سرونه ټیټ کړي دي. د منځنۍ پېړۍ نامتو ژباړن (جیررډ) په دې ویاړي، چې د دریمې هجري پېړۍ ددې وتلي عالم او موسیقي پوه کتابونه یې خپلې ژبې ته ژباړلي دي.

د اروپا مشهور فیلسوف گارډن، الکندی د هغو دولسو کسانو له ډلې څخه بولي، چې دی یې تر ټولو ډېر ډېر ذهین، زیرک او په خبره ژر پوهېدونکی بولي.

د مصر وتلی لیکوال عباس محمود د دریمې پېړۍ د مشهور عالم فارابي په اړه په خپل (فارابي) نومي کتاب کې لیکي: "د موسیقۍ د فن په اړه چې فارابي څه لیکلي دي، هغه له هره اړخه بې جوړې او بې بېلګې دی. دده له لیکنو ښکاري، چې ده په موسیقۍ کې لوی لاس او په موسیقۍ ژور نظر درلود. د موسیقۍ په اسرارو، رموزو او ځانګړتیاو پوهېده. موسیقۍ ته د حېرانوونکې پراختیا او پرمختیا ورکولو له اړخه دی بالکل بې جوړې دی."

ښاغلي جي فارمر ليکلي دي، چې: "دا يوه پرځای خبره ده، چې د فلسفې په نړۍ کې فارابي ته دويم ښوونکی ووايو، خو دا امکان نه لري چې د موسيقي د نړۍ لومړنی استاد او ښوونکی يې ونه بولو. که د موسيقي پر فن د فارابي ليکلی کتاب (الموسيقي الكبير) د موسيقي په فن کې وروستی (جامع) کتاب وبولو، نو يوه ذره به مو هم مبالغه نه وي کړې، بلکې، له يو حقيقت سره به مو ملگرتيا کړې وي. ټولو خلکو که هغه هر څوک اوهر چېرې وي، فارابي د موسيقي په نړۍ کې د امام او استاد په توگه منلی دی".

له دې پرته نورو سلگونو علماوو او پوهانو د موسيقي فن ته ددې دواړو منليو او وتليو مسلمانو فيلسوفانو او علماوو د خدمت يادونه کړې ده.

د موسيقي د اسلامي شاليد په اړه امام ابوالفرج علي بن حسين ابن محمد اصفهاني (356هجري ق مړ) په الاغاني کې د هغو مسلمانو نارينه و او ښځينه و موسيقي پوهانو يادونه کړې ده، چې د موسيقي د فن استادان و او ليکي چې له دې څخه جوتهېري چې موسيقي په اسلام کې مردوده، حرامه او د شريعت خلاف نه ده.

مسلمانانو چې موسيقي ته کوم ارزښتمن خدمتونه کړي دي، نو يو عالم او د پوهې خاوند هم ترې ناخبره نه دی. په اروپا، ايران، مصر او هندوستان کې موسيقي ته د مسلمانو علماوو په خدمت ټول قانع دي او دا خدمت کوونکي هم عام خلک نه، بلکې ډېر لوی لوی علما، لوی لوی محدثين، لوی لوی مفتيان، قاريان او شيخان د خانقاگانو خليفه گان او عارفان دي... زما موخه دا ده، چې ووايم په اسلام کې هېڅکله هم موسيقي حرامه نه ده، قرآن د داؤد عليه السلام د موسيقي يادونه کړې ده، چې د موسيقي رواوالي ته په کې اشاره ده.

پخوا هم علماوو موسيقي خپله کړې وه او چې اوس هم څوک په دې فن کې لاس لري، نو صحيح ده، ځکه چې قرآن د موسيقي په روا والي شاهد دی او قرآن هېڅکله هم انساني جذبه په قيد (ولکه) کې ساتل نه غواړي، ځکه چې موسيقي يواځې د انساني جذبو د تسکين لامل نه دی، بلکې د انسان ذهني او اخلاقي ژوند ته هم ځواک وربخښي. همدا لامل دی، چې د نړۍ ډېرو غوره او د لوړو اخلاقو لرونکيو خلکو موسيقي يوه ديني اړتيا بللې ده.

د موسيقي په اړه مو د هند د لويې وچې د ستر عالم مولينا ابوالکلام ازاد نظر هم وړاندې ولوست.

پالوي ليکي: "علامه نياز فتح پوري وايي، چې که موسيقي په اسلام کې حرامه وای، نو دا خبره به د اسلام په صدر (د اسلام په لومړنيو کلونو کې) مشهوره وه. په داسې حال کې چې په هغه وخت کې دا خبره نه وه آن موسيقي په کې پالل کېدله، روزل کېدله. تاريخ شاهد دی، چې هغه وخت د لوی لوی مقام خاوندانو نارينه و او ښځينه و نوموتو مسلمانانو موسيقي غږوله. د موسيقي استادان وو. په موسيقي يې ډېر کتابونه ليکلي دي. د بېلگې په ډول د (الاغاني) ليکوال د مالک يادونه کوي، چې عبدالله ابن جعفر په زوی توب نيولی و او د هغه شاگرد هم و. هغه په مدينه کې اوسېده، هملته وفات شو. د وفات کال يې 137 هجري دی. نوموړی د موسيقي ښه عالم و. په خپله عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه، چې د موسيقي استاد و، هغه ته موسيقي وروښودله. مالک رح د هغه وخت له وتلې

سندرغاړې جميلې څخه هم دا فن زده کړ. اموي خليفه يزيد بن عبدالملك به د هغه ډېر قدر او هغه ته ډېر درناوی کاوه. د دويمې پېړۍ نامتو فنکار يا سندرغاړی اسحق موصلي، چې په 188 هجري کال وفات شوی وایي، چې مالک د عربو د دې دور له څلورو تنو ډېرو رښتيا ويونکو او ډېرو پوهانو څخه يو تن دی.

همداراز په دويمه پېړۍ کې يونس او الخليل هم په موسيقۍ کتابونه ليکلي دي. ښه نو چې په لومړۍ او دويمه پېړۍ کې په مدينه کې چې د اسلام د خپرېدلو مرکز دی، مسلمان موسيقي پوهان وو او موسيقي يې اورېدله، د موسيقۍ محفلونه به يې جوړول، نو په دريمه او څلورمه (يا اوس په پښځلسمه) پېړۍ کې د موسيقۍ حراموونکي روايتونه له کومه شول؟.

علامه رياست علي ندوي په تاريخ صقليه کې ليکي: "د موسيقۍ تر او له انساني طبيعت سره دی. دا په مدنيت او بدويت (ښاري او سارايي) ژوند پورې هېڅ اړه نه لري. هر چېرته، چې خلکو ژوند پيل کړی دی، نو موسيقي به هرومرو د هغوی د ژوند يوه برخه وي. له صقليه و څخه وړاندې قومونو هم موسيقي اورېده او د مسلمانانو د تمدن له پيل څخه وروسته د عباسي او اموي خليفه گانو په وخت کې به هم په دربارونو کې له سندرغاړو شعرونه، قصيدې اونغمې اورېدل کېدلې. په همدې ډول موسيقي په دربارونو کې ځای ونيوه .

پالوي ليکي: "تاريخ جوتې کړې ده، چې (ځينو) پېغمبرانو او نورو ديني لويانو له موسيقۍ سره مينه ښودلې ده، نو که موسيقي حرامه وای، هغوی به هېڅکله هم دا کار نه و کړی." (قرآن اور فنون لطيفه)

موسیقی د اروایي ناروغیو درملنه

دا جوته خبره ده، چې موسیقي د بدن او روحي سترتیاوو، نارامیو، پرېشانیو او اضطراب درملنه ده. سترې، نارامه، پرېشانه او خفه انسان خوبوي، فکري او جسمي سترتیا یې له منځه ځي، موسیقي د انسان غم غلطوي، پرېشانه، خفه او نارامه زړونو ته خوبوي، سکون او اطمینان ورکوي. څرنگه چې موسیقي یو نارمل یا عادي انسان ته خوند ورکوي او څرنگه چې موسیقي د روحي یا اروایي ناروغیو علاج ده، همدا ډول روغتیاپالو او ارواپوهانو له پېړیو پېړیو راهیسې جوته کړې ده، چې موسیقي د جسمي ناروغیو علاج هم ده او د ډېرو اروایي او جسمي ناروغیو درملنه هم په موسیقي سره کېدلې شي. علماوو له پرله پسې او ډېرو تجربو وروسته دا جوته کړې ده، څرنگه چې د جادو، سحر او شعبدي اوراد په انسان اغېز کوي، څرنگه چې لېزر او بنفشه یې وړانگې په بدن اغېز کوي، همدا ډول د موسیقي اغېزې هم د انسان پر بدن جوتې دي. کله چې یو انسان ډېر خفه، پرېشانه او نهیلی شي او موسیقي واورې او یا پخپله موسیقي وغږوي، له ځانه سره سندرې زمزمه کړي، نو خفگان او پرېشاني یې ورکه شي او بدن یې له سره چارج شي. دا د نن او پرون دعوه نه ده. دا سلگونه کاله وړاندې تجربو ښودلې ده.

نامتو تاریخپوه جوزف بل په خپل تالیف (د عربانو تمدن) کې لیکلي، چې آن د اسلام په اوایلو کې چې عربانو کوم روغتونونه جوړ کړي دي، نو د ناروغانو د درد او شکایت د کنترول لپاره یې په کې په موسیقي د درملنې واکت جوړ کړی دی او په موسیقي به یې د هغوی علاج کاوه.

د عربي نړۍ نوموتې لیکواله نجلا عزالدین هم په خپل تالیف "د عربو نړۍ" کې لیکي، چې عربو کې د (په موسیقي درملنه) اصطلاح بیخي عامه ده او عربو د (موسیقي علم العلاج) تر سرلیک لاندې یوه ځانگړې څانگه پرانستې وه.

د مشن گن پوهنتون څو نوموتو ډاکترانو د موسیقي د روغتیا بڅېبونکیو اغېزو په اړه خلکو ته یوه پېښه وړاندې کړه، چې په هغې کې ښودل شوي وو، چې د (واين) په نوم د موسیقي د یوې الې نغمه د سر درد سمدستي له منځه وړي او د سر د مغز د آرامۍ لپاره ډېره گټوره ده. دوی وايي، چې (چنگ غږول) د رحم د لاندې برخې د دردونو د تسکین لپاره درمل ده.

د یو جرمني استوگن په وینه کې یوه نوې او ناپېژانده ناروغي پیدا شوه، چې ډاکتران یې له درملنې عاجز وو، خو یو ډاکتر ورته د تولې په واسطه څو نغمې وغږولې، چې دا ناروغ د همدې خوږو نغمو له اورېدلو وروسته جوړ شو.

پخوا چې د بروماید او کلوروفارم په څېر بېهوشوونکي درمل نه وو، نو ډېرو ډاکترانو به د خېټې د عملیات په وخت کې د ناروغانو د بېهوشه کولو لپاره هغه ته موسیقي واوروله.

د اروايي ناروغيو د تر ټولو لوی روغتون (پلگرام استیت) رئیس وایي، چې د اروايي ناروغيو په روغتون کې موسیقي ځانته ځانگړی ځای او لوړ مقام لري. آن په 1947 کال کې اروايي ډاکترانو پرېکړه وکړه، چې هر اروايي روغتون ته به سندرغاړي ورلېږي. څو لسيزې پخوا ارواپوهانو په دې کار کاوه، چې د موسیقي کوم راگ او کوم تال د کومې ناروغۍ لپاره ډېر گټور دی. علامه پالوي زیاتوي، چې ښايي هغه ورځ لېږي نه وي، چې د ناروغيو د درملنې لپاره د مصنوعي درملو او داروگانو ځای ټول موسیقي ونیسي.

په (هټن سټیټ روغتون) کې به د په سلو کې اته دېرشو ناروغانو درملنه په موسیقي سره کېدله او ورسره به ښه کېدل. له موسیقي سره رگونه خپل نارمل حالت ته راځي. که کمزوري وي پیاوړي کېږي.

یو روسی ډاکټر لیکي، چې ما په تجربو ثابتې کړې ده، چې له موسیقي سره د سترگو د لید ځواک په سلو کې پښخه ویشته ډېرېږي. همدا راز له موسیقي سره د سترگو رگونه خوزېږي.

ډاکټران د غاښ د برمې کولو په وخت کې د برمې له زړه رېږدوونکي غږ څخه د ناروغ د ژغورلو لپاره له ډېرې مودې راهیسې موسیقي کاروي.

ارواپوهانو په زندان کې هم موسیقي ازمویلي ده او پایله یې دا ده، چې څو بې رحمې، بې عاطفې او د کاني زړه لرونکي سړي وژونکي بنديان سم شوي او د وحشت ژوند یې د تل لپاره پرېښی دی.

د برتانیې اوسېدونکي ډاکټر والتېر والشی د (سندرې او د سندرې اغېزې) تر سرلیک لاندې خپلې مقالې کې لیکي، چې د ځیگر او بدهضمۍ په گډون د ډېرو ناروغيو لپاره موسیقي ښه درملنه ده. نوموړی وایي چې د خوب، ځښاک او خوراک په څېر موسیقي هم د ژوند اړتیا ده، چې کم تر کمه باید په 24 ساعتونو کې نیم ساعت ورکړل شي. دی وایي چې له موسیقي سره د وینې دوران او جریان چټک کېږي. له بدن څخه زهرجن او فضله مواد وباسي. د ډاکټر والتېر پر وینا، ناروغيو ته له روغتونونو او بازار څخه کیمیاوي او مصنوعي درمل پېرل غېر فطري خبره ده. ښه دا ده، چې د ناروغيو د درملنې فطري لارې عملي کړو، طبیعي وسیلې وکاروو چې په دوی کې آسانه او تر ټولو غوره لاره ناروغ ته د موسیقي اورول دي.

د ډهلي مشهوره رساله (دین او دنیا)، چې ټول مذهبي مشران یې لولي، لیکي "د سویډن په پلازمېنه استاکهولم کې یو څېړنوال موسیقي روغتون پرانستل شوی دی، چې په خپل ډول کې بیخي یواځیني او هېښوونکی دی. ددې روغتون ځانگړنه دا ده، چې دلته د درملو پرځای د ناروغ درملنه په موسیقي سره کېږي".

"په دې روغتون کې د هرې ناروغۍ لپاره بېله ځانگه جوړه شوې، چې د هر ناروغ له ناروغۍ سره سمه نغمه ورته غږول کېږي او ناروغ ورسره ښه کېږي

د سويډن مشهور ډاکټر، چې په موسيقي سره د درملنې متخصص دی، وايي چې: "يواځې په خوراک او موسيقي يې گڼ شمېر خطرناکه ناروغان رغولي دي".

يو بل ناروغ د حافظې له کمزورۍ څخه شکایت درلود، خو يو امريکايي ډاکټر يې د بيانو په واسطه درملنه وکړه او خلک ورته هغه وخت حيران شول، چې ويې ليدل شو ورځې د ډاکټر له خوا د بيانو له غږولو وروسته دی رک روغ شو او حافظه يې فعاله شوه.

د فوځ په تشکيل کې د موسيقي گروپ ته ځای ورکول هم ددې لپاره دي، چې د هغوی احساسات راوپاروي او په جوش يې راولي. موسيقي نه يواځې په عادي خلکو اغېز کوي، بلکې د سکندر په څېر فاتحان يې هم له اغېز څخه خلاص ندي. وايي چې يو ځل د تموتيس په نوم يو هنرمند د سکندر په وړاندې يوه خوږه نغمه وغږوله. دې نغمې په سکندر دومره اغېز وکړ، چې په اصطلاح په بدن يې اور بل شو.

اوس په دې کې چاته شک نه دی پاتې، چې موسيقي په انسانانو، حيواناتو او نباتاتو اغېز کوي. اوس په دې هم کار شوی دی او دا هم څرگنده شوې ده، چې کوم ډول موسيقي د کوم ډول چاپېريال سره سمون خوري. کوميدې، موسيقي او تراژېډيکي موسيقي يا خوشوونکې موسيقي او غموونکي موسيقي سره پېژندل شوي او سره بېلې شوي دي. اوس هنرمندان پوهېږي، چې کوم ډول موسيقي سپرې خندولی شي او کوم ډول يې سپرې ژړولی شي، نو دا ټول په انساني فطرت د موسيقي اغېز ښيي.

پخوا به چې نشه کوونکي مواد نه وو او روغتياپالو به ناروغان په موسيقي مست او بېهوشه کړل، نو غوږونه خو به يې بېهوشه او بوخت وو، خو سترگو به يې د عملياتو جريان لیده. که څه هم ناروغ به د عمليات درد نه محسوساوه، خو د عمليات د جريان ليدلو به هرورمو د هغه په روحياتو اغېز کاوه، خو د تلویزيون، ډش انټينا او د خوځنده رنگينو تصويرونو د ښودلو د نورو وسايلو په راپيدا کولو سره دا ستونزه هم حل شوه. اوس د ناروغانو د غوږونو برسېره د هغوی سترگې هم بوختې وي، چې نه د عمليات درد محسوسوي او نه يې وينې. بېنوا ويب سايت (www.benawa.com) دچارشنبې په ورځ د ۱۳۸۴ لمريز کال د کب په ۲۴مه دموسيقي داروايي اغېزې په اړه د سمندر حقل يوه ژباړه پدې ډول رااخيستې ده

((د يوې نوې څېړنې نتيجې دا خبره جوته کړې ده چې موسيقي ته غوږ نيول لکه اراموونکي درمل د درد په تسلي کې ډېره کارندويه ده.

له يوه تازه گزارش (راپور) سره سم د کلاسکو کالدونين په پوهنتون کې کارپوهان او اروا پوهان پدې توانېدلي دي چې دا واقعيت ومومي چې د علاقې وړ موزیک ته غوږ نيول د چا د غم او غصې اندازه را ټيټوي او د مزاج له خرابۍ او درد څخه د انسان د زغم توان لوړ بيايي

د درد د زغملو پر کومو کسانو چې ازمايښتونه تر سره شويدي دا خبره يې ښودلې ده چې موسيقي د انسانانو د کنټرول احساس لوړ وې او د درد په مقابل کې ډېره کارندويه ده.

څېړونکيو په دې څېړنه کې د موسيقي د ډېرو ډولونو څخه يعنې له راگه را نيولې بيا تر کلاسيکې او کليوالي او عاميانه بدلو (سندرو) کار اخيستی دی.

ډاکټر "ريموند مک دونالد" د ارواپوهنې استاد په دې هکله ويلې دي چې دا څېړنه پر هغو ناروغانو تر سره شوې ده چې له جزئي جراحي وروسته يې په روغتون کې د نگاهت دوره تېروله او دا يې په ډاگه کړه چې د خپلې خوښې موسيقي ته غوړ نيول د غم او خفگان اندازه ډېره را ټيټوي.

هغه وايي: "موږ يو څو نور څېړنيز ازمايښتونه هم وکړل او له خلکو مو وغوښتل تر هغه چې کولای شي خپل لاسونه دې په يخو اوبو کې وساتي. ماته دا معلومه شوه چې هغوی د موسيقي دا ورېدو په موقع کې ډېره زياته موده خپل لاسونه په يخو اوبو کې ساتلای شي.

هغه پر دې خبرې ټينگار وکړ چې موسيقي درد کموي او په درد کې د ناروغانو د کنټرول احساس هم زياتوي.

"د سړو اوبو د ازمايښت په اوږدو کې، گډون کوونکيو ته واک ورکړل شو چې په خپله خوښه دې موسيقي ته غوړ و نيسي، يا دې ذهني حسابونه وکړي او يا دې يوه وتلې تلوېزيوني خپرونه وگوري. خو دوی يواځې يو شی ټاکلی شي."

مک دونالد زياته کړه چې په ټولو مواردو کې هغه چا چې موسيقي ته غوړ نيولی و د سړو اوبو تر ټولو ډېر زغم يې لاره او په ځينو حالاتو کې يې ان تر نورو پنځه ځله زيات وخت په سړو اوبو کې لاس ساتلی وو.

دغه لاسته راوړنې د پنجشنبې په ورځ په منچسټر کې د انگلستان دارواپوهانو د انجمن لخوا وړاندې شوې))

نڅا او موسيقي د انساني جذبې د انتها هغه لاس ته راوړنه ده، چې په غېر شعوري ډول منځته راځي. کله کله په انسان جذبې دومره پياوړې شي، احساسات دومره ځواکمن شي، چې په الفاظو يې څرگندول ناشوني نه وي او يا يې په الفاظو په څرگندولو د انسان تسکين نه کېږي، نو همدا ده چې د بېلابېلو اټکلونو، تصوراتو، خوښيو او جذبو د ښکارولو لپاره بدن په حرکت راشي او يا د الفاظو په ځای د موسيقي د زړه تخنووونکيو نغمو غېر ته پنا وروړل شي. هماغه د ټاگور خبره، چې: "کله الفاظ ختم شي، نو موسيقي پيل شي." ټاگور برهمن مذهب و او د وشوبهارتي (نړېواله وروري) په ټولنه کې يې د موسيقي څانگه هم پرانستې وه، ځکه چې هر انسان له موسيقي سره مينه لري. ټاگور موسيقي روحاني شی بولي. هلته په مندرونو کې اوس هم زده کوونکي د اونۍ په لومړۍ ورځې له لمر ختلو مخکې راغونډېږي او د خپل خدای (ج) حمد او ثنا د موسيقي او نغمو په پردو کې نغاړي.

دا هم يو منل شوی حقیقت دی، چې د انسان ژبه له دې څخه ډېره عاجزه ده، چې څرنگه ښايي او څرنگه د اللهج د جلاليت او جماليت غوښتنه ده. په هماغه ډول د هغه لوی او سپېڅلي ذات عظمت او لويي وستايي. د انسان ژبه ډېره کمزورې ده، هغه هېڅکله هم لکه څرنگه چې په کار ده او څرنگه چې وړ ده اللهج ستاېلی نه شي. نه د انسان ژبه دومره متره لري نه يې قلم او نه يې انځورونه .

اللهج په خپله هم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "ولوان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر يمد سبعة ابهر مانفدت کلمت الله." يعنې "د ځمکې په کره کې چې څومره ونې دي که دا قلمونه شي او دا سمندر چې دی که له دې سره اوه سمندر نور هم يوځای شي دا دوات (رنگ) شي نو هم د اللهج ټولې خبرې به ونه شي ليکلی".

له دې څخه ښکاري، چې د اللهج د الوهيت، جلال، کبر يا ذات او لويی د بيانولو لپاره يواځې ژبه او قلم بسيا نه ده، بلکې په دې اړه بايد د جذبو د تسکين او د اللهج په وړاندې د خپلې کمزورۍ او بېچاره گۍ او د هغه ج د عظمت د ښودلو له نورو لارو چارو څخه هم گټه واخستل شي چې يوه لار يې دموسيقۍ د پردو ژبه ده.

پالوي زياتوي، چې قرآن د اصولو کتاب دی. يواځې موضوع ته اشاره کوي، تفصيل نه ورکوي. فروع نه څېړي. اللهج انسان ته اشاره کوي. لاره ورنښيي، د لارې له رحمتونو او زحمتونو څخه يې خبروي. دا نو نور د انسان کار دی، چې له زحمتونو ځان وژغوري او رحمتونو ته لاره ومومي او لارښوونه يې هم د اشارې په ډول ده. د جنگ او جگړې لاره نه خپلوي، ددې قرآني اشارو يوه بېلگه د ادم عليه السلام د زامنو کيسه ده، چې قابيل يې خپل ورور هابيل وواژه، خو بيا نه پوهېده چې د هغه له مړه جسد سره څه وکړي، نو اللهج ورته اشاره وکړه، داسې يې ونه کړل چې ورته ووايي قبر وباسه داسې وکړه او هاغسې وکړه "فبعث الله غرباً يبحث فی الارض" يعنې "الله کارغه ولېږه، چې مخکه وکني" "ليريه كيف يوارى سواة اخيه"

يعنې "چې وروښيي څرنگه د خپل ورور جسد پټ (ځنښ) کړي." (مائه 31)

همدا راز فرمايي: "ص. والقرآن ذی الذکر" يعنې "سوگند په ص او په قرآن پند ورکوونکي."

بل ځای همدې سورت کې فرمايي: "کتب انزلنه اليک مبارکاً ليدبروا" يعنې "دا يو مبارک کتاب دی

چې پر تا مو نازل کړی ددې لپاره، چې خلک په کې غور او فکر وکړي." (ص 29)

"ان هوالا ذکر للعلمين" يعنې "څه دی دا مگر د ټولو مخلوقاتو لپاره د درس او پند کتاب" (ص 87)

دلته وينو، چې قرآن خلکو ته يواځې اشارې کوي او د پند او درس ورکولو کتاب دی او همدا قرآن راته وايي، چې حضرت داؤد عليه السلام چې دالله جل جلاله رسول او استازی او له هرې لويې او کوچنۍ گناه څخه پاک و، موسيقي غږوله. قرآن وايي، چې داؤد ع زغرې هم جوړولې او نغمې يې هم غږولې، نو کله چې مسلمانانو ته دا روا ده، چې د زغرو په جوړولو کې د حضرت داؤد عليه السلام تقليد وکړي، نو په موسيقۍ کې يې ولې تقليد روا نه دی؟.

قرآن درته په ډاگه نه وايي، چې موسيقي روا ده، بلکې په اشارو يي وايي. کله د داؤد عليه السلام کيسه کوي، کله په جنت کې د موسيقي يادونه کوي. دا خپله ښيي چې موسيقي پېغمبري سنت ده .

علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي، چې د پاکستان د جماعت اسلامي مهم غړی او د سلیمانیه خانقاه سجاده نشین و، وايي چې جنت د يوې ټولنې لپاره د ښه ژوند بېلگه ده او جنت کې موسيقي شته دی، نو په دنيا کې ولې نه وي؟ که جنت کې حورې او ښځې روا دي، نو دلته هم روا دي. که دلته شهيد، شيدې، غوښې او مېوې روا دي، نو هلته هم روا دي. که دلته داسې شې چې چټيات، نشه، سردرد په کې نه وي روا دي، نو هلته هم روا دي. د جنت نعمتونه دلته هم روا دي، نو موسيقي چې هلته روا ده، دلته ولې روا نه ده. فاماالذین امنوا و عملوا الصلحت فهم فی روضة یحبرون" يعنې "نو هغه کسان، چې ايمان يې راوړی اونیک کارونه کوي، دوی به باغچو کې نغمې اورې. " (روم 10)

"ادخلوا انتم و ازواجکم تحبرون" يعنې "ننوزئ تاسو او ستاسو جوړې جنت ته او تاسو ته به نغمې دراورول کېږي." (زخرف 70)

ډېرو مفسرينو د (حبره) معنې موسيقي اخیستې ده. همداسې معنی ترې امام مرتضی حسيني زبیدی په تاج العروس درېیم ټوک، 118 مخ کې اخیستې ده. همداراز امام زجاج امام راغب اصفهاني، ابن کثير، مجاهد، قتاده د مواهب الرحمن تفسیر، زمخشري، وکیع... ترې همدا معنی اخیستې ده .

حضرت علي رضی الله عنه روایت کوي، چې رسول الله(ص) فرمايي، چې په جنت کې به داسې غونډې وي، چې حورې به په کې په لوړ اواز سندرې وايي.

نو لکه چې علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي وايي د جنت ژوند زموږ لپاره يو مثالي ژوند دی او بايد اقتدا ورسې وکړو، تقليد يې وکړو، هلته چې موسيقي روا ده، نو دلته هم روا ده.

ډاکټر يوسف القرضاوي ليکي: "پخوا چې د موسيقي د حرمت په اړه ډېر تاکيد کېده يو لامل يې دا و، چې په داسې محفلونو کې به د پرديو ښځو او نارينه وو اختلاط عامه خبره وه او ډېره کمه به داسې پېښېدلې، چې هلته دې نور ناوړه کارونه ونه شي، نو هلته له موسيقي پرته د پرديو ښځو او پرديو نارينه وو اختلاط هغه هم په داسې حال کې، چې څه به سندرو او موسيقي او څه به شرابو مست کړي وو ليدل کېده، چې دا په خپله گناه او ناروا کار و، نو ځکه په موسيقي هم د حرمت مهر لگېدلی و، خو اوس خلك کولی شي چې له اختلاط پرته آن د موسيقي له مجلس څخه هم ډېر لرې او د نارينه وو او ښځو له اختلاط او د سندرغاړو مجلس ته له ورتللو پرته سندرې واورې، چې دا د روا والي خوا ته تمايل او په دې اړه د آسانۍ په معنی ده".

لکه علامه قرضاوي، چې وايي اوس په هر کور کې راډيو، ټپ ريكارډر، تلويزيون... شته دی، خلك کولی شي چې موسيقي په خپل کور، سمه، غره... کې هم واوري او دېته اړتيا نه پېښېږي، چې ښځې او نارينه دې يوځای سندرغاړو ته کېني او اراپش کړې ښځې دې له پرديو نارينه و سره اوږه په اوږه مستې مستې، نشه نشه سندرې او موسيقي واوري.

د موسیقی کارندوی

څرنگه چې د ساز او سرود د غږولو په وخت کې د موسیقی آلات هم ضرور دي نو الاسلام والفنون الجميله په دې اړه ليکي: (هر کله چې په لاهو کې لکه څرنگه چې د جابر بن عبدالله په حديث کې تېر شول د موسیقی آلات لکه شپېلی دریا او ډول شامل دي همدا راز د موسیقی نور آلات چې له دې یادو شويو الاتو سره یو ډول کار ورکوي په همدوی قیاسېږي ځکه چې داهم دهماغوی ځای نیسي . له همدې ځایه ده چې ابن حزم څومره ښه اجتهاد کړی دی هغه د صحیحو او مستندو احادیثو د قوت او د هغو عیبونو او علتونو له مخې چې دی یې د موسیقی د حرامونکیو حدیثونو لپاره شرمونکې بولي او همدا راز دامام ابو حنیفه په نظر په استدلال سره چې هغه د موسیقی آلات حلال بللي، د موسیقی د کارندویو (الاتو) او ساز او سرود په اباحت نظر ورکوي.

امام ابو حنیفه (۸۰-۱۵۰ هجري ، ۶۹۹-۷۸۷م) په دې اړه وايي : څوک چې د چاشپېلی او رباب پټ کړي نو لاس یې غوڅېږي او که هر چا داشیان مات کړل نو تاوان به یې ورکوي.)) .

رسالة فی الغناء الملهی، امباح هي ام محظور (ر سائل ابن حزم ج ص ۴۷

ځکه که داشیان حرام وای نو تاوان به یې نه درلود او هدر او ضایع شوي به وای لکه شراب ، دقمار آلات او نور حرام شيان. خو کله چې داسې نه ده حلال مال دی او ارزښت لري نو که کله یې څوک پټوي نو لاس یې غوڅېږي او که څوک یې مات او یا ضایع کړي تاوان لري ځکه تر څو چې په حرمت دلالت کوونکی نص ونه لرو نو په چارو او شيانو کې اصل رواوالی دی . امام ماوردي وايي چې ځینې شوافع چنگ روا بولي. ابوالفضل طاهر له ابن اسحق شېرازي شافعي څخه همداسې روايت کوي. د (امتناع) لیکوال وايي، چې ابوبکر بن العربي هم چنگ روا بولي او ادفوي یې په رواوالي ټینګار کوي. اسنوي په (المهمات) له روياني، ابن نحوي له استاد ابو منصور، ابن ملقن په (العمده) کې له ابن طاهر او ادفوي له شېخ عزالدین بن عبدالسلام څخه همداسې روايتونه کوي. دا ټول سماع روا بولي که څه هم د موسیقی له یوې وسیلې یا الې سره وي.

(الاسلام والفن)

د موسیقی د کارندویو (الاتو) د حرمت په اړه چې ځینې روایات راغلي دي ډاکټر عماره یې په اړه وايي چې د حدیثو د جرح او تعدیل د علم د مقیاسونو او معیارونو له مخې ټول معلول او کمزري دي او په سند یا متن کې د کوم علت او نیمګړتیا له مخې د منلو حدیثونو په ټول پوره نه دي نو ځکه یې یو هم د منلو وړ نه دی چې لاندینی بېلګې ددې حقیقت شاهدان دي او موږ یې له الاسلام والفنون الجميله څخه را اخلو.

۱: حضرت عایشې ته منسوب روایت چې وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائي: ((امرني ربي بنفى الطنبور والمزمار .)) يعنى الله جل جلاله ماته امر کړی چې طنبور او شپېلی له منځه وېسم.))

دا روایت ابراهیم بن اشعث کړی دی چې نسایي یې ضعیف بولي او بخاري ورته (منکر الحدیث) وایي.

۲- حضرت علي رضی الله عنہي الله عنه ته منسوب روایت چې وایي: ((دخداى ج استازي دریاو هل ... او دشپېلی غږ منع کړي دي .))

ددې روایت په راویانو کې عبدالله ابن میمون دی چې هغه له مطر بن سالم څخه روایت کوي او لومړنی کس (عبدالله) ذاهب الحدیث او دوهم (شبه مجهول) دی.

۳- حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته منسوب روایت چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائي: ((صوتان ملعونان فى الدنيا والاخرة، صوت مزمار عند نعمة وصوت ندبة (او رنة) عند مصيبة .))

يعنى: دوه غږه په دنیا او اخرت کې رټل شوي دي. دشپېلی غږ دنعمت په وخت کې او دنوحې (ژړا غږ) دمصیبت په وخت کې.))

ددې روایت په راویانو کې (محمد بن زیاد صحان یشکری) (۱) دی چې امام احمد بن حنبل یې په اړه فرمائي: یو سترگی دروغژن، ناوړه (انسان) دی او حدیثونه (له ځانه) جوړوي.

(۱) صحان په ط يعنى طحان هم راغلی دی

۴- حضرت علي بن ابي طالب رضی الله عنه ته منسوب روایت چې گویا رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائي: ((بعثني ربي عزوجل بمحق المزاميرو المعازف والاوئان التى كانت تعبد فى الجاهلية والخمر واقسم ربي عزوجل بعزته الايشربها عبد فى الدنيا .))

يعنى: ((زما عزیز او جلیل رب زه راولېرلم چې شپېلی گانې، دموسیقی کارندوی (الات)، هغه بتان چې په جاهلیت کې پالل کېدل او شراب له منځه یوسم او زما عزیز او دلور شان رب په خپل عزت سوگند یاد کړ چې هېڅ بنده دې هغه (شراب) په دنیا کې نه څښي .))

ددې حدیث راویان عبارت دي له محمد بن فرات له ابو اسحاق سبیعی څخه او بیا له حارث اعور څخه چې دا ټول عیبونه لري، ابوبکر بن ابي شیبه دلومړني کس په اړه وایي: ((هغه یو زور دروغجن سړی دی .))

او بخاری ددریم کس په اړه وایي: ((هغه منکر الحدیث دی)) او یحیی ابن معین دده په اړه وایي: ((هغه مهم شخص نه دی او حدیث یې نه لیکل کېږي .))

هغه ورته د (لیس بشئ) یعنی ((هېڅ هم نه دی)) الفاظ کارولي دي.

امام ابو حامد غزالي وايي هر کله چې په زړونو دسماع اغيز ته وکتل شي نو په مطلق ډول يې په روا والي او ناروا والي حکم روانه دی، بلکې حالاتو اشخاصو او دنغمو دسبک توپيرونو ته په کتنې سره يې حکم توپير لري او دسماع حکم په هغه اغيز حکم دی کوم چې په زړه کې پروت دی.

څه ډول موسيقي او کومې سندرې؟

کله چې موږ وايو موسيقي روا ده او يا د سندرو په اورېدلو کې کومه شرعي ستونزه نشته، نو پام مو وي چې له دې دعوي څخه مو غرض هر ډول ښه او ناوړه، شرمېدلې او مبتدله موسيقي نه ده، بلکې لکه څرنگه چې شريعت هرې چارې او هر شي ته پوښې ټاکلي دي، نو همدا ډول يې موسيقي ته هم حدود او چوکاټونه ايښي دي، چې بايد ددې پولو په حدودو کې ځان بوخت کړو او تېری ترې ونه کړو .

دا چې کومه موسيقي روا ده او کومه ناروا ده، په دې اړه ډېر تفصيل به گومان کوم اوږدې ليکنې ته اړتيا ولري، خو گومان کوم چې ددې پولو د پېژندلو او د روا او ناروا موسيقي د بېلولو لپاره تر ټولو غوره حکم کوونکی او ښه وسيله د انسان خپل وجدان دی، يانې د هر مسلمان وجدان او ضمير تر هر چا او هرڅه ډېر دا حکم ښه کولی شي، چې دا موسيقي مبتدله، بې لارې کوونکې او پاروونکې ده، چې اورېدل يا ليدل يې انسان ته تاوان رسوي او دا موسيقي رغوونکې، وينوونکې، تاندوونکې، په انسان کې د ديني او ملي جذبې پاروونکې ده، نو اورېدل يې هم روا دي. ښه دا ده، چې هر مسلمان د خپل ضمير د محکمې پرېکړې ته غاړه کېږدي. که د چا وجدان په دې قانع وي، چې دا سندره چې زه يې اورم د اخلاقو، کولتور او عنعنې ضد نه ده، د اسلام له روح سره ټکر نه لري، بې حيايي، بې حجابي، لوڅوالی، په لهجه کې ناز او نخرې نه لري، په انسان کې پرديو ته شهوت نه راپاروي، نو د دا ډول سندرو اورېدل روا دي، خو که له دې پورته يادو شويو فاکتو څخه يو فاکت ولري او د انسان وجدان په خپله پرېکړه کوي، چې دا سندره اورېدل زيانمنوونکې او ناروا ده، نو اورېدل يې ناروا دي.

د هغې سندرې، چې اورېدل يې روا دي پېغام، متن، لهجه، منځپانگه (محتوی) بايد ټول د اسلام له اخلاقي چوکاټ، اسلامي زده کړو، اسلامي روح سره برابره وي او ټکر ورسره ونه لري. لکه وړاندې مو چې وويل، د خلکو اخلاق، د ټولنې تهذيب فاسد نه کړي، داسې شعر او سندره نه وي، چې له عقيدې، توحيد، رسالت، جنت، دوزخ... سره ټکر ولري، لارور کوونکې او گمراه کوونکې نه وي، خلک شرابو، چرسو، پوډرو او نورو نشه کوونکيو شيانو ته ونه هڅوي، داسې سندرې نه وي، چې د اورېدونکيو يا ليدونکيو ټول پام، فکر، خيال، سوچ د نجونو، سترگو، شونډو... ته راواړوي. داسې چې ته به وايې گوندې په ژوند کې له دې پرته بل هېڅ کار نشته دی. اسلام مسلمانانو ته امر کوي، چې خپلې سترگې په کنټرول او خپل واک کې ساتئ (قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم) يعنې "مؤمنانو ته ووايه چې خپلې سترگې په خپل کنټرول کې ولري" (النور 30) "و قل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن" يعنې "او مؤمنو ښځو ته ووايه، چې خپلې سترگې په خپل کنټرول کې ولري." (النور 31)

سندره بايد په دومره ناز، نخرو او داسې انداز هم نه وي، چې ويدې جذبې او جنسي غريزې په دې ډول راواړوي، چې انسان بيا روا او ناروا ته ونه گوري او په سترگو يې توره تياره خپره کړي. په ځانگړي ډول ښځې له دې ډول

خبرو منع دي. كله چې ښځې په عادي خبرو کې له ناز و نزاكت منع دي، نو په سندرو کې خو بيخي ناروا دي: "فلا تخضعن بالقول فيطمع الذي في قلبه مرض" يعني "غږونه مو نرم او نازك كوي مه (په خبرو کې ناز و نزاكت مه كوي) چې (جنسي) ناروغان درته بې ځايه تمه ونه كړي." (الاحزاب 32)

که د سندرو پېغام ښه هم وي، خو چې په داسې محفل کې وويل شي چې هلته شراب څښل کېږي، فحاشي په کې کېږي، د اراېش کړو ښځو او پرديو نارينه و ترمنځ اختلاط په کې وي، بې حجابي په کې وي، چې له بده مرغه دا کار ډېره لرغونتيا هم لري او آن له اسلام څخه له پخوانيو وختونو څخه راپاتې دی او اوس خو بيخي عام شوی دی، نو په داسې محفلونو کې گډون روا نه دی او نه په کې موسيقي غږول او نه د موسيقي اورېدل روا دي. دا هماغه مطلب دی، چې په دې حديث کې ورته اشاره شوې ده "ليکونن قوم من امتي يستحلون الحر والحرير والخمر والمعازف" يعني "زما په امت کې به داسې قوم پيدا شي، چې زنا، ورېښم، شراب او سندري به روا بولي" (بخاري)

همداراز حضرت رسول اکرم (ص.) په دې اړه په يو بل ځای کې هم فرمايي: "زما ځينې امتيان به شراب څښي، خو بل نوم به ورته ورکوي او په همدې وخت کې به ښځې ورته سندري وايي، نو الله جل جلاله به دوی په ځمکه نښاسي او بيزوگانې او خنزيران به ترې جوړ کړي." (ابن ماجه) ددې دواړو رواياتو په صحت او نه صحت کې د علماوو تر منځ اختلاف مو وړاندې ولوست وگورئ: د موسيقي د حرمت د پلويانو دلايل

همداراز د موسيقي په غږولو او اورېدلو کې بايد له افراط او اسراف څخه کار وانه خېستل شي، ځکه چې د ژوند او يا په بله وينا، د انسان د پيدايښت اړه موخه موسيقي نه ده او ډېر نور کارونه هم په مخ کې پراته دي. هر مسلمان بايد د وخت په قدر پوه شي. بې ځايه وخت ضايع نه کړي، نو که يو څوک موسيقي اوري يا يې غږوي، نو بايد دومره يې واورې، چې سترتيا، پرېشاني او اضطراب ترې ليرې کړي. ژوند او کار ته يې چمتو کړي، چې د يو مسلمان کار او زيار هم بايد عبادت وي، نو که څوک موسيقي اوري بايد روا موسيقي واورې، ډېر وخت ورنه کړي او اسراف په کې ونه کړي. لکه علامه قرضاوي، چې وايي: "الله جل جلاله په هر کار کې اسراف منع کړی دی. موسيقي خو پرېږده آن په عبادت کې هم اسراف نه خوښوي، ځکه چې اسراف د نورو کارونو او نورو واجباتو مخه نيسي، د نورو حقوق ضايع کوي. ابن مقفع څومره ښه ويلي دي، چې [داسې هېڅ اسراف به نه وي، چې د نورو د حقوقو د ضايع کېدلو لامل ونه گرځي].

نو اسراف په يو کار کې هم په کار نه دی او اسراف د روا کار د ناروا کېدلو لامل گرځي.

مگر له بده مرغه نن سبا چې زموږ ځوانانو د موسيقي په اړه کوم چلند خپل کړی دی او په دې اړه څومره افراط کوي، نو بيخي خواشينوونکی دی. نه يواځې ځوانان گرم دي، بلکې اسلامي حکومتونه او چارواکي، چې په خپلو تلويزيونونو کې کومه مبتدله، برېښه، بې حيا کوونکې سندري که د نارينه سندرغاړي په غږ کې وي او که د ښځينه سندرغاړي خپروي، نو دا ټولنې ته د شهدو په جام کې زهر ورکول دي. دا سندري له اسلام، مذهب، افغاني کولتور

او عنعنې سره مخالفې دي، چې هېڅ اسلامي او کولتوري جواز ورته نه موندل کېږي او باید په کلکه یې مخه ونیول شي.

دا سندري زمور ځوانان په ځانگړي ډول نوي ځوانان بې لارې کوي، د شهوانیت اور یې تازه کوي او هڅه کوي، چې څه ویني نو په عمل کې یې هم پلي کړي.

دا سندري ځوانان جذبې پر روحاني جذبې پیاوړې کوي، معنویات وژني، ځوانان او پېغلې مو بې حیا کوي. لکه نن سبا یې چې ناوړې اغېزې په خپلو سترگو وینو. زمور ډېر ځوانان په لمانځه _ اوداسه نه پوهېږي، د اسلام پنځه بناوې یې یادې نه وي. د خپل رسول او پېغمبر نوم (ص.) خو پرېږده، چې د خپل نیکه نوم یې نه وي زده، خو د هندي، انګلیسي، روسي، ایراني... فلمي د ټولو ستورو له پوره بیوگرافي آن د زوکړې له ورځې به هم خبر وي. سندري به سندره پیل کړې نه وي، چې دی به تر پایه پرې رسېدلی وي.

همداراز د شعر منځپانگه هم ډېره مهمه ده، شعر باید رغونکی او گټور پیغام ولري، فحش وینا، چټیات، ښکښلې په کې نه وي، د چا شخصیت په کې توهین شوی نه وي، په مشخص ډول په کې د کومې خاصې ښځې ښکلا (سترگې، مخ، زلفې، شونډې...) نه وي ستاېل شوې او نه په کې د چا عزت او شخصیت ترور شوی وي، ځکه چې د هر مسلمان شخصیت ترورول گناه ده. "یاایهاالذین امنوا لا یسخر قوم من قوم" یعنې "ای د ایمان خاوندانو یو قوم بل قوم مه ریشخندوی"

(حجرات 11)

همداراز فرمایي: "ولا تلمزوا انفسکم ولا تنابزوا باللقاب" یعنې "او د یو بل د عیبونو په لوڅولو پسې مه گرځئ او په بدو نومونو یو بل مه یادوی." (حجرات 11)

همداراز په سندرو کې باید اسلامي او مذهبي مقدساتو ته درناوی شوی وي، پېغمبران، اولیاء کرامو، صحابه و او علماوو ته سپکاوی نه وي.

په شعر کې باید ډېره بې ځایه غندنه او بې ځایه ستاینه نه وي، چاپلوسی او تملق په کې نه وي، درباري شعر نه وي، ځکه چې درباري شعرونه چارواکي بې لارې کوي. اسلام وایي، چې ظالم، فاسق، بدکاره او تېري کوونکي مشران وغندئ، نو چې څوک یې د غندلو پرځای ستایي، نو ښکاره خبره ده، چې دا گناه ده.

لکه وړاندې مو، چې وویل روا او ناروا موسیقي ته پولې ښودل اوږدې څېړنې ته اړتیا لري، چې زمور د لیکنې له حوصلې څخه وتلې خبره ده، نو ښه خبره دا ده، چې هر انسان خپل ضمیر او وجدان مفتي کړي او د هغه د فتوی په رڼا کې وړاندې لار شي. که د چا ضمیر په دې امر کوي، چې دا سندره او یا موسیقي ځوانان او یا ټولنه بې لارې کوي، یا په کې دیني مقدسات توهین شوي یا د چا شخصیت ترور شوی، یا فحش ده، د ځوانانو جنسي غرابز له

کنترول څخه وباسي، نو اورېدل يې گناه ده. الله جل جلاله هغه خلك غندلي او په عذاب ورکولو يې گواښلي، چې غواړي په اسلامي ټولنه کې فحشاء او بې حيايي خپره کړي. فرمايي: "ان الذين يحبون ان تشيع الفاحشة في الذين امنوا لهم عذاب اليم في الدنيا والاخرة" يعنې "هغه خلك چې غواړي په حق د مسلمانانو کې فحشا خپره کړي، نو دوی ته په دنيا او اخرت کې دردوونکی عذاب دی." (النور 19)

قرآن منحرفوونکی، گمراه کوونکی، بې گټې او فحشا ته هڅوونکی شعر غندي او دا ډول شعر ويونکي يې هم ټکولي دي او څوک چې د دا ډول شاعرانو شعرونه لولي او يا يې اوري، نو الله جل جلاله دا خلك هم ورك لاري او تېروتي بللي دي، نو بد شعر که له موسيقۍ سره وي او که بې موسيقۍ اورېدل يې روا نه دي. "والشعراء يتبعهم الغاؤون" يعنې "او شاعران چې دي د دوی متابعت يې لاري خلك کوي." (الشعراء 224)

څومره چې د نارينه و پر وړاندې يا په راډيو ټلويزيون، ډېش، سي ډي گانو کې د ښځو په سندرو پورې اړوند ده، نو په دې کې هېڅ شک نشته، چې د دوی سندري د پرديو نارينه و له خوا اورېدل کېږي او ليدل کېږي، نو په حرمت کې يې هېڅ شک نه شته دی.

خو که چېرې د کومې خوشحالی په مناسبت لکه ودونو، سنت گريو، اخترونو... کې ښځې يواځې ښځو ته سندري وايي، نو بيا په کې کومه شرعي ستونزه نشته ده، خو چې د سندري الفاظ گمراه کوونکي نه وي او نه ثبت شي او نه ريكارډ، ځکه چې بيا دا احتمال شته چې دا سندري د پرديو نارينه و لاس ته ولوېږي.

علامه پالوي ليکي: "... خو دا ښکاره خبره ده چې ښځې په خپلو کورونو نڅېدلی هم شي او سندري هم ويلي شي او دا په اسلام کې حرامه نه ده "

(قرآن اور فنون لطيفه 204 مخ)

خو دا نن سبا چې په راډيوگانو، ټلويزيونونو، موزيک سنټرونو کې د نجونو کومې سندري ليدل کېږي او اورېدل کېږي، هېڅوک يې روا نه شي بللی دا ناروا سندري دي او پر ضد او دمخنيوي لپاره يې پاڅون په کار دی.

اوس تر هروخت ډېر ديوې اسلامي موسيقۍ تشه احساسېږي او مسلمانو هنروالو او هنريالو ته په کار ده چې داتشه ډکه کړي . اوس تقريبا ټول خلک په نړۍ کې له خپرېدونکې مروجې برېښې موسيقۍ څخه ماړه شوي دي او ډېر لېواله دي چې يوه خوږه او له انساني فطرت سره برابره موسيقي واوري . داسې موسيقي چې برېښه نه وي ، حماسه او ننگ او غيرت پکې پالل شو ی وي ، چټيات او بېباکي پکې نه وي ، دالله ج ستاينه او درسول الله مقام پکې ياد شوی وي . داتشه ډکول دهرمسلمان او په ځانگړي ډول دهرهنروال او هنريال دنده ده . دوی بايد ددې کار لپاره ځانگړي پروگرامونه او ځانگړۍ سټوډيوگانې جوړې کړي او ښې خوندورې اسلامي او افغاني سندري ټولني ته وړاندې کړي . چې بيا به څوک دا برېښه او بې حيا موسيقي نه اوري او نه په پرې وخت ضايع کوي.

دالاندینمضمون په ۱۳۸۱ هجری لمریز کال د هیلی مجلې په پرله پسې ۳۶ مه گڼه کې خپور شوی دی

نڅا او اتني د اسلام له نظره

عمر تېرېږي، د وخت کاروان هېڅ لاروي ته انتظار نه کوي، که څوک وغواړي او که ونه غواړي وخت تېرېږي، که څوک خفه وي او که خوشحال د عمر د مرغلين تار مزي يې لندېږي. عمر کم دی، ژوند لنډ دی، دا جهان کاروان سراي دی، هېڅوک په کې تل نه پاتې کېږي. څوک نن او څوک سبا، د ژوند د کاروان يون ډېر گړندی دی، منزل ته رسېدل حتمي دی. ژوند ډېر لنډ او تنگ دی. د لمريز نظام په دې اوږده او ساره کې د عمر له پلوه انسان ته ډېره کمه ونډه ورکړل شوې ده. د انسان عمر ډېر کم دی. دسيارو او ځينو نورو موجوداتو په پرتله چې زرگونه څه چې آن ميليونونه کاله عمر لري د انسان شپېته اویا کاله عمر ډېر کم دی لږ څه چې آن د پرتلې او حساب وړ نه دی.

نو انسان ته چې الله جل جلاله اشرف المخلوقات وي او د ټولو مخلوقاتو بادر او سردار يې پيدا کړی دی، د ژوند دا څو شېبې تېرول څنگه په کار دي؟ په خوښۍ، په خندا، ورين تندي او که په غم، خفگان، اندېښنو، چورتونو او وسوسو. او ايا دا لنډکی ژوند دومره ظرفيت او گنجابش لري، چې هم په کې خوښۍ او خنداگانې وکړو او هم په کې وير او ژړاگانې. هم په کې مزې او چرچې وکړو او هم په کې تشويش او اندېښنې، هم په کې ناز او نخرې وکړو، هم په کې سوداگانې او وسوسې، هم په فطرت کې له پنځول شويو ښکلاگانو او خوندونو څخه لذت واخلو او هم د طبيعت له منظرو او کرشمو سره په دښمنۍ ماړه شو؟ هم له انسان او انسانيت سره مينه وکړو او هم له خپل همنوعه (هم ډوله) سره دښمني او کرکه؟ نه نه هېڅکله هم نه. دا ژوند خو د خندا، خوښۍ، خوند او لذت لپاره هم ډېر کم دی. خفگان، غم، کرکه او دښمني خو لا پرېږده. هغه شاعر څه ښه او څومره پاڅه ويلي دي:

((دا ژوند خو زموږ کم د محبت لپاره هم دی

حېران يم چې نفرت ته وزگارېږي خلك څنگه؟))

ژوند تېرېږي، ستا خوښه چې په خندا او خوښۍ يې تېروې او که په غم او ژړا، دا وخت تېرېږي، په هر حال تېرېږي.

((ای شمع! تیرے عمر طبیعی هین ایک رات

هنس کر گزار یارو کر گزار دے)).

یا:

((مړه به شې شمعی یوه شپه به ستا رڼا وي

خدا که په ژړا وي دا ژوند به دې تېرېږي)).

نو کله چې ژوند لږ دی، عمر مو کم دی، کاروان مو حتمي منزل، (مرگ) ته رسېدونکی دی، نو ولې د خپل ژوند د قيمتي وخت تېرولو لپاره د خپگان، ژړا، غم او اندېښنو پرځای خوښي، خنداگانې، مستي، لذت، تفريح خوند او مزې ونه ټاکو.

د هند نامتو عالم او د اردو ژبې ستر ليکوال او روڼ اندی مفکر علامه مولانا ابوالکلام ازادرح ليکي، که چېرې د خوښ اوسېدلو هنر زده کړې، نو باور وکړه چې د ژوند تر ټولو لوی کار دې زده کړ. "دی ليکي چې: "د يو فلسفي، يو زاهد، يو سادو له گونځ (تريو) تندي څخه موږ هغه څه نه شو يادولی چې د فطرت انځورگر يې په خپل باريک قلم او موشگافانه انداز د لمر په گرد او پړېدونکي تندي، د سپوږمۍ په خندېدونکي مخ، د ستورو په سترگه، د ونو په نڅا، د الوتونکيو په نغمو، د روانو اوبو په سندريز غږ، د گلانو په رنگينه ادا کې رانښيي او د خپل فن او هنر کرشمې په کې ځلوي)".1

رښتيا خبره دا ده، چې ژوند د خوښۍ او تازه گۍ، خندا او خوشحالی، سرور او پراخۍ، خوند او لذت نوم دی او که څوک ژوند د ژوند په مفهوم او د ژوند له غوښتنې سره سم تېرول غواړي، نو په کار ده چې همدا ډول يې تېر کړي.

اسلام هم د فطرت دين دی، اسلام هم له بشر څخه غواړي چې ژوند د ژوند په مانا او د ژوند له غوښتنې سره سم د ژوند په څېر تېر کړي. اسلام ټولو انسانانو ته په کلکه خبر ورکړ، چې اسلام وچ کلک، متکور او جامد دين نه، بلکې تازه، خوځنده، خوښوونکی، خوند بخښونکی، اراموونکی او هوسا کوونکی دين دی. اسلام بشر ته روح پالونکی، زړه لمانځونکی، د خندا او خوشحالی پېغام ورکوونکی دين دی. اسلام هېڅکله هم د چا خوښۍ او خنداگانې نه ترورې او نه چا ته غمونه او اندېښنې ډالۍ کوي. نه پرې جامد، بې مانا، وچ او نه چلېدونکی پېغام تحميلوي. اسلام د خوښۍ، سوکالی په ټولنه کې په ورين تندي د اوسېدلو درس ورکوي، نور خو لا پرېږده آن چې الله جل جلاله خپل پېغام، خپل دين او خپل کلام هم بنده گانو ته د يو نعمت په ډول وړاندې کوي، د يوې خوږې ډالۍ، يوې قدرمنې تحفې په توگه يې ورپېژني او ورته وايي چې په ډېرې خوښۍ سره يې ومنه: (ياايهاالناس قد جاءتکم...) يعنې: "ای انسانانو تاسو ته ستاسو د رب لخوا د نصيحت او لارښوونې يوه ډالۍ درلېږل شوې ده او د زړونو (د نننيو ناروغيو) لپاره شفا ده، او لارښوونه او د ټولو مومنانو لپاره رحمت ده).2

بيا مؤمنانو ته فرمايي، چې د الله جل جلاله ددې نعمت او ډالۍ قدر وکړئ او پرې خوښي ښکاره کړئ. "وبذالك فليفرحوا... " يعنې: ((او په دې سره خوښ شئ)))3.

يانې نور ژوند خو مو په خوښۍ تېر کړئ آن زما عبادت او زما کلام هم د يو نعمت په توگه ومنئ او له خوښۍ څخه ډک چلند ورسره وکړئ.

ستر معاصر عالم عطاء الله پالوي ليکي: "الله جل جلاله غم، خپگان، وير او اندېښنې له انساني ټولني څخه لرې غواړي. ټول ژوند، د ژوند هره پدیده (ښکارندويه) ورته د خوښۍ زېږوونکې معرفي کوي او نه غواړي چې ټول عمر خفه شي، نو همدا لامل دی چې مرگ يې هم ورته يو نعمت او يوه گټوره ډالۍ وروپېژندله او په سورت رحمن کې فرمايي، چې مرگ هم يو الهي نعمت او پېرزوينه ده: "کل من عليها فان" يعنې: "ټول هغه څه چې پردې ځمکه دي فاني کېدونکي دي... نو په کوم نعمت د خپل رب د نعمتونو تاسو دروغ وايئ."4)

مسلمانانو ته امر کوي چې په دنيا کې موځانته داخرت لپاره توبه برابره کړئ او په هغه څه (نعمتونو او شتمنيو) چې الله جل جلاله درکړي دالله رضا ولټوئ خو په دنيا کې هم خپله برخه مه هېروئ: ((وبتغ في ما آتاک الله الدار الاخرة ولا تنس نصيبک من الدنيا))

يعنې: او په هغه څه کې چې الله ج درکړي داخرت کور ولټوه او په دنيا کې هم خپله برخه مه هېروه ((

په همدې ډول يې په دې کایناتو کې انسانانو ته د غور، فکر او تدبير امر کړی دی، ترڅو دا کاینات په خپلو سترگو وگوري، چې څومره خوښ او موسک پيدا شوي دي. ښکاره خبره ده، چې اسلام وچ مذهب نه، بلکې تازه دين دی او خلکو ته د خوښۍ او خوشحالی درس ورکوي او له تريو تندي، گونځ مخ او غم او غوسې څخه پي ژغوري، نو دا کله ممکنه ده چې انسانانو ته ووايي چې په دې موسکه، خوښه او سوکاله نړۍ کې داسې خفه، غمجن او غوسه واوسئ، چې گواکې همدا اوس مو خپل پلار په قبر ننويستی دی او ترې راغلي یئ."5)

رسول الله (ص.) فرمايي، چې په ورين تندي له يو مسلمان سره مخ کېدل صدقه ده. اسلام د خوښۍ او موسکا پېغام لري اسلام وايي، چې هر مسلمان بايد د خپل ژوند لپاره د موسکا پانگه ولري، دا يې د ژوند فلسفه او لارښود گرځولی دی. اسلام وايي، چې تاسې هم خوښ او خوشحاله واوسئ او ټولنه هم په تاسې حق لري، چې خوښه، موسېدونکې او خوشحاله يې وساتئ. دا يوه طبعي اړتيا، يوه اخلاقي ذمه واري او ژمنه ده، دا وگړنيز حق نه بلکې، د ټولني حق دی. دلته زموږ خبره يواځې زموږ خبره نه ده، بلکې په نورو هم اغيز کوي. دلته زموږ هر چلند يواځې تر موږ محدود نه پاتې کېږي، بلکې نورو ته هم سرايت کوي. که موږ هر څومره ځان خوښ کړو، خو چې شاوخوا مو سپېره مخونه، خفه زړونه او دردېدلي احساسات وي، نو زموږ خوښي راڅخه الوځي.

اسلام ورين تندي، خوشحاله او خوښ انسان خوښوي او زموږ پر ټولني د حاکم نظر پر خلاف، چې تر يو تندي، خفگان، د غم اظهار، سپېره، خېرن مخ، پيوندې جامې، خشن او زير چلند، دنيا او د دنيا له شتمنۍ سره پرېکون (مقاطعه) د تقدس، روحانيت او علم لپاره لازم او اړين او د مسلمانۍ او پيرۍ ښه نښه بولي. دا ډول ژوندون غندي او برائت ترې اعلانوي. اسلام وايي، چې ټول انسانان او په ځانگړي ډول مذهبي پاتکي چې صورت او سيرت (بڼه او کړنه) يې د اسلام څرگندوی او ترجمان بلل کېږي. بايد ډېر نشېط، خوښ، خوشحاله، موسک او مست وي دا چې ځينې د

اسلام له روح څخه ناخبره علما نن سبا کوم اکتونه کوي، تريو تندي، قهرجن چلند، تل خپه او غمجنه څېره خلکو ته وړاندې کوي. دا د اسلام له احکامو او ادابو څخه ښکاره سرغړاوی دی.

ښه نو کله چې اسلام امر کوي، چې زړونه مو ژوندي، روحونه مو تازه او بدنونه مو خوښ او خوشحاله وساتئ، نو موسيقي او نڅا هم چې د زړه د خوښ او ژوندي ساتلو او د روح د تازه گۍ او د بدن د نشاطت ستره ذريعه او لامل دی او انسان ورته په فطري او غير اختياري ډول ميلان لري. په اسلام کې څه ځای لري؟ اسلام موسيقي او نڅا ته په کومه سترگه گوري؟

رښتيا خبره دا ده، چې د موسيقي او نڅا په هکله فقهاء او ديني علماء د نظر اختلاف او بېل بېل اند لري. ځينې يې مطلق روا، ځينې يې ناروا بولي او ځينې ورته حدود ټاکي، د اسلامي نړۍ ستر مفکر علامه غزالي، امام سعيد ابن حزم، موسيقي او نڅا روا څه چې آن مستحب بولي. د ډاکټر علامه يوسف قرضاوي په څېر سلگونه اوسمهالي علما هم د غزالي او ابن حزم په پله روان دي او عطاء الله پالوي هم په دې اړه ډېره څېړنه کړې ده، چې زموږ د ليکنې ډېره برخه هم د جيد عالم او محقق عطاء الله پالوي له کتاب "قرآن اور فنون لطيفه" څخه رااخيستل شوې ده.

نخا څه شی ده؟

نخا کوم کسبي کیفیت نه، بلکې د انسان اندروني (دنيو) احساساتو څرگندوی او یوه فطري جذبه ده. نخا د ډېرې زیاتې خوښۍ او خوشحالی پر وخت یوه اضطراري کړنه ده، نخا یو وجداني کیفیت او روحاني سرشاري ده. یوه نشه او یوه غیر اختیاري او له واکه وتې څپه ده، لکه څرنگه چې د غم او غوسې پر وخت د انسان د مخ رنګ بدلېږي او سپین یا تور انسان سور اوږي، یو رنګ ځي او بل راځي له سترگو څخه سپرغی الوځي، غږي یو ډول اضطراري حرکتونه پیل کړي، په زړه، اندامونو او اعصابو کنټرول نه وي، بالکل همدا ډول څرنگه چې د خوښۍ او خوشحالی تړاو هم له جذبو سره دی، نو په داسې حالت کې هم د انسان کیفیت هم داسې وي، په غږیو کې یو ډول غیر اختیاري حرکت پیدا شي او انسان لاس او پښې او بدن خوځوي.

کوچنیان چې کله په کومه خبره ډېر خوښ شي، نو هغوی هم په بې ترتیبه ډول لاس او پښې خوځوي، چې دې ته له خوښۍ څخه نخا وايي. تر ټولو سپېڅلي او تر ټولو ډېر درانه خلك هم کله کله د ډېرې خوښۍ په وخت په حرکت راشي که څه هم دا حرکات د لږ وخت لپاره او بې ترتیبه وي، خو څرنگه چې فطري وي، نو په هر کس کې لیدل کېږي، که هغه لوی وي او که کوچنی، ښځه وي که سړی، ځوان وي که زور، مسلمان وي او که کافر. مهذب او متمدن وي او که د افریقي د ځنگله، خو که دې بې ترتیبه حرکاتو ته ترتیب ورکړل شي او د اصولو په چوکاټ کې بند کړل شي، نو دې فن ته بیا نخا ویل کېږي"6.

نخا په حقیقت کې د جذبو څرگندول او یو وجداني کیفیت (څرنگوالی) دی، چې په الفاظو تر ښکارولو لومړی په حرکاتو کې څرگندېږي. تاسو به لیدلي وي، چې کله انسان یا حیوان ته غوسه ورشي، یا خوښي او خوشحالي ور په برخه شي، نو په خوله او تر الفاظو لومړی او یا له خولې څخه د غږ تر وتلو لومړی د هغه غږي حرکت کوي، یا کوچنیان او گونگیان چې د غم او غوسې او یا خوښۍ او خندا لپاره الفاظ نه لري، نو په غوسه کې لاس او پښې خوځوي او په خندا او خوښۍ کې د نخا په څېر غیر اختیاري حرکات اجرا کوي.

یا به مو صوفیان صاحبان لیدلي وي، چې کله یې په زړه کې داسې جذبه راپیدا شي، چې په الفاظو یې څرگندولی ونه شي، نو د هغوی په بدن کې یو ډول حرکت راپیدا شي، پاڅېږي او په غیر اختیاري ډول په نخا شي، چې د خانقا په اصطلاح دې جذبې ته حال ویل کېږي."

عطاء الله پالوي د نخا په هکله لیکي: د لطیفه فنونو په ډله کې نخا د انسان د تخلیقي جذبې هغه محصول دی، چې په غیر شعوري ډول راپنځېږي. له همدې کبله په الله جل جلاله پالنه او مذهبي رنګ کې دا شی موجود دی او له ډېرې مودې راهیسې دوام لري. رښتیا خبره دا ده، چې نخا د فطرت پنځونه (ایجاد) ده. شمس کنول ښه ویلي دي،

چې سیند په جذبه راشي، نو اوبه و خوځېږي، کله چې انسان د سیند د اوبو خوځېدل له خپل لید سره یوځای کړي، نو یو بل ډول کیفیت پرې راشي او په بېواکه توګه د نڅا خواږه حرکات ترتیب او منظم کړي، نو دې ته نڅا ویل کېږي. بیا هم نڅا یوه فطري عملیه ده، دا جذبه په هر ژوندي موجود کې شته ده.

حیوانات هم له دې جذبې څخه بې برخې نه دي، د مېړیانو نڅا، د مارانو نڅا، په ځانګړي ډول بیم ته د کپچه مار نڅا، د فیل خوځېدل، د کوترې او پاڅتکې غومبور او سندرې د نڅا جذبه ده. د انساني نڅا بنسټ او انگېزه جنسي یا د سکس مسایل نه دي. دا د بې سارې خوښۍ او خوشحالی غیر اختیاري ښکارول دي. انسان د مینې او عقیدت د جذبې تر اغېز لاندې رقص کوي، چې پیل یې له عبادت څخه شوی دی، نو له همدې ځایه ده، چې له شک پرته ویلی شو، چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږ کې شوې ده، نو کله چې د نڅا بنسټ د الله جل جلاله د رضا لټول او د عقیدت او پېرزوینې وړاندې کول دي، نو بیا ولې حرامه شوه؟"7)

د هند د لویې وچې یو ستر بنگالی شاعر، لیکوال او موسیقي پوه رابندرناټ ټاګور وايي: "کله چې الفاظ کار نه ورکوي، نو موسیقي پیل شي" یعنې هغه جذبې چې الفاظ یې بیانولی او څرګندولی نه شي، نو موسیقي او نڅا یې په زړه راښکونکې انداز بیانوي.

په مشاعرو کې چې کله شاعران ښه خوندور او له مانا ډک شعر ولولي، نو اورېدونکي ټول په جوش او جذبه راوړي پر څوکیو خېزونه پیل کړي. کله کېني، کله پاڅي، چکچکې پیل کړي او له شاعر څخه د شعر د تکرارولو غوښتنه کوي: "بیا ووايه، بیا ووايه".

نڅا او موسیقي د کوم ځانګړي قوم او ولس کولتور او پنځونه، نه ده او نه یې څوک کوم ځانګړي ملت او قوم ته منسوبولی شي، بلکې دا د هر انسان په فطرت کې نغښتې جذبه ده، دا د انسان د فطرت غوښتنه او د طبیعت پنځونه ده. عطاء الله پالوي لیکي: "د نڅا او موسیقي پنځوونکی هر قوم او هره ځمکه ده. سندرې او نڅا انساني فطرت دی او د ټولو انسانانو ګډ خوی او ګډه غوښتنه ده. هر کله چې په کوم قوم کې څوک د کومې پېښې او یا انگېزې له مخې خوشحاله شوی دی او اوږې یې خوځولي دي او هر کله چې په کوم قوم کې کومې ښځې د خوښۍ تر اغېز لاندې لاسونه او پښې خوځولي او سر یې هاغه خوا او دې خوا اړولی دی، نو له هماغه ورځې په دې قوم او په دې ځمکه کې نڅا او موسیقي زېږېدلې ده، نو کوم ځانګړي قوم ته یې منسوبول غلطه خبره ده.

په انساني ټولنه کې د نڅا قدامت (لرغونتوب) او عمر هم هماغومره دی، څومره چې په خپله د بشر او بشري ټولنې عمر دی، ځکه لکه وړاندې مو چې وویل دا حس د بشر په خلقت او فطرت کې نغښتی او له هماغې لومړنۍ ورځې ورسره ملګری دی. البته دومره منظم، برابر او په ترتیب نه و، خو څرنگه چې بشر د ژوندانه په هره برخه کې پرمختګ کړی دی، ډېر خویونه، خصلتونه او چارې یې پرمخ تللې دي، مدني شوی دی، نو د نڅا په برخه کې یې هم

پرمختګ کړی دی، هغه څو زره کلن پخواني بې ترتیبه او بې تنظیمه حرکات یې منسجم او منظم شوي دي. هغوی ته یې اصول، ضوابط او لارې ټاکلې دي.

د نڅا او اتني شرعي حيثيت

لكه وړاندې مو چې وويل اسلام د فطرت دين دى او د بشر ټولو فطري او طبيعي غوښتنو ته درناوى لري. ټولې هغه سالمې او معقولې هيلې، چې الله جل جلاله د انسان په خلقت (پيدايښت) كې نغښتي دي پالي، روزي د ترسره كولو لپاره يې ورته لارې چارې ښودلې دي. اسلام د فطرت لمانځونكى او يواځينى دين دى، چې له فطرت سره غاړه غړى روان دى، نو بيا هم كله چې اسلام د فطرت دين دى او نڅا او اتني د فطرت غوښتنه ده، نو بيا به ولې په اسلام كې حرامه وي؟.

عطاء الله پالوي ليكي: "تاسې په خپله فكر او سوچ وكړئ، چې كله ژوند د خوښۍ او خوشحالي نوم دى، كله چې اسلامي ارشادات او د ژوند كولو لپاره اسلامي لارښود د خندلو، نشيط تر او تازه اوسېدلو، له ژوند څخه د خوند اخېستلو امر او ښوونه كوي، كله يې چې د ژوند فلسفه داسې ټاكلې ده، چې له خفگان او غم څخه لېرې ژوند او موسك اوسېدل يواځې يوه طبعي اړتيا نه، بلكې اخلاقي او ټولنيزه اړتيا ده او زموږ ژوند يواځې تر موږ محدود نه، بلكې نور هم په كې حق لري، نو څنگه ممكن دى چې اسلام او د هغه هر اړخيز قانون دې نڅا او موسيقي، چې د خوښ او مسك اوسېدلو تر ټولو ستره وسيله ده، حرامه اعلان كړي؟.

نوموړى وايي، چې نڅا په اصل كې ناوړه كار نه دى او نه خو موسيقي كوم بد كار دى، خو ددې فن نوم له دې كبله بد شو، چې زموږ ذهن ته يې ښه تصور نه دى وړاندې شوى او نه راته چا ښه انځور كړى دى، بلكې تل ددې فن د بدناملو كوښښ شوى دى. د ښځو ښځينه وقار، ابرو او حيا په ځمكه غورځول شوې، په ډېرې بې حياۍ او بې شرمۍ سټېچ ته رابښل شوې، لوڅې ونځول شوې پايله يې دا شوه، چې مذهبي علماوو او ديندارو خلكو له نڅا سره كركه څرگنده كړه، په داسې حال كې چې دا د فن گناه نه ده، بلكې د ټولني گناه ده. كه زموږ ټولنه اصلاح شي او نڅا د فن په توگه وكاروي، بې حيايي او بې شرمې پرېږدي، نو د نڅا په اړه به د خلكو ذهن او تصور هم بدل شي، پخوا چې كله نڅا ته د يو فن په سترگه كتل كېدل، د فطري جذبې څرگندويه بلل كېده، نو قدر او عزت يې هم و، ځكه خو يې د خلفاوو او اسلامي اميرانو په دربارونو كې ځاى و.

نوموړى په ډېر ټينگار سره وايي، چې له شك پرته ويلى شو چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږه كې شوې ده. كله چې د نڅا بنسټ الهي رضا ده، نو ولې حرامه شوه؟. د قرآن، حمد او نعت د اورېدلو په وخت كې چې انسانان په جوش راځي او ځان خوځوي، دا څه شى دى. په خانقاگانو كې هغه كيفيت او حرڪات چې صوفيان ورته (حال) وايي څه شى دى؟.

کیمیای سعادت د امام غزالي لیکنه ده، چې ډېر مستند او قوي کتاب دی او د فقهاوو ترمنځ ځانگړی شهرت او درنښت لري، ددې کتاب په دویمه برخه کې اتم فصل خاص د راگ او حال ادابو ته ځانگړی شوی دی او نڅا او د هغې اداب ټول په کې په تفصیل سره بیان شوي دي.

حضرت عابشه رضی الله عنهما فرمایي، چې حبشيان راغلل او په نبوي مسجد کې یې ننداره وړاندې کوله او لوبې یې کولې او رسول الله (ص.) په خپله دا ټوله ننداره ماته راښودله او ننداره وړاندې کوونکیو ته یې وفرمایل، چې په لوبه کې مو بوخت اوسئ. حضرت عابشه رضی الله عنهما د حدیث پیل کې وایي، چې رسول الله (ص.) په خپله ماته وفرمایل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هو زه یې لیدل غواړم. (8)

حضرت امام غزالي فرمایي، چې: دا لوبې او ننداره نڅا او خوښي وه او که کله کله څوک نڅا کوي او یا یې گوري، نو پروا نه لري.

امام غزالي همداراز لیکي، چې له دې حدیث څخه ښکاري، چې حتی دا ډول لوبې په مسجد کې هم روا دي بل دا چې رسول الها (ص.) هغوی ته امر وکړ، چې په خپله لوبه بوخت اوسئ، نو که دا ننداره حرامه وای، نو هغه (ص.) به ولې ورته امر کاوه؟ همدا ډول رسول الله (ص.) په خپله له حضرت عابشه رضی الله عنهما څخه د غوښتنې په ډول وپوښتل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ هغې رضی الله عنهما ورته وویل، چې هو زه یې لیدل غواړم او بیا رسول الله (ص.) هغه ننداره وروښودله دا داسې نه وه، چې حضرت عابشه رضی الله عنهما هغه ننداره په خپله لیدله او دې مبارک (ص.) پرې ددې لپاره سکوت کړی وي، چې هغه (عابشه) رضی الله عنهما خفه نه شي. بل دا چې رسول الله (ص.) په خپله هم دا ننداره ولیدله.

ښه فکر وکړئ، رسول الله (ص.) په نبوي مسجد کې د امام غزالي په وینا نڅا او اتن ته اجازه ورکوي، آن ننداره وړاندې کوونکیو ته امر کوي، چې بوخت اوسئ. بیا دا ننداره په خپله هم گوري او خپلې مبارکې مېرمنې ته یې هم ورښيي، نو اوس ولې حرامه شوه؟.

امام غزالي د صوفیانو (حال) ته هم رقص وایي او څو ځایه یې نڅا جاپزه بللې ده، د بېلگې په توگه وایي: "نڅا روا ده همدا لامل دی، چې حبشيان په نبوي مسجد کې نڅېږي او رسول الله (ص.) او بي بي عابشه رضی الله عنهما دواړه یې ویني او حضرت رسول اکرم ص حضرت علي رض ته فرمایي، چې ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم او حضرت علیرض ددې خبرې په خوښۍ کې خوڅېږي او څو ځله یې د عربانو له رواج سره سمه خپله پښه په ځمکه ځمکه ووهله. رسول الله (ص.) حضرت امام حسن رض ته وفرمایل، چې ته په صورت او سیرت (خوی او بڼه) کې زما په څېر یې. هغه مبارک هم ددې خبرې په اورېدو سره له خوښۍ څخه خپلې پښې پر ځمکې وهلې، حضرت زید رض د حارث زوی ته یې وفرمایل، چې ته زما خادم ورور یې هغه هم له خوښۍ څخه په خپزونو شو، نو هغه څوک چې نڅا حرامه بولي، تېروتی دی. (9)

علامه نیاز فتح پوري د هند د لکهنو د لويې مدرسې د مجلې (نگار) د 1955 کال د جنوري او فبروري په گڼه کې ليکي: "د نورو لرغونو قومونو په څېر په عربانو کې نڅا دود وه، چې ځينې علما په دې اند دي، چې عربانو به چې د الله جل جلاله د کور بيت الله شريف طواف کاوه، نو هغه به هم يو ډول رقص و [چې د ثواب او عبادت په نيت او د مذهب تر اغېز لاندې به يې ترسره کاوه] زمخشري او بېضاوي ددې ايت شريف (و ما کان صلاتهم عند البيت الامکاء و تصديه...) يعنې "او نه وو لمونځ د دوی په بيت الله کې مگر شپېلی وهل او لاسونه پر قول". په تفسير کې ليکي، چې بنځو او نارينه و به د يو بل په گوتو کې گوتې ورکړې، ظرفونه به يې د ډول او طبلو په ځای وهل او برنډه رقص به يې کاوه. عربانو به د اسلام پر مقدس دين له مشرف کېدلو وروسته هم رقص او نڅا کوله او سندرې او نغمې به يې ورسره زمزمه کولې، خو د جاهليت د پير او د اسلام د پير په نڅا کې يې توپير دا و، چې د اسلام د پير نڅا يې د پرمختگ او تمدن له غوښتنې سره سمه پرمختللي او ډېره منظمه وه. د (قرآن اور فنون لطيفه) ليکوال ليکي، چې مسلمانانو نڅا يواځې د تفریح او لوبې وسيله نه گڼله، بلکې دا يې د يو هنر او فن په څېر پالنه او په دې اړه يې ډېر کتابونه ليکلي دي او د نڅا ډولونه يې په کې تشریح کړي دي.

د خراسان، فارس، مصر، مغرب، اندلس ټولو نڅا يو له بل سره توپير درلود، آن د يو حکومت د نڅا ډول به د بل حکومت د نڅا له ډول او بڼې سره توپير درلود، د اندلس، ممالیکو، فارس او المغرب د حکومتونو د نڅا ډول او بڼې د اموي او عباسي حکومتونو د دور له نڅا سره توپير درلود. همدا راز د نارينه و او بنځو نڅا هم يو له بل سره توپير درلود، د عباسيانو په وخت کې نڅا اته ډوله درلودل.

د اسلام په تاريخ کې د ډېرو نڅېدونکيو هنروالو نومونه ثبت دي، د عباسيانو د عروج په وخت کې د نڅا په فن کې تر ټولو ستر استادان کېش او عبدالسلام وو. د الاغاني ليکوال امام ابوالفرج اصفهاني ليکي، چې دا دواړه د ډېر لوړ کمال خاوندان نڅېدونکي وو، خو د لوېديځې موسيقۍ په نڅا کې بيا اسحق موصلي له دوی دواړو هم وړاندې و. امام ابو الفرج اصفهاني د اسحق موصلي د نڅا يادونه کوي. ليکي، چې اسحق موصلي عباسي خليفه واثق بالله پر وړاندې داسې خوندوره، احساس او جذبه پاروونکې نڅا وکړه، چې هغه ورته ودرېد او ويې ويل: "له اسحق څخه په دې فن کې هېڅوک هم وړاندې نه دی" په مصر او اندلس کې هم د اسلامي تمدن په پير کې د نڅا هنر ډېر پرمختللی و. ډېر خلک په کې لوړو پوړيو ته رسېدلي وو. ددې دور ډېر پېژندل شوي او ډېر مشهور نڅېدونکي، چې د پاچايانو پر وړاندې به هم نڅېدل. حيدر د احد زوی او د ابراهيم لمسی او د هغه ورور ابراهيم وو. دوی به هر وخت د مصر د پاچا شاه اشرف په مخکې نڅېدل، چې ابن حجر يې هم يادونه کړې ده. ددې دور بل مشهور نڅېدونکی جعفر دی. عباسيانو د نڅا د پالنې، تنظيم او پرمختگ لپاره ځانگړي وسایل جوړ کړي وو.

د اسلامي تمدن په دور کې نڅا يواځې په عامو نارينه و او بنځينه و پورې محدوده نه وه، بلکې د فقهاوو، محدثينو، قاضيانو، واليانو او ډاکټرانو په څېر ډېر خاص، خاص خلک هم نڅېدل.

عطاء الله پالوي ليکي، چې ښه سوچ وکړي که چېرې نڅا حرامه وي، نو بيا قاضيان، د حديثو پوهان، د فقهې علماء ولې نڅېرې؟ دا هم د حېرانتيا وړ ننداره ده، چې د الله جل جلاله ټول مخلوق په فطري ډول نڅېرې. اسمان او ټوله کره يې نڅېرې، ځمکه او له هغې سره ملگري ټول شيان يې نڅېرې، لمر او سپوږمۍ څلېرويشت ساعته په دوامداره توگه په نڅا دي، خو موږ ته ويل کېږي، چې نڅا مه کوئ، ځکه چې حرامه ده.!"

خواجه حسن نظامي په خپله ورځپاڼه "سفر" 198_199 مخونو کې يو عکس چاپ کړی دی، چې د رومي مولينا د سلسلې د مريدانو حلقه (کړۍ) ښيي، چې په دې عکس کې لس دولس علما او پيران په ډېر جوش او جذبې سره نڅېرې او د عکس لاندې يې دا جملې ليکلي دي: "د مولينا د کورنۍ د ذکر حلقه چې دا خلک په کې د نڅا په ښه ذکر کوي او ځينې يې د ذکر په وخت کې په وجد راغلي دي." نوموړي په 207 مخ کې د هغو ځانگړيو مشايخو نومونه هم ياد کړي دي، چې نڅا يې خوښه وه او خپله هم نڅېدل.

همدا ډول د هندوانو په مذهب کې هم نڅا د عبادت يوه برخه ده، چې تراوسه په مندرونو کې د عبادت په وخت کې ترسره کېږي. څرنگه چې د نڅا شوق د فطرت امانت او د هر انسان په خلقت کې نغښتی، نو د نڅا او موسيقۍ د مذهبي تقدس لرغونتيا هم همدومره پخوانۍ آن تر تاريخ وړاندې زمانو پورې رسېږي. له روايتونو سره سم برهام ديوتا (خدای گوتي) تر هر څه لومړی د نڅا او موسيقۍ منظم تصور وړاندې کړ.

له پورتنۍ څېړنې او داسې نورو گڼو رواياتو څخه داسې پايله اخلو، چې موسيقي او نڅا د اروا د خوښۍ او تاند ساتلو ستره وسيله ده او خوښ تاند، مسک او مست ژوند دالله جل جلاله غوښتنه ده.

همداراز نڅا يوه فطري جذبه او د هر چا په تحت الشعور کې نغښتې طبعي غريزه ده او د اسلام مبارك دين د فطرت علمبراره دين دی. اسلام هېڅکله هم د نڅا مخالف نه دی، خو هو داسې نڅا نه چې ځوانې، ښکلې، مستې نجلۍ ته زنگونه وټري او جامن ور واغوندي او د خلکو د هوس او ويدو جنسي جذبو د راويښولو لپاره ميدان ته وړاندې شي. داسې نڅا هم نه، چې خلک يې د حرفې په ډول وکاروي او هلکان او نجونې د پيسو لپاره استخدام کړي، بلکې په شريعت کې داسې نڅا روا ده، چې د کومې خوښۍ او خوشحالی له کبله د انسان احساس وټومبل شي جذبې ويښې او زړه په حرکت راشي، په ځانگړي ډول د ننگ، غېرت، سوېې، بريا په دښمن د غلبې په وختونو او داسې نورو حالاتو کې چې د پښتنو ملي اتنې يې ډېره غوره بېلگه بللی شو.

سرچینې

1_ غبار خاطر مولانا ابوالکلام آزاد

2_ یونس 57 ایت

3_ یونس 58 ایت

4_ الرحمن 26_28 ایتونه

5_ لومړی یادښت

6_ قرآن اور فنون لطیفه عطاء الله پالوي

7_ شپږم یادښت

8_ بخاري امام ابی عبدالله اسماعیل محمد بخاري

9_ کیمیای سعادت امام غزالي

10_ الانفال 35 ایت.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**